

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Klaukie Kroková

Ženské hrdinky v románu Aleny Mornštajnové Hana

Olomouc 2022

vedoucí práce: Mgr. Jana Sladová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Janě Sladové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, upozornění a připomínky. Poděkování patří také mé rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	6
1 Biografie a bibliografie Aleny Mornštajnové.....	8
2 Literární postava.....	11
2.1 Definice.....	11
2.2 Teorie literární postavy.....	12
2.2.1 Mimetické přístupy.....	13
2.2.2 Narativní gramatiky.....	14
2.2.3 Literární postava a děj.....	16
2.3 Charakterizace literární postavy.....	17
3 Román Hana.....	21
4 Ženské hrdinky v románu Hana.....	22
4.1 Jméno a původ.....	22
4.1.1 Hana.....	23
4.1.2 Mira.....	26
4.1.3 Rosa.....	30
4.1.4 Elsa.....	31
4.1.5 Ivana.....	33
4.1.6 Dílčí závěr.....	35
4.2 Vzhled.....	36
4.2.1 Hana.....	37
4.2.2 Mira.....	42
4.2.3 Rosa.....	44
4.2.4 Elsa.....	46
4.2.5 Ivana.....	48
4.2.6 Dílčí závěr.....	50
4.3 Jednání.....	51
4.3.1 Hana.....	52
4.3.2 Mira.....	61
4.3.3 Rosa.....	63
4.3.4 Elsa.....	67
4.3.5 Ivana.....	69
4.3.6 Dílčí závěr.....	71

4.4 Promluvy.....	73
4.4.1 Hana	76
4.4.2 Mira.....	79
4.4.3 Rosa.....	80
4.4.4 Elsa.....	83
4.4.5 Ivana.....	84
4.4.6 Dílčí závěr	86
5 Shrnutí analýzy ženských hrdinek v románu Hana	87
5.1 Hana	87
5.2 Mira.....	88
5.3 Rosa	90
5.4 Elsa.....	91
5.5 Ivana.....	92
Závěr	93
Použitá literatura a zdroje	94

Úvod

Alena Mornštajnová patří v současné době k nejčtenějším českým autorkám, do světa literatury přitom vstoupila teprve nedávno. O spisovatelce, která svou první knihu publikovala v roce 2013, se nyní hovoří jako o literárním fenoménu a zdařilé vypravěčce. Její dílo tak není pouze čtenářsky oblíbené, ale rovněž odborně přijímané. Za úspěchem Aleny Mornštajnové pak stojí zvláště román *Hana*, o němž nakonec pojednává i tato diplomová práce.

Stěžejní část románu *Hana* je zasazena do období druhé světové války, dějinné události však nejsou hlavním tématem knihy, fungují spíše v pozadí vyprávění jako motiv či kulisa. Román *Hana* přichází s nebyvale silným příběhem dvou žen – Hany a Míry, jejichž osudy nás dovedou nejen ke zkoumání mezilidských vztahů a emocí, ale také k úvahám o problematice viny, síle rozhodnutí a dílu náhody. Neméně zajímavou součástí vyprávění je však i vnitřní svět a jednání dalších ženských hrdinek v knize, také ony nám totiž odkrývají řadu výrazných životních motivů a událostí. Intenzivnost, s jakou ženské hrdinky v románu *Hana* vystupují, mě zaujala natolik, že se nakonec stala mojí hlavní motivací k sepsání této diplomové práce.

Zkoumání ženských hrdinek nás vede k potřebě teoreticky vymezit podstatu a fungování literární postavy v narativu. Existuje množství tezí a koncepcí, které se této problematice věnují. Můžeme přitom konstatovat, že jednotlivé směry bádání sice nahlíží na literární postavu na základě odlišných aspektů, jejich společným východiskem však i přesto nadále zůstává skutečnost, že literární postava představuje jednu z klíčových naratologických kategorií.

Diplomová práce představuje osobnost a dílo Aleny Mornštajnové. Hlavním cílem diplomové práce je analýza vybraných ženských postav, které v díle *Hana* vystupují.

Diplomová práce je členěna do pěti kapitol. V první kapitole se budeme zabývat osobností a dílem Aleny Mornštajnové. Poukážeme přitom na některé prvky a témata, jež se v jejím díle opakovaně objevují.

V druhé kapitole se budeme věnovat teoretickému vymezení kategorie literární postavy. Na základě komparace jednotlivých přístupů ke zkoumání literární postavy pak stanovíme způsob, jakým budeme v této diplomové práci při analýze ženských hrdinek postupovat.

V třetí kapitole se již zaměříme na samotný román *Hana*. Nastíníme zde přitom zvláště jeho genezi a literárně kritické přijetí.

Čtvrtá kapitola obsahuje analýzu vybraných ženských hrdinek v románu *Hana*. Při zkoumání jednotlivých ženských hrdinek budeme vycházet ze stanovených kategorií

charakterizace. Dané kategorie přitom vždy nejdříve blíže vymezíme pomocí odborné literatury tak, abychom získali potřebné teoretické východisko pro naši analýzu. V závěru každé kapitoly bude shrnut dílčí závěr.

Výsledky našeho zkoumání nakonec sjednotíme ještě do další syntetizující kapitoly tak, abychom vytvořili celistvý obraz způsobu charakterizace všech analyzovaných ženských hrdinek.

1 Biografie a bibliografie Aleny Mornštajnové

Alena Mornštajnová se narodila 24. června 1963 ve Valašském Meziříčí. Po absolvování gymnázia chtěla dále pokračovat ve studiu překladatelství a tlumočnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, avšak na školu nebyla přijata: „Zájem byl prostě veliký a asi jsem neměla ani ten správný dělnický původ.“¹ Na své vysněné povolání Mornštajnová ani přesto nezanevřela a nakonec se jí podařilo vystudovat anglický a český jazyk na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. V současné době pracuje jako překladatelka a lektorka anglického jazyka. Nadále se věnuje také psaní románů, povídek či dětských knih.²

První kniha vyšla Aleně Mornštajnové v roce 2013 v nakladatelství *Host*. Jednalo se o román s názvem *Slepá mapa*³, který zachycuje prostřednictvím vyprávění tři ženských hrdinek (Anny, Alžběty a Anežky) příběhy tří generací jedné rodiny, jež byly poznamenány různými dobovými okolnostmi. Odborná kritika reflektovala toto dílo spíše rozporuplně. Recenzenti zpravidla autorce neupírají schopnost vyprávět, ale zároveň poukazují na fakt, že se její zaměření na dějovou složku negativně odráží zvláště v nedostatečně prokreslených charakterech – o této skutečnosti referuje např. Pavel Janoušek ve své recenzi pro časopis *Tvar*: „Autorčina vyprávěcí technika totiž bezděčně stimuluje výpověď někoho, kdo nemá velké umělecké ambice, ale docela dobře ovládá jazyk a techniku psaní, a hlavně má radost z toho, že může vyprávět o tom, co bývalo. (...) Duševní život každé postavy, včetně tří klíčových, je tudíž omezen jen na základní schematickou charakteristiku, navíc v pravidelných intervalech znovu a znovu připomínanou.“⁴ Podobně se však v této souvislosti vyjadřuje i Pavel Portl: „Je obtížné se identifikovat s postavami, které jsou sice vybaveny jasně definovaným souborem vlastností, ale vnitřně se nijak nevyvíjejí, působí až příliš loutkovitě.“⁵

V roce 2015 vydala Mornštajnová v nakladatelství *Host* svůj další román *Hotýlek*⁶. Stejně jako v předchozím díle se autorka i zde zaměřuje na osudy více generací napříč dějinami 20. století. Z hlediska její románové tvorby však tato kniha do jisté míry vybočuje tím, že se vyprávění soustředí okolo mužského hlavního hrdiny – Václava Mánese. Recenze *Hotýlku* jsou podobné výše zmíněným, autoři článků si opět všimají nedostatečné psychologizace literárních

¹ HLOUŠKOVÁ, Lenka. Alena Mornštajnová: Najít příběh pro mě není složité. In: Novinky [online]. 8. 4. 2018 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/alena-mornstajnova-najit-pribeh-pro-me-neni-slozite-9843>

² NAGY, Petr. Psáním si třídím vlastní myšlenky. *Literární noviny*, 2018, roč. 29, č. 10, s. 4–5. ISSN 1210-0021. Vztahuje se k celému odstavci.

³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Slepá mapa*. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-887-1.

⁴ JANOUŠEK, Pavel. Alena Mornštajnová: Slepá mapa. *Tvar*, 2013, roč. 24, č. 16, s. 2. ISSN 0862-657 X.

⁵ PORTL, Pavel. Rychlý běh dvacátým stoletím. *Host*, 2013, roč. 29, č. 9, s. 64–65. ISSN 1211-9938.

⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hotýlek*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-496-6.

postav a naopak vyzdvihují Mornštajnové schopnost vyprávět příběhy – viz tvrzení Marka Lolloka v recenzi pro časopis *iLiteratura.cz*: „Mornštajnové rozhodně nelze upřít mimořádnou schopnost vyprávět. (...) ale také se nemůžu zbavit pocitu, že jisté situace, myšlenky a postavy, tak jak jsou v jejím textu stavěny, by si zasloužily prodlení a ,hlubšího prozkoumání“.⁷

V nakladatelství *Host* vyšel v roce 2017 také další román Aleny Mornštajnové – *Hana*, který zaznamenal značný čtenářský ohlas i příznivé literární kritiky. Jelikož je však toto dílo předmětem naší analýzy, budeme se mu podrobněji věnovat až v další části diplomové práce.

V románové tvorbě pokračovala Mornštajnová i nadále a o dva roky později vydala v nakladatelství *Host* knihu s názvem *Tiché roky*⁸, která se podobně jako předchozí romány věnuje tématu rodinných vztahů a osudů v kulisách dějin 20. století. Na rozdíl od výše zmíněných próz se však jedná o dílo intimněji laděné, zaměřené zvláště na komplikovaný vztah otce Svatopluka a dcery Bohdany. Sama Mornštajnová přitom popisuje svůj záměr při psaní *Tichých roků* takto: „Všimla jsem si, že slovo je silná zbraň, že se jím dá velmi ublížit i pomoci. A o té síle jsem chtěla psát. Důležité je i mlčení. Avšak když si lidé o problémech nepovídají, je to stejně špatně, jako když se slovy zraňují. Podobných Svatopluků, o němž jsem psala, všichni jistě několik také známe.“⁹ Podle recenze Radima Kopáče v časopise *Mladá fronta DNES* se kniha od předchozích děl Mornštajnové zásadně odlišuje: „Její výraz je literárnější, tempo vyprávění pozvolnější, vyloženě dramatické, nebo rovnou melodramatické je jen finále.“¹⁰ Marek Lollok naproti tomu uvádí, že kniha víceméně odpovídá poetice autorčiných dřívějších próz, i když vnímá jistý posun z hlediska výstavby postav: „(...) autorka v tomto případě o něco více vychází ze samotného vnitřního ustrojení postav.“¹¹

Zatím posledním románem Aleny Mornštajnové je *Listopád*¹² vydaný v nakladatelství *Host* v roce 2021. V tomto díle vychází autorka z alternativní historie a zkoumá, co by se stalo, kdyby revoluce v listopadu 1989 dopadla jinak. I zde pak můžeme pozorovat typické rysy tvorby Aleny Mornštajnové, a sice užití tematiky rodinných vztahů či zaměření se na osudy ženských hrdinek. Podle recenze Alice Škrlantové v časopise *iLiteratura.cz* se v knize

⁷ LOLLOK, Marek. Mornštajnová Alena: Hotýlek. *iLiteratura.cz* [online]. 26. 8. 2015 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/35201/mornstajnova-alena-hotylek>

⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Tiché roky*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-911-3.

⁹ JANDOVÁ, Lucie. Alena Mornštajnová: Slovo je silná zbraň, dá se jím velmi ublížit i pomoci. In: *Novinky* [online]. 28. 7. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/alena-mornstajnova-slovo-je-silna-zbran-da-se-jim-velmi-ublizit-i-pomoci-40291325>

¹⁰ KOPÁČ, Radim. RECENZE: Jiná Alena Mornštajnová. Tichá, citlivá, skvělá. *Mladá fronta DNES* [online]. 30. 5. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/alena-mornstajnova-recenze-tiche-roky.A190529_150350_literatura_ts

¹¹ LOLLOK, Marek. Némé barikády rodiny Žákových. In: *iLiteratura* [online]. 5. 6. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/41693/mornstajnova-alena-tiche-roky>.

¹² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Listopád*. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0593-7.

setkáváme pouze s jednostranným názorem na danou problematiku: „(...) namísto nových alternativních možností v toku dějin dostáváme jen prodloužení toho, co si už z vlastní zkušenosti umíme představit.“¹³

Kromě výše nastíněné románové tvorby se Mornštajnová věnuje také literatuře pro děti. V roce 2018 jí vyšlo v nakladatelství *Albatros* dílo *Strašidýlko Stráša*, jež ilustrovala Galina Miklínová. Jejím nejnovějším počinem v této oblasti je pak kniha *Teribear*, která je spojena s Nadací Terezy Maxové.¹⁴

O Aleně Mornštajnové se v posledních letech hovoří jako o „literárním fenoménu“¹⁵. Jak vyplývá z článku Petra Horkého, její úspěch je dán zvláště tím, že „dokáže lehkým a srozumitelným stylem zprostředkovat velká témata, což ji dělá přitažlivou pro intelektuály i ‚řadové‘ čtenáře a čtenářky.“¹⁶

Romány Aleny Mornštajnové vycházejí zpravidla z dějinných okolností, jak ale sama autorka uvádí, její knihy jsou zvláště o lidech a dějiny jsou tak pouze jednou ze složek příběhu.¹⁷ Pro její tvorbu se ukazuje jako signifikantní také generační pojetí, rodinná témata a významné postavení ženských hrdinek, které nakonec vystupují coby hlavní hrdinky téměř ve všech románech Aleny Mornštajnové: „Píšu o ženách, protože ženám víc rozumím.“¹⁸ Záměrem našeho zkoumání se i z tohoto důvodu stává právě charakterizace ženských hrdinek v románu *Hana*.

¹³ ŠKRLANTOVÁ, Alice. Mornštajnová Alena: Listopád. *iLiteratura.cz* [online]. 8. 9. 2021 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/44689/mornstajnova-alena-listopad>

¹⁴ Alena Mornštajnová – knihy. *Databáze knih.cz* [online]. [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/alena-mornstajnova-54811>. Vztahuje se k celému odstavci.

¹⁵ HORKÝ, Petr. Fenomén Mornštajnová. In: *Respekt* [online]. 23. 2. 2020 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2020/9/fenomen-mornstajnova?fid=152t>.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ LUKÁŠOVÁ, Eva. Alena Mornštajnová: Vždycky jsem věděla, že chci psát. *Valašský deník.cz* [online]. 17.3.2017 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: https://valassky.denik.cz/kultura_region/alena-mornstajnova-vzdycky-jsem-vedela-ze-chci-psat-20170317.html

¹⁸ BALAŠTÍK, Miroslav. Můj život bude takový, jaký si ho udělám. *Kavárna nakladatelství Host* [online]. 2017 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://kavarna.hostbrno.cz/clanky/muj-zivot-bude-takovy-jaky-si-ho-udelam>

2 Literární postava

Literární postava představuje jednu ze základních kategorií literární teorie. Existuje celá řada tezí a koncepcí, které se zabývají nejen podstatou a funkcí literární postavy, ale také jejím vztahem k literárnímu dílu a jeho složkám. Vývoj zkoumání literární postavy přitom můžeme charakterizovat jako velmi dynamický a obsáhlý, nabízející lingvistické modely, systémy vycházející z ontologie, psychologie, ale i třeba strukturalismu či logiky.

Tato kapitola se věnuje teoretickému vymezení kategorie literární postavy. Na základě zkoumání jednotlivých koncepcí a přístupů, které se ke kategorii literární postavy vztahují, stanovíme v závěru kapitoly způsob, jakým budeme postupovat při analýze literárních postav v románu Aleny Mornštajnové *Hana*. Vycházet přitom budeme zejména z knihy Bohumila Fořta *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, dále pak z díla *Poetika vyprávění* od Shlomith Rimmon-Kenan, publikace *...na okraji chaosu...* od Daniely Hodrové a monografie Miroslava Červenky *Významová výstavba literárního díla*.

2.1 Definice

Lexikon teorie literatury a kultury definuje literární postavu jako „postavu vyskytující se ve fikcionálních textech, která je lidská nebo se přinejmenším podobá člověku. Postavy jsou složeny z prvků textu, které mají vztah k literárním typům, jakož i ke způsobům vnímání osob.“¹⁹

O souvislosti mezi postavou a podobou člověka hovoří také Ladislava Lederbuchová. Autorka publikace *Průvodce literárním dílem* popisuje postavu jako obraz člověka v literárním díle a dále zdůrazňuje její významnou roli v kompozici syžetu děl epických i dramatických.²⁰

Vůči tomuto vymezení literární postavy se naopak staví Miroslav Červenka, jenž ve své publikaci *Významová výstavba literárního díla* upozorňuje na skutečnost, že „literární postava je nejprve komplexem významů“²¹, a až na tomto základě může být v některých případech i „obrazem člověka“²².

Podle Daniely Hodrové pak představuje literární postava prvek epického nebo dramatického díla, který prostupuje všemi jeho složkami jako svérázný motiv, či dynamický

¹⁹ NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4. Str. 616.

²⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6. Str. 245.

²¹ ČERVENKA, Miroslav. *Významová výstavba literárního díla*. Praha: Karolinum, 1992. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. Str. 98. ISBN 0567-8269.

²² Tamtéž.

komplex motivů, a přitom se od prvků literárního díla liší tím, že výrazněji poukazuje na propojenost těchto složek.²³

Obdobný přístup jako Daniela Hodrová zaujímá při definování literární postavy také Eduard Petrů, který pojednává o postavách v kontextu s hlavním tématem díla. Ve své publikaci hovoří o tématu postav jakožto o jednom z nejdůležitějších dílčích témat syžetových literárních druhů a stejně jako Daniela Hodrová přistupuje k postavám jako ke komplexu motivů, který je dle něj tvořen „motivy zevnějšku, povahy, chování, jednání, jazykového projevu, myšlenek, citů atd.“²⁴ Na podobné motivy nakonec odkazuje i definice literární postavy ve *Slovníku literární teorie*. Literární postava je zde vymezena jako „každý fiktivní subjekt, vystupující v literárním díle, jenž je v tematickém plánu díla realizován v motivech, které představují jeho vnější podobu a pojmenování jeho vlastnosti (→ charakteristika přímá), nebo prostřednictvím motivů, které zaznamenávají nebo předvádějí jednání p. v konkrétních situacích, její promluvy (→ pásmo postav), popř. motivace jednání (charakteristika nepřímá).“²⁵

2.2 Teorie literární postavy

V oblasti zkoumání literárních postav nalezneme řadu teorií a přístupů, jimiž se autoři snaží objasnit podstatu a fungování literárních postav v narativu. Naším cílem však není obsáhnout veškerý vývoj v uvažování o literární postavě, jde nám spíše o to, abychom postihli takové směry či teze, které výzkum literární postavy výrazně ovlivnily, formovaly ho.

Přehled zásadních teorií k problematice literární postavy nalezneme v díle Bohumila Fořta *Literární postava*. Fořt ve své publikaci nezůstává pouze u popisu jednotlivých tezí a stanovisek, pozornost věnuje také jejich komparaci a zhodnocení. Dle Bohumila Fořta existují dva základní přístupy ke zkoumání literární postavy:

- (1) přístup sémiotický, který „chápe literární postavu jakožto textový fenomén“²⁶
- (2) přístup mimetický, jenž „nahlíží literární postavu jako entitu, která vykazuje zásadní podobnosti se svými reálně žijícími protějšky“²⁷.

²³ HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 519.

²⁴ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-x. Str. 104.

²⁵ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-062-77. Str. 286.

²⁶ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 57.

²⁷ Tamtéž. Str. 57.

Obecně přitom můžeme říct, že prostor literární postavy je těmito dvěma krajními body, limity do značné míry vymezen, neboť právě mezi nimi se dané teorie literární postavy pohybují, inklinují k nim.

Při zkoumání literární postavy se oba přístupy opírají o poznání z jiných vědních oborů, tato potřeba totiž nutně vyplývá z jejich teoretického zaměření. Jak bylo řečeno výše, u přístupu sémiotického se autoři snaží objasnit textové založení literární postavy. Za tímto účelem tedy využívají zejména nástrojů z oblasti lingvistiky, sémiotiky a logiky.²⁸ U přístupu mimetického zase autoři vycházejí z poznatků psychologie, filozofie a estetiky, což opět odpovídá jejich teoretickému zaměření.²⁹

V oblasti zkoumání literární postavy se tedy výrazně uplatňuje dichotomie postava jako textová entita vs. postava jako charakter. V dalším zásadním směru bádání se pak autoři soustředí na vztah mezi literární postavou a dějovou složkou díla. O této skutečnosti pojednává také Bohumil Fořt ve svém díle *Literární postava: „problematika literární postavy zhruba osciluje mezi dvěma základními dichotomiemi – postava vs. děj a postava jako textová entita vs. postava jako charakter“*.³⁰ Již výše jsme hovořili o tom, že naším cílem není postihnout všechny přístupy ke zkoumání literární postavy. Avizovali jsme, že se budeme zabývat pouze takovými tezemi, které uvažování o problematice literární postavy zásadně ovlivnily. Z tohoto důvodu bude v následujících kapitolách věnována pozornost právě výše uvedeným (základním) přístupům zkoumání literární postavy.

2.2.1 Mimetické přístupy

Při zkoumání problematiky literární postavy docházejí mnozí autoři k tezí, jež vycházejí z tzv. teorie nápodoby neboli z mimetického přístupu. Fořt rozděluje historii mimetického výzkumu literárních postav do několika oblastí a linií, které spolu navzájem souvisí, doplňují se. Vyděluje přitom několik skupin přístupů, jimiž se v zásadě zabývá, dále je rozvádí a komentuje.

První množina přístupů vychází dle Bohumila Fořta ze „sdíleného přesvědčení, že literární postavy nejsou čistě textovými entitami a že naše vnímání těchto entit souvisí s mimetickými procedurami vnímání a interpretace reálných lidí“.³¹ Tento přístup potvrzuje mimo jiné i Patrick O'Neill ve svém díle *Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory:*

²⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 57.

²⁹ Tamtéž. Str. 57.

³⁰ Tamtéž. Str. 89.

³¹ Tamtéž. Str. 59.

„Pokoušíme se také vytvořit postavy, které jsou přiměřeně konzistentní (...) a instinktivně očekáváme, že postavy budou přibližně jako reální lidé (...).“³²

V rámci této množiny přístupů pak Fořt zdůrazňuje zejména úlohu recepcce a schopnost člověka projektovat sebe nebo jiné lidi do světa narativu. Tyto přístupy nicméně netvoří souvislou linii, objevují se spíše jako pouhá konstatování napříč různými vývojovými etapami uvažování o literární postavě.³³

Další množina mimetických přístupů je dle Bohumila Fořta výrazně spojena s tradicí strukturalismu, a tedy i snahou teoreticky zdůvodnit použití jednotných nástrojů za účelem zkoumání literárních postav a lidských bytostí.³⁴

Poslední a zároveň nejsoučasnější množina mimetických přístupů vychází z kognitivní vědy. Hovoříme-li o kognitivních přístupech, je třeba zdůraznit jejich pragmatický akcent a zaměření se na úlohu čtenáře v souvislosti s procesem konstruování literárních postav: „Kognitivní přístupy k narativu vycházejí ze společného předpokladu, že v rámci literární komunikace čtenář interpretuje literární postavy na základě kognitivních procedur, které do velké míry používá ve své interpretaci postav reálných, o nichž se dozvídá skrze každodenní (nefikční) narativy“.³⁵

2.2.2 Narativní gramatiky

Již výše jsme zmínili, že při zkoumání literární postavy lze uvažovat nad dvěma základními hledisky: buď je literární postava pojímána jako protějšek k reálným lidským objektům (přístup mimetický), nebo je její podstata založena na textu, souboru textových znaků (přístup sémiotický). A právě chápání literární postavy jako textového fenoménu nabývá na významu v kontextu narativních gramatik, které přicházejí s výraznými tezemi v souvislosti se zkoumáním kategorie literární postavy. Dle Bohumila Fořta lze jako narativní gramatiky označit „zpravidla přístupy inspirované lingvistickými systémy a kriticky analyzující jednotlivé narativní entity a jejich konstelace, aby pojmenovaly základní pravidla, podle nichž se tyto konstelace formují a vyvíjejí.“³⁶ K hlavním představitelům narativních gramatik řadíme Vladimíra Jakovleviče Proppa, Tzvetana Todorova či Davida Hermana.

³² O'NEILL, Patrick. *Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory*. 1994. University of Toronto Press. ISBN 9780802079480. Str. 49. (překlad vlastní)

³³ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 59. Vztahuje se k celému odstavci.

³⁴ Tamtéž. Str. 59–60.

³⁵ Tamtéž. Str. 60–61.

³⁶ Tamtéž. Str. 20.

Za zakladatele narativně gramatických koncepcí je považován ruský lingvista Vladimír Jakovlevič Propp. K dalšímu vývoji v této oblasti významně přispěl především svým dílem *Morfologie pohádky*, v němž představil tzv. funkční pojetí literární postavy založené na hledání pravidelných textových prvků v ruských pohádkách. Propp definuje funkci jako „akci jednající osoby, vymezenou z hlediska jejího významu pro rozvíjení děje“³⁷. Ve svém přístupu přitom vychází ze skutečnosti, že výše popsaná funkce jednajících osob je neměnná, a nakonec dochází k názoru, že počet těchto funkcí je omezený, i když se může měnit jejich způsob realizace. V souladu s touto tezí vymezuje Propp sedm funkcí literárních postav v pohádce – jedná se o škůdce, dárce, pomocníka, odesilatele, hrdinu, nepravého hrdinu, carovu dceru (hledanou osobu) a jejího otce.³⁸

Pro oblast zkoumání literárních postav představovala jistý obrat teorie Tzvetana Todorova, která usilovala zvláště o sblížení lingvistiky s logikou. Ústředními pojmy Todorova přístupu jsou akce, narativní postava a charakter, přičemž postava vystupuje v protikladu k charakteru jako nespécifikovaná entita. Jakýkoliv psychologický determinismus pak vede automaticky k tomu, že se narativní postava transformuje na charakter.³⁹

Jako zcela nejpracovanější narativní gramatiku hodnotí Bohumil Fořt koncepci Davida Hermana. Herman totiž ve své teorii vychází z teze, že při interpretaci literární postavy je potřeba uvažovat širěji, než to předpokládá přístup lingvisticky strukturalistický. Tímto způsobem Herman poukazuje na skutečnost, že strukturalistické pojetí nedokáže popsat všechny aspekty narativu a vybudovat tak celostní systém narativní gramatiky. Tento zásadní nedostatek se pak Herman snaží překonat zavedením tzv. světa příběhu, v němž se přibližuje ontologickému přístupu k literární postavě.⁴⁰ Herman zde tedy nejen poukazuje na jisté limity narativních gramatik, ale rovněž naznačuje směr, kterým by se bádání o literární postavě mělo dále ubírat. Teorie narativních gramatik v této práci uvádíme především proto, abychom poukázali na dichotomii přístupů k literární postavě a zároveň tak zajistili komplexní pohled na danou problematiku. Jak jsme ale zmínili výše, při procesu konstruování literárních postav je třeba akcentovat úlohu čtenáře: „v naší každodenní čtenářské praxi zpravidla neredukujeme postavy na textově založené narativní funkce: o literárních postavách ve svých každodenních

³⁷ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil Miroslav ČERVENKA, přeložil Marcela PITTERMANNOVÁ, přeložil Hana ŠMAHELOVÁ. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-085-9. Str. 26.

³⁸ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil Miroslav ČERVENKA, přeložil Marcela PITTERMANNOVÁ, přeložil Hana ŠMAHELOVÁ. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-085-9. Vztahuje se k celému odstavci.

³⁹ Tamtéž. Str. 29–31. Vztahuje se k celému odstavci.

⁴⁰ Tamtéž. Str. 32–34. Vztahuje se k celému odstavci.

narativech běžně mluvíme stejným způsobem, jakým mluvíme o reálných lidech – odhadujeme jejich motivace a reakce, interpretujeme jejich jednání.⁴¹ Pragmatické tendence, které jsou v současné době důležitou součástí oblasti zkoumání literárních postav, tak vedou ke zdůraznění přístupů mimetických (viz výše).

2.2.3 Literární postava a děj

Významnou součástí problematiky literární postavy je rovněž zkoumání jejího vztahu k jiným literárním kategoriím – v této souvislosti zdůrazňujeme především zaměření se na kategorii dějovou (zde odkazujeme k informacím uvedeným výše). Pohled na vztah mezi literární postavou a dějem nabízí hned několik autorů, k těm zásadním pak patří zejména Aristoteles, Edward Morgan Forster či Tzvetan Todorov. Právě na přístupech těchto autorů si můžeme demonstrovat hlavní směry v uvažování o vztahu mezi literární postavou a dějem.

Aristoteles se ve svém díle *Poetika* věnuje zejména principům žánru tragédie, postavu a děj přitom řadí mezi šest jejich základních složek (vedle slovního výrazu, stránky myšlenkové, scénické výpravy a hudby).⁴² Aristotelova definice tragédie pak zcela jednoznačně stanovuje řešení vztahu mezi dějem a literární postavou: „*Tragédie přece není zobrazením lidí, nýbrž jednání a života, štěstí a neštěstí, a štěstí a neštěstí je založeno na jednání. Cílem hry je tedy zobrazit jednání, nikoli povahovou vlastnost.*“⁴³ Podle Aristotela je tedy čin základním prvkem tragédie. Naopak literární postava vystupuje v tomto pojetí jako entita, jež je ději podřízena, slouží mu. Z hlediska zkoumání literární postavy je taktéž důležité poukázat na skutečnost, že Aristoteles ve své definici tragédie jasně demonstruje a zastává teze mimetické teorie, teorie nápodoby.

Jiný přístup k problematice vztahu mezi literární postavou a dějem nalezneme u anglického prozaika Edwarda Morgana Forstera. Ve svém díle *Aspekty románu* se Forster zaměřuje na porovnávání literární postavy s postavami z reálného světa, zastává přitom stanovisko, že literární postavy vystupují v některých ohledech jako lidé.⁴⁴ Od tradiční mimetické teorie se však Forster odklání svým tvrzením, že tyto entity nelze stavět naroveň, a naopak přichází se stanoviskem, že o „Homo Fictus“⁴⁵ můžeme vědět mnohem více než

⁴¹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 56.

⁴² ARISTOTELÉS. *Poetika*. Vyd. v Antické knihovně 1., celkem 8. Praha: Svoboda, 1996. Antická knihovna. ISBN 80-205-0295-5. Str. 70.

⁴³ Tamtéž. Str. 70.

⁴⁴ FORSTER, E. M.: *Aspekty románu*. Bratislava: Tatran, 1971.

⁴⁵ E. M. Forster používá tento termín k protikladu k *Homo Sapiens* ve své knize *Aspekty románu* (viz FORSTER, E. M.: *Aspekty románu*. Bratislava: Tatran, 1971. Str. 62).

o jakémkoli člověku, neboť jeho tajný život lze na rozdíl od těch lidských pozorovat.⁴⁶ Forsterovo chápání literární postavy se nakonec odráží i v jeho vztahu k ději: „Ve ztracené bitvě, kterou svádí děj s postavou, se děj často zbaběle mstí. Snad všechny romány mají slabou koncovku. To se stává proto, že děj vyžaduje, aby byl zraňován.“⁴⁷ Pro Forstera je tak literární postava zcela nadřazena kategorii děje, čímž získáváme jistý protipól k Aristotelově pojetí této problematiky.

Jak Edward Morgan Forster, tak Aristoteles tedy ve svých pracích upozorňují na úzkou propojenost literární postavy s dějem a přitom vycházejí z předpokladu, že je vždy jedna kategorie podřízená té druhé. Podle Tzvetana Todorova však dominance jedné z kategorií závisí na typu narativu: „Postava vždycky nedeterminuje děj (...) a každé vyprávění nespočívá v popisu charakterů.“⁴⁸ O tomto referuje mimo jiné také Shlomith Rimmon-Kenan ve svém díle *Poetika vyprávění*. Hierarchie děje a literární postavy přitom dle Rimmon-Kenan nemusí nutně záviset jen na typu narativu, jak o tom hovořil Todorov, ale rovněž se může měnit podle prvku, na který se čtenář během procesu čtení zaměří: „Postavy mohou tedy být podřízeny ději tehdy, když je děj středem čtenářovy pozornosti, avšak děj se může podřídit postavě, jakmile se k ní přikloní čtenářův zájem“.⁴⁹ Stejně jako u mimetických teorií tak můžeme i zde pozorovat akcentování pragmatické stránky narativního zkoumání a zdůraznění role čtenáře v procesu recepce textu.

2.3 Charakterizace literární postavy

Pohled na výstavbu a charakterizaci literární postavy nabízí několik autorů. Studie Karla Hausenblase z roku 1961 nesoucí název *K výstavbě „postavy“ v prozaickém textu* patří dodnes k zásadním textům v této oblasti. Literární postava je v uměleckém díle dle Hausenblase tvořena „jednak souvislými úseky textu věnovanými její charakteristice, akcím, přímé její výpovědi, vedle toho však ji spoluvytvářejí i údaje umístěné jinde v textu (a měli bychom sem vlastně počítat i takové prostředky, jako je kontrastní poměr k jiným postavám atd.).“⁵⁰ Své uvažování o výstavbě literární postavy přitom Hausenblas názorně demonstruje na rozboru novely *Lívanečky slečny Rózi* od Matěje A. Šimáčka a románu Jaroslava Haška *Osudy dobrého*

⁴⁶ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 17.

⁴⁷ FORSTER, E. M.: *Aspekty románu*. Bratislava: Tatran, 1971. Str. 87. (překlad vlastní)

⁴⁸ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Přeložil Jiří PELÁN, přeložil Libuše VALENTOVÁ. Praha: Triáda, 2000. Paprsek. ISBN 80-86138-27-5. Str. 130–131.

⁴⁹ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 44.

⁵⁰ HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. Str. 156. ISSN neuvedeno.

vojáka Švejka. Nejdříve se Hausenblas zabývá dílem *Lívanečky slečny Rózi*, zde se zaměřuje na postavu profesora Harapáta, zvláště pak reflektuje popis Harapátova jednání z pohledu vypravěče i ostatních literárních postav v příběhu. U knihy *Osudy dobrého vojáka Švejka* už Hausenblas přímo vymezuje prvky zkoumání literární postavy, a to konkrétně na příkladu hlavní postavy románu – vojáka Švejka:

- „1. a) chování a jednání Švejkovo v jednotlivých situacích v průběhu děje a ve vztahu k jiným postavám, b) povaha přímých výpovědí Švejkových
2. přímá charakteristika Švejka v autorské řeči vlastního textu
3. charakteristika Švejka jinými postavami
4. vlastní výroky Švejkovy o sobě. K tomu přistupuje
5. Haškova charakteristika mimo rámec vlastního epického textu (v úvodě, v doslovu), a konečně (což ovšem má už jen ráz pomocný)⁵¹
6. může být s prospěchem obezřetné srovnání s postavou Švejka v předcházejících seriálech⁵².“⁵³

Body, které Hausenblas k popisu výstavby literární postavy vytýčil, jsou v kontextu současného bádání stále aktuální. Nakonec obdobné přístupy k charakterizaci literární postavy nalezneme také v nových publikacích, jež se problematice literární postavy věnují. Příkladem toho je i monografie Daniely Hodrové -- *Na okraji chaosu* –. Hodrová uvádí jako nejdůležitější způsoby prezentace literární postavy tyto:

- „1. promluva vypravěče o postavě (přímá charakteristika postavy, popis jejího zevnějšku, chování, jednání, myšlení); součástí této promluvy je i jméno
2. dialogy a výroky jiných postav o této postavě
3. monology a) „vnější“ b) „vnitřní“
4. scénické poznámky⁵⁴ (v dramatu, výjimečně i jinde)“⁵⁵

Obdobně pak přistupuje k charakterizaci literární postavy také Miroslav Červenka v díle *Významová výstavba literárního díla*: „Postava je konstituována v díle z těchto významových komplexů: ze souboru významů v autorské řeči, které ji charakterizují nebo vypovídají o její činnosti; z přímých, nepřímých, polopřímých řečí, vnitřních monologů apod., které jsou jí

⁵¹ Pátý bod nebude v případě naší práce zastoupen samostatnou kategorií zkoumání (viz níže).

⁵² Ženské hrdinky románu *Hana* se v další tvorbě Aleny Mornštajnové nevyskytují, a proto šestý bod při analýze postav vynecháváme.

⁵³ HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. Str. 159. ISSN neuvedeno.

⁵⁴ Vzhledem k tomu, že se v analyzovaném díle *Hana* scénické poznámky nevyskytují, necháváme tento bod stranou našeho zkoumání.

⁵⁵ HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 519.

připisovány, a z týchž promluvočných útvarů připisovaných jiným postavám, pokud se jí týkají, ze souborů významů v autorské řeči, které označují důsledky skutků postavy pro osudy ostatních postav a zobrazeného prostředí.⁵⁶ Z Červenková pojetí charakterizace literární postavy tak jasně vyplývá, že zaujímá stejná či velmi podobná teoretická východiska jako Daniela Hodrová či Karel Hausenblas.

Shlomith Rimmon-Kenan rozlišuje ve své knize *Poetika vyprávění* dva způsoby charakterizace literární postavy, a sice přímou definicí a nepřímou prezentací. Pokud se jedná o přímou definici, využívá autor k pojmenování určitého rysu literární postavy explicitní formy vyjádření. V případě nepřímé prezentace je pak daný rys literární postavy představen nebo dokládán implicitně. Podle Shlomith Rimmon-Kenan je nepřímá prezentace v díle realizována prostřednictvím:

- činnosti
- řeči (v konverzaci i v myšlenkách)
- vnějšího vzhledu
- prostředí (fyzické i lidské okolí postavy).⁵⁷

Bohumil Fořt nabízí podobně jako Rimmon-Kenan dělení způsobů charakterizace podle toho, zda jsou dané významové složky vyjádřeny explicitně (přímá definice) nebo implicitně (nepřímá reprezentace). Ve své publikaci se pak dále zaměřuje zvláště na konkrétní způsoby nepřímé prezentace. Podle Fořta mohou být implicitní významy v narativu realizovány v rámci:

- vzhledu
- jednání
- promluvy
- narativního vědomí
- vlastních jmen.⁵⁸

O přímé a nepřímé charakterizaci nakonec pojednává také Tomáš Kubíček v díle *Naratologie*. Pokud je daná literární postava uvedena na scénu a její vlastnosti a charakter jsou následně čtenáři explicitně sděleny, jedná se podle Tomáše Kubíčka o charakterizaci přímou. Nepřímou charakterizaci pak Kubíček označuje jako komplikovanější způsob výstavby, neboť

⁵⁶ ČERVENKA, Miroslav. *Významová výstavba literárního díla*. Praha: Karolinum, 1992. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. Str. 96. ISBN 0567-8269.

⁵⁷ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 66–73. Vztahuje se k celému odstavci.

⁵⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 64–72. Vztahuje se k celému odstavci.

na rozdíl od charakterizace přímé využívá různých typů prostředků, které zároveň čtenářům umožňují se zapojit do uvažování o výstavbě jednotlivých literárních postav. Do oblasti nepřímé charakterizace řadí Tomáš Kubiček následující kategorie:

- jednání
- promluvu
- vnější zjev, jméno
- sociální zařazení
- prostředí, vztah postavy k ostatním postavám fikčního světa.⁵⁹

Komparací výše uvedených přístupů k charakterizaci literární postavy zjistíme, že se v zásadě překrývají. Vzhledem k této skutečnosti stanovujeme čtyři kategorie zkoumání literární postavy, ze kterých budeme vycházet při analýze ženských hrdinek v románu Aleny Mornštajnové *Hana*. Jedná se o:

- jméno a původ
- vzhled
- jednání postavy
- promluvy, a to vnitřní i vnější.

Tyto vytýčené kategorie přitom vždy nejdříve blíže specifikujeme a vymezíme pomocí odborné literatury tak, aby bylo naše zkoumání literární postavy založeno na literárněteoretickém podloží.

Kategorii prostředí, s níž někteří autoři při charakterizaci literární postavy operují, zvlášť nevydělujeme. Vycházíme zde přitom ze skutečnosti, že se kategorie prostředí již v různé míře promítá do výše uvedených kategorií zkoumání.

K problematice literární postavy pak přistupujeme z hlediska nejsoučasnější množiny mimetických teorií, a tedy akcentujeme pragmatickou stránku procesu konstruování literární postavy. Při našem bádání se soustředíme na komplexní charakterizaci literární postavy. Uvažujeme tak nejen nad tím, co se o jednotlivých literárních postavách dozvídáme, ale rovněž se zabýváme okolnostmi a zdroji dané charakteristiky.

⁵⁹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK, 2013. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin. ISBN 978-80-7272-592-2.

3 Román Hana

Román *Hana* zaznamenal značný čtenářský úspěch i příznivé přijetí ze stran literární kritiky. Impulsem k jeho napsání se přitom stalo autentické rodinné vyprávění o tyfové epidemii: „Věděla jsem, že velice vážně onemocněla i moje babička. Začala jsem si o tom hledat materiály a přitom jsem narazila i na holokaust. Zjistila jsem, že pokud chci psát o našem městě, měla bych do toho zahrnout i ty válečné události.“⁶⁰ Sama Mornštajnová ale dále uvádí, že jejím záměrem nebylo, aby válečné události vystupovaly jako hlavní téma knihy, neboť svůj příběh chtěla primárně zaměřit na sblížení a soužití dvou ženských hrdinek, které poznamenaly dějinné události dané doby.⁶¹

Při zpracování tematiky holocaustu vycházela autorka zvláště z dobového vyprávění Michaela Honeyho, v němž byly zevrubně popsány všechny válečné události včetně transportu jeho rodiny do Terezína a Osvětimi.⁶² Prostřednictvím této osobnosti se Mornštajnová také dostala k příběhu rodiny Helerových – jejich jména se totiž stala součástí památníku židovským obětem holocaustu, jehož vznik Honey ve Valašském Meziříčí v roce 2003 inicioval: „Nechtěla jsem psát o dětech, chtěla jsem ten příběh zpracovat jinak. Ale na památku těch dvou malých holčiček, které válku nepřežily, jsem alespoň pojmenovala své hlavní postavy.“⁶³

Dílo se záhy po vydání stalo knižním bestsellerem, bylo přeloženo do několika jazyků, zdramatizováno a v roce 2018 dokonce získalo ocenění *Česká kniha*.⁶⁴ Také ohlasy literární kritiky byly v naprosté většině pozitivní. Jiří Trávníček ve své recenzi píše, že se jedná o román „velkého utrpení i láskyplného smíření; tíže i umu; zralosti i vytříbenosti“.⁶⁵ Lucie Zelinková zase oceňuje volbu tématu a skutečnost, že autorčino psaní bylo citlivé, avšak nikoliv sentimentální.⁶⁶ Dle Gemmy Pearson pak dokázala Mornštajnová prostřednictvím různých časových os a perspektiv vytvořit dojemný a pohlcující příběh o mezigeneračním utrpení a zároveň v něm reflektovat nevyslovitelnou povahu samotného holocaustu.⁶⁷

⁶⁰ BLAŽEJOVSKÁ, Alena. Příběh dívky s nenaplněnými představami o životě. To je Hana Aleny Mornštajnové. *Český rozhlas* [online]. 2018 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://brno.rozhlas.cz/pribeh-divky-s-nenaplnenymi-predstavami-o-zivote-je-hana-aleny-mornstajnovve-6945986>

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž. Vztahuje se k celému odstavci.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ NAGY, Petr. Psáním si třídím vlastní myšlenky. *Literární noviny*, 2018, roč. 29, č. 10, s. 4–5. ISSN 1210-0021. Vztahuje se k celému odstavci.

⁶⁵ TRÁVNÍČEK, Jiří. Jak odvyprávět utrpení. *Host*, 2017, roč. 33, č. 8, s. 66–67. ISSN 1211-9938.

⁶⁶ ZELINKOVÁ, Lucie. Mornštajnová zpracovává českou minulost. *Právo*. 17. 5. 2017, s. 8. ISSN neuvedeno.

⁶⁷ PEARSON, Gemma. Books - Hana by Alena Mornštajnová. *Wales arts review* [online]. 4. 9. 2020 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.walesartsreview.org/books-hana-by-alena-mornstajnova/>

4 Ženské hrdinky v románu Hana

Tato kapitola bude věnována analýze hlavních a vedlejších ženských hrdinek v románu *Hana*. Jednotlivé ženské hrdinky budou zkoumány na základě čtyř kategorií, které jsme si stanovili výše. Dané kategorie vždy nejdříve blíže vymezíme pomocí odborné literatury tak, abychom získali potřebné teoretické východisko pro naši analýzu. Poté se již budeme zabývat charakterizováním konkrétních ženských hrdinek, a to s ohledem na okolnosti a zdroje dané charakteristiky. Na konci každé kategorie bude shrnut dílčí závěr našeho zkoumání.

4.1 Jméno a původ

Na důležitost pojmenování literárních postav poukazuje řada odborných prací. Podle Daniely Hodrové se kategorie jména významně podílí na charakterizaci literární postavy a zároveň výrazně ovlivňuje i další složky literárního díla.⁶⁸ Podobná vyjádření však nacházíme i u dalších autorů, v této souvislosti uvádíme jako příklad britského literárního teoretika Davida Lodge: „Pojmenování postav je vždy důležitou součástí jejich vytváření, zahrnující mnoha úvah a zamyšlení.“⁶⁹

O vztahu mezi literární postavou a jejím vlastním jménem hovoří David Lodge dále takto: „Jména v románu nejsou nikdy neutrální. Vždy něco znamenají, i když třeba jen obyčejnost. (...) Někdo může nad výběrem jména váhat a zápasit s ním, ale jakmile je jednou vytvořeno, stává se od postavy neoddělitelným.“⁷⁰ Obdobně ve své publikaci -- *Na okraji chaosu* -- argumentuje také Daniela Hodrová: „jméno literární postavy, i to nejobyčejnější a zdánlivě nepříznakové, je v literárním díle různým způsobem motivováno“.⁷¹ Vlastní jména se tak podle Davida Lodge i Daniely Hodrové stávají nejen nástrojem k identifikaci literárních postav, ale zároveň hrají podstatnou roli při jejich poznávání a charakterizaci.

Vlastní jména mohou v uměleckém textu plnit i další funkce a úlohy. Podle Karla Hausenblase je pak ale potřeba dané funkce analyzovat a hodnotit v širším kontextu díla, tedy uvažovat zvláště nad jejich sémantikou ve vztahu k výstavbě, stylu a smyslu díla jako takového.⁷²

⁶⁸ HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 599.

⁶⁹ LODGE, David, 1992. *The Art of Fiction*. London: Penguin Books. ISBN 0-436-25671-1. Str. 37. (vlastní překlad)

⁷⁰ Tamtéž. Str. 37. (vlastní překlad)

⁷¹ HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 601.

⁷² HAUSENBLAS, Karel. *Od tvaru k smyslu textu: stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. ISBN 80-85899-14-0.

Bohumil Fořt u vlastních jmen zdůrazňuje zejména jejich „ekonomický způsob odkazování v rámci jednoho narativního díla“⁷³, prostřednictvím kterého „čtenář v průběhu aktu čtení přiřazuje jednotlivé explicitně či implicitně interpretované atributy“⁷⁴. Dle Fořta se mohou vlastní jména stát dokonce pojítkem mezi narativním a reálným světem či dalšími narativními světy, nicméně podoba takové rekonstrukce literární postavy je pak závislá na čtenářově znalosti daného kulturního a společenského kontextu.⁷⁵

V této kapitole se rovněž zaměříme na zkoumání kategorie původu jakožto dalšího prvku, který napomáhá identifikaci a charakterizaci literární postavy. Kategorie původu je v naší práci chápána širěji – jde nám jednak o etnický původ literární postavy, jednak o její rodinné zázemí či společenské nebo sociální zařazení. Soustředíme se pak zejména na to, zda a jakým způsobem tato charakteristika ovlivňuje život, jednání a uvažování dané literární postavy. O významu prostředí a sociálního zařazení při charakterizaci literární postavy pojednává například Tomáš Kubíček nebo Shlomith Rimmon-Kenan, která ve své publikaci *Poetika vyprávění* popisuje právě zmíněné kategorie jakožto důležité prostředky nepřímé charakterizace a následně objasňuje jejich možné užití v souvislosti s povahovými rysy literárních postav: „Fyzické okolí (pokoj, dům, ulice, město), stejně jako její lidské okolí (rodina, společenská vrstva), jsou také často využívány jako metonymie konotující povahové rysy.“⁷⁶

4.1.1 Hana

Křestní jméno Hana se objevuje již v názvu knihy, takže zároveň představuje první informaci, kterou o analyzovaném románu získáváme. V případě, že se název díla váže ke jménu literární postavy, jedná se podle Všetického o titul protagonistický.⁷⁷ Volbou protagonistického titulu je významné postavení Hany v příběhu naznačeno hned při úvodním seznámení s knihou.

Jméno Hana zaznívá v románu poprvé během narozeninové oslavy Rosy. Jde přitom rovněž o první scénu, v níž Hana vystupuje, a proto zmínění jejího jména následně doprovází také stručná charakteristika: „Musel se posadit do obývacího pokoje k slavnostně prostřenému

⁷³ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 73.

⁷⁴ Tamtéž. Str. 73.

⁷⁵ Tamtéž. Str. 73–74.

⁷⁶ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 73.

⁷⁷ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas paedagogica. Series monographica. ISBN 80-7067-203-X. Str. 44.

stolu se svojí ženou, třemi dětmi a švagrovou Hanou (...). Já jsem se tety Hany bála. Seděla na židli jako černá můra a jenom zírala. Nikdy si neoblékala nic barevného. (...)⁷⁸

Křestní jméno není v případě Hany užito bezpříznakově, ale je výrazně motivováno odkazem na její židovskou etnicitu. Okolnosti vzniku pojmenování jsou pak blíže popsány v následující pasáži: „Na konci třetího dne se s pomocí přivolaného lékaře a jeho kleští narodila téměř čtyřkilová a úplně zdravá holčička, která dostala jméno Hana. Ervin to jméno vybral, protože se tak jmenovala jeho dětská láska, ale Else tvrdil, že Hana bylo jméno milované babičky z otcovy strany, Mutti Greta byla ráda, že alespoň jméno dostalo dítě židovské, po matce proroka Samuela, když už se rodiče zřekli víry, ale Ervina na milost nevzala.“⁷⁹ Dozvídáme se tedy, že Hana sice nebyla primárně pojmenovaná na základě židovského původu, nicméně její jméno v románu vystupuje jako nositel tohoto znaku.

Křestní jméno Hana pochází z hebrejského propria *Channá(h)*, jež se z hlediska formálního i významového váže ke slovesu *chánàn* (v češtině překládáme jako „sklonit se“ či „být milostiv“).⁸⁰ Ve výkladu Františka Kopečného je tedy jméno Hana spojeno především s hebrejským původem a motivem milosti, smilování se.⁸¹ Je proto patrné, že výběr jména zde neodkazuje pouze na židovský původ Hany, ale rovněž poukazuje na souvislost s její vnitřní charakteristikou, pocitem viny a potřebou milosti.

Příjmení Hany Helerové je uvedeno až v pozdější scéně, kdy se na náměstí předcítají jména lidí hospitalizovaných v důsledku tyfové nákazy: „Jednotvárný hlas předcítal nekonečný seznam, pečlivě vyslovoval jména a zařazoval je do kategorií. Zaslýchla jsem jméno Hana Helerová.“⁸² Všimáme si, že v této pasáži je zároveň příjmení Helerových užito v románu poprvé.

Jak bylo řečeno výše, vlastní jména patří k důležitým prostředkům identifikace a charakterizace literárních postav. Hrůzné události, kterými si Hana během války prošla, však na její osobnosti zanechaly stopy a zakořenily v ní pocit, že své jméno a identitu již navždy ztratila: „Ano, slečna Hanička jsem byla kdysi já. Ale pak jsem se stala žlutou hvězdou, transportním číslem sedmdesát devět, přechodnou obyvatelkou Terezína a nakonec šestimístným číslem v Osvětimi.“⁸³ Je zřejmé, že v prostoru koncentračních a vyhlazovacích

⁷⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 18.

⁷⁹ Tamtéž. Str. 208.

⁸⁰ Slova psaná kurzívou a v uvozovkách odpovídají znění z citované knihy Františka Kopečného.

⁸¹ KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény. 2., přeprac. a rozšíř. vyd.* Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0016-x. Str. 47. Vztahuje se k celému odstavci.

⁸² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 35.

⁸³ Tamtéž. Str. 249.

táborů nefungovala jako prostředek identifikace vězňů jména, ale vytetovaná čísla, jež zároveň vyvolávala onen výše zmíněný pocit ztráty identity a lidskosti.

Hana Helerová pocházela z dobře situované rodiny. Její otec Ervin a matka Elsa vlastnili na náměstí dům, jehož součástí bylo jediné papírnictví ve městě. Pro rodinu Helerových bylo společenské postavení důležité, a proto Hana i její mladší sestra Rosa studovaly na učitelském ústavu. Sociální status Hany hrál důležitou roli zejména při jejím seznámením s Jaroslavem, který se v dané chvíli rozhodoval, jestli si vzít nezaopatřenou Ivanu, nebo hmotně zajištěnou Hanu: „Jaroslav nevěstu s penězi potřeboval, protože byl voják z povolání. (...) Hana nebyla chudá nevěsta, kdežto Ivana nemohla ani studovat, poněvadž musela přispívat do rodinného rozpočtu. A tím bylo rozhodnuto.“⁸⁴

Židovský původ Hany nejdříve nepředstavuje ani ve společnosti, ani v jejím životě žádnou překážku. Zároveň je třeba říct, že rodina Helerových nebyla příliš nábožensky založená. Hanin otec Ervin se hned po svatbě judaismu zřekl, čímž v zásadě ovlivnil i Elsin vztah k víře. Jako příznivec masarykovského humanismu pak navíc rozhodl, že Hana i Rosa si mohou v dospělosti zvolit náboženství samy dle vlastního uvážení. Odklon od židovské víry nakonec popisuje také Hana v následujícím úryvku: „Nebud' hloupá, vždyť my ani pořádní Židi nejsme. Víš, že si Mutti Greta pořád stěžuje, že bychom ani nevěděly, jak se v synagoze chovat, kdybychom se tam náhodou dostaly.“⁸⁵ I přesto se ale v období druhé světové války stává židovský původ hlavním komplikujícím prvkem Hanina života a zároveň jednoznačným důvodem, proč se Hana ocitne v terezínském ghettu i ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi.

Z vyprávění je rovněž patrné, že prostředí koncentračního a vyhlazovacího tábora je pro Hanu určující. V Terezíně a Osvětimi si Hana prošla mezními situacemi a stavy, jež v konečném důsledku vedly k její výrazné vzhledové i osobnostní proměně.

Až na pobyt v koncentračním a vyhlazovacím táboře žila Hana celý život v Meziříčí v domě svých rodičů. Po válce se však zásadně změnil způsob, jakým lidé ve městě na Hanu nahlíželi. Její vzhledová proměna byla totiž natolik extrémní, že ji dokonce nepoznávali ani někteří známí. Ve městě měla Hana pověst podivínky, bláznivé ženy. Její zanedbaný a ponurý vzhled pak v lidech navíc vyvolával strach a odpor.

„Pekařka si večer vzpomněla, že dopoledne si pro chleba nepřišla ta divná čarodějnice Helerová, která neumí ani pořádně pozdravit (...).“⁸⁶

⁸⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 129.

⁸⁵ Tamtéž. Str. 177.

⁸⁶ Tamtéž. Str. 51.

„Kývnutím hlavy se rozloučila s řidičem. Ten jen zabouchl dvířka a odjel šťastný, že se podivné ženské zbavil.“⁸⁷

„Jaroslav Horáček tetu Hanu kdysi znával, z doslechu věděl, že je podivínka, ale přesto se černé ženštiny, která mu přišla otevřít, doslova zděsil.“⁸⁸

V románu se taktéž dozvídáme několik informací o osudu Haniny rodiny. V úvodní části vyprávění zjišťujeme, že její otec Ervin zemřel ještě před válkou na otravu krve. Během války pak přišla Hana o většinu svých blízkých – víme, že její přítel Leo, matka Elsa, babička Greta a dědeček Bruno zemřeli v plynové komoře v Osvětimi. V Terezíně byl rovněž po předčasně vyvolaném porodu usmrčen Hanin syn, jemuž chtěla dát jméno Leo. Jedinými příbuznými, které Hana po válce měla, byla tedy rodina její mladší sestry Rosy. V důsledku tyfové epidemie však Rosa, její manžel Karel a děti Dagmar a Ota zemřeli, takže Haně zůstala pouze Rosina nejstarší dcera Mira.

Po smrti své sestry se Hana cítí Rose stále zavázána, a proto se ujímá péče o Míru: „A tak jsem si Rosinu dceru přivedla domů. Musela jsem – dlužila jsem to Rose.“⁸⁹ Příchodem Míry se Hanin život od základu mění – dům, v němž Hana do té doby osaměle žila, naplnila Mira svou veselostí, smíchem a neustálým povídáním: „To ona znovu udělala z bytu v domě na náměstí domov. Zaplnila ho smíchem a hlasem, vyprávěla mi, co zažila, a předčítala mi z knih.“⁹⁰ Díky Míře tedy Hana získala potřebnou naději a důvod, proč žít: „Od samého počátku jsem věděla, že se snažím marně. Mira mi vklouzla do života, pevně se v něm usadila a stala se novým středobodem mého bytí.“⁹¹

4.1.2 Mira

Mira vystupuje hned v úvodu knihy jako vypravěčka příběhu, její křestní jméno však zaznívá až o pár stránek později, a to v rámci dialogu s Rosou:

„Natáhla jsem se na plech pro koláček, ale rychle jsem ucukla, protože byl ještě horký. ‚No právě, co když je to poslední příležitost trochu si zasáňkovat?‘

Maminka se na mě podezíravě zadívala. ‚Míro, ne aby tě napadlo chodit k řece.‘ (...)

‚Jasně že ne, vždyť jdeme s Jarmilkou jenom na kopec za Zedníčkovíc zahradou,‘ řekla jsem a strčila jsem si jeden horký koláček do kapsy.“⁹²

⁸⁷ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 56.

⁸⁸ Tamtéž. Str. 63.

⁸⁹ Tamtéž. Str. 300.

⁹⁰ Tamtéž. Str. 301.

⁹¹ Tamtéž. Str. 301.

⁹² Tamtéž. Str. 12.

Situace vyobrazená ve výše citovaném úryvku zároveň odkazuje na čin, který zásadně ovlivnil Miřin život. Neposlušná Mira totiž Rosin zákaz i přes četná varování poruší, díky čemuž pak v konečném důsledku neonemocní tyfem – matka jí za trest odepre žloutkový věneček, jenž je zdrojem tyfové nákazy. Na tuto skutečnost nakonec upozorňuje již v úvodu románu samotná Mira: „Nikdy jsem nepochopila, proč dospělí dětem tvrdí, že se vyplácí být hodný a poslušný. Kdybych byla vzorná dcera, bylo by dnes moje jméno vytesané na náhrobním kameni jako jména maminciných rodičů (...).“⁹³ Všimáme si přitom, že ve zmíněné pasáži Mira rovněž poukazuje na prvek jména, aniž by konkrétně uvedla to své. O jménech referuje Mira i v následujících úsecích románu, a to vždy v souvislosti v náhrobky. Tímto způsobem je již v úvodu knihy zdůrazněna funkce jmen v příběhu:

„Když na náhrobcích přibyla další jména, a to mamincino bylo mezi nimi, vzpomněla jsem si, jak u hrobů každou neděli postávala a mluvila na své blízké.“⁹⁴

„Moje jméno není mezi zlatem vyvedenými nápisy na náhrobku jenom proto, že občas se vyplácí být neposlušná a drzá.“⁹⁵

Od Miry se v románu taktéž explicitně dozvídáme o významu jejího křestního jména, čímž je zároveň opět zvýrazněna důležitost jmen v příběhu: „Týden nato jsem se narodila já a rodiče mi vybrali jméno Mira, což prý znamená mírná, přívětivá a zázračná. Mírná nejsem určitě, o přívětivost se snažím, a pokud jde o zázraky, provázejí mě od samotného narození až doposud. Zázračný byl můj příchod na svět, zázrakem jsem přežila tyfovou epidemii, a tak mi snad další zázraky pomůžou naplnit mé sny.“⁹⁶ Je patrné, že křestní jméno Mira není v knize užito bezpříznakově, ale je zásadně spojeno s jejími skutečnými nebo zcela opačnými povahovými rysy. V citovaném úryvku se přitom rovněž dozvídáme o motivu zázraku, jenž je významnou součástí Miřina života, jak je koneckonců naznačeno již výše. Neméně podstatné je i to, že se v dané pasáži Mira prostřednictvím jména nejen charakterizuje, ale také nám v rámci popsání tohoto prvku vyjevuje své vlastní postoje k sobě samé.

Příjmení Miry v knize explicitně nezaznívá, takže ji označujeme jako Karáskovou pouze na základě jejího rodinného původu (podle otce Karla Karáska byli pojmenováni Miřini sourozenci Dagmar, Ota i matka Rosa, která se za Karla provdala).

Rodiče Miry – Karel Karásek a Rosa Helerová se sblížili během války, když se Rosa na žádost své matky u Karáskových schovala, aby nemusela nastoupit do transportu. Mira se

⁹³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 9.

⁹⁴ Tamtéž. Str. 10.

⁹⁵ Tamtéž. Str. 10.

⁹⁶ Tamtéž. Str. 231.

narodila druhý týden v červnu v roce 1945 jako jejich prvorozené a tedy i nejstarší dítě. Dále víme, že měla Mira i dva mladší sourozence – Dagmar a Otu. Pokud jde o širší okruh rodiny, většina jejich členů zemřela před válkou či během války. V románu se dozvídáme především o babičce Else, dědečkovi Ervinovi, prababičce Gretě a pradědečkovi Brunovi z matčiny strany nebo o babičce Ludmile a dědečkovi Mojmírovi z otcovy strany. Jako jediná přeživší členka z širšího okruhu rodiny vystupuje po válce Hana, které se však Mira bojí a myslí si o ní, že je podivínka. Nakonec je to ale právě Hana, jež se po smrti rodiny Karáskových ujímá péče o Miru a snaží se jí ze všech sil vytvořit domov: „Věděla jsem, že by si Mira zasloužila lepší domov, víc lásky a vřelejší přijetí, než se jí dostalo ode mě. Dělal jsem, co bylo v mých silách, ale víc jsem nedokázala, a cítila jsem radost, že to Mira pochopila.“⁹⁷

Karel Karásek pracoval celý život v hodinářství, které kdysi vlastnil, ale po válce v něm mohl pouze pracovat za nízký plat. Rosa pak v hodinářství zadarmo uklízela nebo se starala o domácnost a rodinu. Lze tedy říct, že sociální status rodiny Karáskových nebyl nikterak prestižní a ničím nevyňikal. Nic se na situaci nezměnilo ani ve chvíli, kdy se péče o Miru ujala Hana, jež nemohla kvůli svému zdravotnímu stavu pracovat a pobírala proto pouze malý důchod.

Po matce zdědila Mira kromě mnohých vzhledových a povahových rysů také židovský původ. Mira ovšem dospívala ve zcela jiném dobovém a společenském kontextu než její rodina během druhé světové války, takže kvůli svému židovskému původu nebyla ve společnosti nijak perzekuována.

V románu taktéž zjišťujeme, že Mira v dospělosti zakládá svou vlastní rodinu s Gustou Horáčkem, s nímž se zná již od dětství, ale blíže se s ním seznamuje až v době, kdy oba navštěvují jedenáctiletou střední školu. Již během studií sní Mira a Gusta o společném životě, v němž se Gusta bude věnovat studiu historie a z Míry se stane spisovatelka. Do jejich plánů však zasáhne jednak nucený vojenský odvod Gusty vyvolaný jeho kritikou propagandistické dezinterpretace dějin, jednak Miřino těhotenství. Nicméně předtím než Gusta nastoupí povinnou vojenskou službu, proběhne v románu ještě skromná svatba a přestěhování do rodného domu Míry. V závěru knihy se nakonec prostřednictvím Hanina vyprávění dozvídáme, že se Míře narodil syn Oto.

Mira žila po celý čas vyprávění v Meziříčí a měnilo se tedy pouze její bydliště. Do svých devíti let bydlela se svou rodinou v domě s hodinářstvím, poté na chvíli pobývala

⁹⁷ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 303.

u Horáčkových a nakonec se nastěhovala k tetě Haně, kde žila až do doby, než založila svou vlastní rodinu.

Posledním známým bydlištěm Miry se pak stává její rodný dům, který po smrti rodičů zdědila. Zároveň je potřeba říct, že na půdě rodného domu nalézá Mira také své útočiště – jedná se přitom o místo, kam měla jako malá od matky zakázáno chodit: „Maminka říkala, že bych se ušpinila, protože je tam všude spousta prachu, a že bych si mohla ublížit, protože na půdě je přítomí, nebo dokonce vypadnout z okna, protože jsem neopatrná.“⁹⁸

Z místa, které Miru zpočátku děsilo, se nakonec stává skrýš a únik před realitou. Na půdu chodí Mira nejdříve se svou kamarádkou Jarmilou: „Byla jsem tak plná nadšení z nečekaných objevů a příležitostí ke hrám a dobrodružstvím, které nám půda nabízela, že jsem se o své zážitky musela podělit. (...) Na půdě našeho starého domu jsme s Jarmilkou strávily nejen první podzim a zimu, popršené jarní a letní dny, ale mnohá odpoledne v letech následujících.“⁹⁹ V tomto období představuje půda prostor pro sdílení zážitků a zkoumání nových příležitostí ke hrám či dobrodružství.

Během dospívání však již tráví Mira čas na půdě sama, a to především čtením knih a sněním o práci spisovatelky: „Když se mi boky zakulatily a knoflíky na hrudníku se změnily ve dva kopečky vanilkové zmrzliny, sedávala jsem na železné posteli na půdě většinou sama a společnost mi dělala některá z tlustých knih (...).“¹⁰⁰ Na půdě stráví Mira dokonce i své třinácté narozeniny, protože se kvůli Hanině lhostejnosti a apatii cítí osaměle: „V den mých třináctých narozenin mě tetina lhostejnost rozlítostnila natolik, že jsem se uchýlila na půdu našeho starého domu, rozhodnutá se k tetě nikdy dobrovolně nevrátit.“¹⁰¹

Nakonec navštěvuje Mira půdu společně se svým přítelem Gustou: „Scházeli jsme se denně. Procházeli jsme se po městě, sedávali na lavičkách a později na staré půdě a povídali jsme.“¹⁰² Na půdě sdílejí Mira a Gusta své sny, nejnitemnější pocity i vážné úvahy či myšlenky. Jde přitom zároveň o místo, kde se oba poprvé intimně sblíží: „Když jsme toho večera přišli na půdu starého domu, o tom, co je pro lidstvo nejlepší, jsme nemluvili. (...) Zavřela jsem oči a položila se na postel. Gusta se natáhl vedle a dlaněmi mi přejížděl po těle. (...)“¹⁰³

⁹⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 80.

⁹⁹ Tamtéž. Str. 83.

¹⁰⁰ Tamtéž. Str. 84.

¹⁰¹ Tamtéž. Str. 86.

¹⁰² Tamtéž. Str. 95.

¹⁰³ Tamtéž. Str. 95–96.

4.1.3 Rosa

Křestní jméno Rosy zaznívá poprvé v rozhlase při hlášení stavu lidí, kteří onemocněli tyfovou nákazou, tedy až několik stránek poté, co se Rosa poprvé v románu objeví. Jedná se zde zároveň o scénu, v níž se Mira dozvídá, že její matka zemřela.

„,...) Karásková Rosa...‘ To byla maminka. Hlas jako by se na moment odmlčel. Teta mě táhla dál a já už jsem se s ní nepřetahovala. Najednou jsem chtěla utéct co nejdál a uniknout slovům, která jsem tušila.

„Zemřela,‘ řekl hlas a víc už jsem neslyšela, protože jsem se hrozně rozbřečela.“¹⁰⁴

Informaci o příjmení Rosy přitom získáváme již hned v úvodu knihy: „Na shledanou, paní Karásková,‘ zavolala Jarmilka, ‚a děkuju‘.“¹⁰⁵ Víme však, že jde až o příjmení, jež převzala Rosa po sňatku s Karlem. Rodné příjmení Helerová pak můžeme vyvodit už o pár stránek dál na základě uvedení celé podoby jména Rosiny sestry, matky nebo otce.

Pokud jde o křestní jméno, není v knize explicitně zmíněno, zda je Rosa zkrácený tvar jména, nebo jde o oficiální formu. V publikaci Františka Kopečného se dozvídáme, že jméno Rosa znamená v latinském překladu „růže“¹⁰⁶, což nás následně přivádí k úvahám nad možnými konotujícími povahovými rysy. Když vezmeme v potaz, že Rosa po celou dobu příběhu vystupuje jako krásná, něžná a citlivá žena, musíme nutně dojít k uvědomění si příznakovosti jejího jména, které je jednoznačným odkazem na symbolický význam růže jakožto obrazu krásy, nevinnosti a ženskosti.

Jméno Rosa dala své dceři sama Elsa, jež byla při tomto výběru vedena pocitem viny a strachu. Elsa si nikdy nepřestala vyčítat, že se během těhotenství s Rosou snažila potratit, a proto o dívku až přehnaně pečovala a neustále ji vnímala jako slabou, útlou a jemnou. Jak tedy můžeme vidět, akt pojmenování je zde výrazně spojen s nepřímou charakterizací literární postavy: „To kvůli tobě jsem tak slabá, že nemám sílu plakat a kňourám jako kotě. Protože ty jsi nechtěla, abych se narodila. A strach o dceru pojmenovanou Rosa pronásledoval Elsu každý den.“¹⁰⁷

Rodinné zázemí i původ odpovídají popisu uvedenému výše u postavy Hany a Miry. Nepovažujeme proto za nutné zde znovu opakovat informace známé již z dřívějších pasáží a spíše bychom se zaměřili na některá další specifika týkající se oblastí dané kategorie.

¹⁰⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 35 – 36.

¹⁰⁵ Tamtéž. Str. 12.

¹⁰⁶ KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény. 2., přeprac. a rozšíř. vyd.* Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0016-x. Str. 181.

¹⁰⁷ Tamtéž. Str. 209.

Život Rosy zásadně ovlivnila zejména matčina protektivní výchova, která byla často natolik vyčerpávající, že se Rosa začala schovávat do temných koutů a skrýší. Elsinu subjektivní vnímání Rosy jako jemné, útlé a věčně nemocné dívky bylo ovlivněno událostmi před jejím narozením. Jak ale víme z popisů Hany, Rosa byla úplně obyčejné, zdravé děvče: „Tedy Rosa už vůbec není malá. To jenom maminka si myslí, že potřebuje neustálou péči, a opatruje ji jako skleněnou panenku. I když je Rosa dost hubená, ničím se neliší od svých vrstevnic.“¹⁰⁸

Skrýše a temné kouty se tedy pro Rosu staly jakýmsi únikem před realitou a prostorem ke snění: „Hrála si potichu jako myška, ale zrovna tak tiše se uměla vypařit a schovat do temného kouta, kde snila o slunci, květinách a dalekých zemích, a bylo těžké ji vypátrat.“¹⁰⁹

V nedobrovolném typu skrýše se pak Rosa ocitla během války, kdy ji matka schovala v domě Karáskových, aby se vyhnula transportu do koncentračního tábora. Zpočátku se Rosa pohybovala především na půdě – jedná se přitom o stejnou půdu jako v případě Miry. „Rosa strávila na půdě dva měsíce. První dny se lekala každého bouchnutí dveří a zaskřipání schodů, čekala, kdy si pro ni přijde gestapo a muži v uniformách ji stáhnout ze schodu dolů za vlasy, jak to viděla, když zatýkali Evu Fuchsovou.“¹¹⁰

Všimáme si, že pocit, který má Rosa z daného prostoru, je diametrálně odlišný od Miřina vnímání tohoto místa, což je pochopitelné, když vezmeme v úvahu, že zatímco má Mira na půdu vzpomínky veskrze pozitivní, pro Rosu představuje půda připomínku období plného strachu a zoufalství. Právě proto nechodí Rosa na půdu ani po válce a zároveň tento prostor Miře zakazuje. „Tehdy jsem neměla tušení, že ve stejný den před třinácti lety stála na tomtéž místě moje maminka, snažila se zahlédnout tmavé postavy krácející městem a výhled neměla zastřený kapkami deště, ale slzami.“¹¹¹

4.1.4 Elsa

Křestní jméno Elsy je poprvé zmíněno již v úvodu díla, a to v souvislosti s jmény na náhrobních kamenech (viz citovaná pasáž v podkapitole u Miry). V knize není nicméně přímo uvedeno, zda je Elsa zkrácený tvar jména, nebo jde o oficiální podobu. V publikaci Františka Kopečného¹¹² se dozvídáme, že Elsa může být německou zkráceninou jména *Elisabetz*, přičemž původně toto proprium pochází z hebrejského *Elišèbah*, respektive *Elišèwah*, což doslova

¹⁰⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 123.

¹⁰⁹ Tamtéž. Str. 115.

¹¹⁰ Tamtéž. Str. 219.

¹¹¹ Tamtéž. Str. 82.

¹¹² Slova psaná kurzívou a v uvozovkách užitá v dané pasáži odpovídají znění z citované knihy Františka Kopečného.

znamená „můj Bůh je přísaha“.¹¹³ Význam jména ovšem v případě Elsy nevystupuje coby prostředek nepřímé charakterizace, ale spíše funguje jako prvek kontrastující, neboť již z dřívějších popisů víme (via podkapitola Hana), že její vztah k víře byl po sňatku s Ervinem velmi chladný.

O příjmení Elsy Helerové se v knize hovoří až mnohem později v rámci kapitoly zabývající se osudy Miřiny rodiny v letech 1933–1945: „Moje babička Elsa Helerová odovděla po patnácti letech manželství.“¹¹⁴ Rodné příjmení Elsy pak vyvozujeme na základě uvedení celé podoby jména jejích rodičů – Greta a Bruna Weisových.

Všimáme si, že Elsinu rodné příjmení nese německý příznak, i když se v románu explicitně hovoří pouze o židovském původu její rodiny. Jak se ale z vyprávění dále dozvídáme, Weisovi byli v mnohém ovlivněni tím, že žili v Novém Jičíně, kde se většina obyvatel hlásila k německé národnosti. Všechny děti Bruna a Greta tedy chodily do německých škol a doma se mluvilo pouze německy. Česky pak začala Elsa hovořit až po přestěhování do Meziříčí, a to na základě rady, kterou jí dala kamarádka Ludmila Karásková: „Byla to ona, kdo Else poradil, aby mluvila jen česky, přestože z rodného Nového Jičina byla zvyklá na němčinu, a vysvětlila jí, že meziříčíští jsou na samospatitelnou vlastenecky přecitlivělí.“¹¹⁵

O společenském postavení rodiny Weisových nezískáváme v knize žádné informace. Z četných pasáží však víme, že Bruno i Greta byli hluboce věřící a nábožensky založení lidé. Hodnoty, chování a zvyklosti rodičů Weisových navíc jednoznačně odpovídaly tradičnímu modelu židovské rodiny. Je tedy pochopitelné, že zejména pro Gretu bylo více než těžké pozorovat Ervinovo odpadlictví od judaismu a Elsin vlažný vztah k víře.

„Bruno Weis každé ráno odcházel do kanceláře a večer se vracel, aby zasedl do čela stolu a pojedl košer jídlo, které připravila manželka Greta, a večer se ponořil do četby svých knih. (...) Odřikával modlitby svých otců a dodržoval staré zvyky, protože tak to dělali jeho rodiče, sousedé a přátelé. Znal jen život s jarmulkou a jiný si neuměl, ale ani nechtěl třeba jenom představit.“¹¹⁶

„Chtěla dceru provdat za zabezpečeného obchodníka pevného ve víře, a místo toho ji předhodila odpadlíkovi. Vystavila Elsu a její děti nebezpečí, že se jim po příchodu Spasitele nedostane daru spasení.“¹¹⁷

¹¹³ KOPEČNÝ, František. Průvodce našimi jmény. 2., přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0016-x. Str. 181.

¹¹⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 109.

¹¹⁵ Tamtéž. Str. 119.

¹¹⁶ Tamtéž. Str. 146.

¹¹⁷ Tamtéž. Str. 112.

Rodinné zázemí i původ dále odpovídají popisu uvedenému výše u postavy Hany a Míry, takže zde vnímáme jako redundantní opakovat informace známé již z dřívějších částí a spíše bychom se opět zaměřili na některá další specifika týkající se oblastí dané kategorie.

Situaci rodiny Helerových ovlivnila ještě před válkou Ervinova smrt. Po dobu manželství se Elsa starala pouze o domácnost a výchovu dcer, ale nyní musela převzít také veškerou zodpovědnost za rodinu a živobytí. Aby udržela společenské postavení své rodiny a dcery finančně zaopatřila, pracovala Elsa v papírnictví a šetřila každou korunu: „Žila teď jen pro své dcery, na ně myslela, když vstávala, s myšlenkou na jejich budoucnost večer uléhala. Škudlila každou korunu a snila o tom, že z jejich dcer budou krásné nevěsty s velkým věnem a budou žít po boku hodného a zajištěného muže.“¹¹⁸ Lidé v jejím okolí si však začali všimnout, že je Elsa přísnější, unavenější a strhanější: „To Ludmila Karásková byla přímou svědkyní Elsiny proměny. (...) Všimla si, že se Elsa zapoměla usmívat, (...) a v obličejí se jí usadil přísný výraz.“¹¹⁹

Nad oběma dcerami přitom Elsa držela pevnou ruku, takže Hana i Rosa musely poslouchat, být vzdělané a pomáhat doma: „A Hana matku poslechla, protože byla zvyklá poslouchat. Časně ráno vařila a odpoledne, po návratu ze školy, pečovala o hubenou Rosu. (...) Rose bylo už třináct a chodila na měšťanku. Učení ji moc nebavilo, ale maminka chtěla, aby šla po měšťance studovat na učitelky ústav – jako Hana. ‚Mít povolání je důležité,‘ říkala, když se Rosa vzpouzela.“¹²⁰

Z vyprávění je pak patrné, že prostředí domu na náměstí, jehož součástí bylo papírnictví, je pro Elsu určující. V tomto prostoru prožila Elsa většinu života a zároveň zde prošla zásadní osobnostní i vzhledovou proměnou. Pokud jde o papírnictví, to se stává nejen hlavním zdrojem příjmu pro její rodinu, ale rovněž prvkem jakési společenské prestiže. Práce v něm však Elsu značně vysiluje a přináší jí řadu starostí, takže jeho význam má v rodině Helerových poněkud ambivalentní charakter.

4.1.5 Ivana

Křestní jméno Ivana zaznívá v románu poprvé během scény, kdy se Míra vrací sama domů, protože jsou všichni členové její rodiny převezeni kvůli tyfové nákaze do nemocnice, a narazí zde na Ivanu, která ji přišla zkontrolovat a odvézt k sobě domů: „A Ivana Horáčková

¹¹⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 119.

¹¹⁹ Tamtéž. Str. 116.

¹²⁰ Tamtéž. Str. 114–122.

asi taková ‚opravdová‘ kamarádka byla, protože jakmile se dozvěděla, že moji rodinu odvezli do nemocnice a já jsem zůstala sama, přišla se přesvědčit, jestli jsem v pořádku.“¹²¹

V díle Anny Bauerové se dozvídáme, že proprium Ivana je slovanského původu¹²², čímž se opět potvrzuje souvislost mezi jménem a národnostní příslušností literární postavy.

Dále si všímáme, že v úryvku citovaném výše je rovněž zmíněno Ivanino příjmení. Jak ale dále zjišťujeme, jedná se o příjmení, jež převzala Ivana po sňatku s Jaroslavem. Rodné příjmení Zítková se v knize vyskytuje až později, kdy jej uvádí mladá Hana – v té době ještě dobrá kamarádka Ivany. Obě podoby příjmení nicméně naznačují Ivanin český původ a mají tedy nejen funkci identifikační, ale i charakterizační.

O rodině Zítkových se v knize příliš informací neobjevuje, víme však, že Ivana zcela jednoznačně pocházela z chudých poměrů. V této souvislosti můžeme připomenout již dříve zmíněnou skutečnost, že kvůli finanční situaci Zítkových dal Jaroslav při výběru manželky zprvu přednost Haně namísto Ivany: „Na vině byl ten dům na náměstí. Dům s bytem v patře, papírnickým v přízemí a trafikou k pronájmu. Nebylo to Hanino kouzlo, ale majetek, co zvrátilo štěstí na její stranu. Při té myšlence se Ivaně sevřela ústa hořkostí a na jazyku se jí nahromadila nepřejícnost, která jí bránila polknout.“¹²³

K sociálnímu statusu rodiny Zítkových se v knize vyjadřuje především samotná Ivana, z jejichž popisů je patrná frustrace a sebelítost: „Prý má být ráda, že dostala tak dobré místo! Opravdu si někdo myslí, že může být šťastná, že smí obsluhovat zákaznice, které se považují za lepší jenom proto, že mají naditější peněženku? Jistě, vyrábět chlebičky a roznášet kávu je určitě příjemnější než prát prádlo cizím lidem jako chudák matka, ale Ivana by byla šťastná, kdyby tady nemusela trčet a mohla dál studovat.“¹²⁴ Jak dále zjišťujeme, Ivana nemohla studovat, protože musela přispívat do rodinného rozpočtu, což vnímala jako nespravedlnost především při srovnání s Hanou, která si svých možností podle Ivany nevážila: „Spravedlivé by bylo, kdyby na jejím místě stála Hana Helerová. Ta přece studovat nechtěla, vždycky říkala, že ji škola nebaví, ale její matinka si přála, aby dcera měla vzdělání. (...) Co by Ivana dala, kdyby mohla jít na gymnázium nebo alespoň učitelák... A Hana má tu drzost, že si ještě stěžuje.“¹²⁵

V románu se dále dozvídáme, že Ivana v dospělosti zakládá svou vlastní rodinu s Jaroslavem Horáčkem. Nejdříve se Ivaně narodí syn Gusta a následně dcera Ida, u níž ale

¹²¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 29.

¹²² BAUEROVÁ, Anna. *Tisíc jmen v kalendáři*. Praha: Šulc, 1992. ISBN 80-901204-3-1. Str. 64.

¹²³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 156.

¹²⁴ Tamtéž. Str. 154–155.

¹²⁵ Tamtéž. Str. 155.

nemůžeme s jistotou říct, zda je dítětem Jaroslava, nebo Karla, s nímž se Ivana intimně sblížila pouze jednou: „Karel se už nezbavil výčitek svědomí vůči své Rose a Ivana si nikdy nebyla úplně jistá, kdo je otcem její modrooké dcery Idy.“¹²⁶

Sociální postavení Ivany se sňatkem s Jaroslavem výrazně zlepšilo – Horáčkovi dostali po válce jednak přidělený byt od armády, jenž byl součástí jednopatrové vily, jednak se Jaroslav stal znovu vojákem: „Po válce se řezník Horáček stal znovu rotným Horáčkem, ale to už byla jiná doba, a navíc byl ženatý, takže po nějakém čase mu armáda přidělila být v prvním patře buržoazní vily (...).“¹²⁷ Jejich dobré postavení v socialistické společnosti na konci románu narušil Gustův projev kritiky vůči propagandistické dezinterpretaci dějin, kvůli němuž byl Ivanin syn vyloučen ze školy a povolán k vojenskému odvodu.

4.1.6 Dílčí závěr

Kategorie jmen se v románu *Hana* významně podílí na identifikaci a charakterizaci všech analyzovaných ženských hrdinek. Naše zkoumání je tedy ve shodě s tvrzením Davida Lodge i Daniely Hodrové, kteří právě na tyto aspekty kategorie jmen poukazovali ve svých monografiích.

Jména a příjmení bývají v díle užitá především v souvislosti s národní nebo etnickou příslušností dané literární postavy – např. hebrejský původ propria Hana odkazuje na židovský původ jeho nositelky.

V knize se obvykle objevují zmínky o křestních jménech ženských hrdinek dříve, než se ony samy příběhu přímo účastní – jako výjimku zde můžeme uvést Hanu na Rosině oslavě nebo Ivanu kontrolující Miru v domě.

Příjmení ženských hrdinek bývají v rámci vyprávění buďto explicitně uvedena, nebo je lze alespoň vyvodit na základě jejich rodinného původu. Připomínáme rovněž, že některé ženské hrdinky si během příběhu příjmení změnily, respektive si po svatbě vzaly příjmení svého manžela, takže je v knize můžeme potkávat pod oběma podobami jmen.

Na důležitost jmen v díle poukazuje především Mira, která funkci jmen zdůrazňuje jednak v souvislosti s náhrobky svých příbuzných, jednak při popisu významu vlastního křestního jména.

Při analýze křestních jmen jsme se opírali zvláště o publikaci Františka Kopečného, v níž je objasněn původ a význam jednotlivých proprií. Zjistili jsme, že se tyto charakteristiky u ženských hrdinek v románu *Hana* výrazně uplatňují v rámci jejich výstavby. Význam jmen

¹²⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 235.

¹²⁷ Tamtéž. Str. 63.

v díle zpravidla úzce souvisí s povahovými rysy, pocity či jednáním dané literární postavy – například křestní jméno Hana je spojeno s motivem milosti. Naopak na kontrast mezi významem jména a charakteristikou dané literární postavy dochází v případě Elsy, když vezmeme v úvahu její chladný vztah k víře po sňatku s Ervinem.

Jak bylo řečeno výše, vlastní jména patří k důležitým prostředkům identifikace a charakterizace analyzovaných ženských hrdinek. Po druhé světové válce však Hana Helerová odhaluje, že má pocit, jako by jméno a identitu již navždy ztratila. Důležitou roli sehrál v tomto směru jednak samotný prostor koncentračních a vyhlazovacích táborů, jednak vytetovaná čísla, jež měla fungovat jako nástroj identifikace vězňů.

Kategorie původu byla při našem zkoumání chápána širěji – zabývali jsme se nejen etnicitou a národností literárních postav, ale i jejich rodinným původem a sociálním zařazením. Zjistili jsme, že tato charakteristika ovlivňuje život, jednání a uvažování některých ženských hrdinek z románu. Kupříkladu Ivana Zítková vyrůstala v chudých poměrech, a proto musela brzy začít přispívat do rodinného rozpočtu namísto toho, aby šla studovat, což způsobilo, že byla plná frustrace, sebelítosti a hořkosti.

Při analýze ženských hrdinek můžeme taktéž obvykle pozorovat jistou vazbu na určitá místa v jejich fyzickém okolí. V Hanině životě hraje zásadní roli prostředí koncentračního a vyhlazovacího tábora. Pro Rosu zase představují skryše a temné kouty únik před realitou i místo ke snění. A nakonec podobnou funkci plní u Míry prostor půdy, jenž je sice také s Rosou spojený, ovšem jejich postoj k tomuto místu se diametrálně odlišuje, neboť zatímco Mira má na půdu vzpomínky pozitivní, pro Rosu představuje půda připomínku na období plné strachu a zoufalství.

4.2 Vzhled

Bohumil Fořt představuje vzhled jako důležitý charakterizační prostředek, který napomáhá identifikaci literární postavy ve vyprávění. Podle Fořta je vzhled literární postavy zpravidla vyjádřeny popisem a jeho vnímání podléhá jistým typologiím, respektive literárním a mimoliterárním konvencím. Jak ale Fořt dále dodává, při uvažování o kategorii vzhledu hrají neméně důležitou roli také vlastní postoje literárních postav ke svému zevnějšku a jejich vzhledové proměny (zde je přitom důležité se zamyslet nad způsobem, okolnostmi i důsledky dané změny pro literární postavu a její okolí).¹²⁸

¹²⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 66–67. Vztahuje se k celému odstavci.

Podle Daniely Hodrové může k proměnám těla docházet i v důsledku mezních situací, v nichž se literární postavy vyskytují – jedná se například o „nemoc, umírání, stejně jako určité průvodní stavy těchto situací na hranici života a smrti, případně stavy rodící se jakoby ‚z ničeho‘ – pocit osamělosti, viny, úzkost, bolest, zoufalství, hlad, hnus, nuda“.¹²⁹

Ve své publikaci -- *Na okraji chaosu* -- se Hodrová rovněž zabývá problematikou oblečení literárních postav. Poukazuje zde přitom na možný soulad či nesoulad mezi oblečením a společenským postavením dané literární postavy. Oblečením ale může literární postava také odkazovat na svou příslušnost k jinému světu, jinakost. Jakýkoliv nesoulad oblečení pak může podle Hodrové naznačovat možnou problematičnost dané literární postavy, její vnitřní proměnu, skrývaný příběh nebo posun směrem k odlišnosti.¹³⁰

Shlomith Rimmon-Kenan pojednává ve své publikaci *Poetika vyprávění* o vztahu mezi vnějším vzhledem a povahovými rysy literární postavy. Dle Rimmon-Kenan byl vzhled v narativu tradičně využíván k naznačení jistých vlastností literární postavy, nicméně na významu nabylo toto spojení až v souvislosti s Lavaterovou¹³¹ teorií fyziognomie, jež měla zásadní vliv zvláště na autory v devatenáctém století. V současné době je sice Lavaterova teorie již zcela odmítnuta, jak ale uvádí Rimmon-Kenan, pro tvorbu mnohých autorů je vztah mezi vzhledem a povahovými rysy literární postavy stále silným zdrojem charakterizace.¹³²

Podle Shlomith Rimmon-Kenan je z hlediska výše uvedených informací nutné při zkoumání vzhledu rozlišit tzv. vnější rysy, které jsou dané fyziognomií a ocitají se proto mimo kontrolu literární postavy, a části vzhledu, jež naproti tomu může literární postava do jisté míry ovlivnit – zde se jedná například o účes či oblečení.¹³³

4.2.1 Hana

Kategorie vzhledu hraje při charakterizaci Hany důležitou roli, odráží totiž nejen její duševní stav, ale i hrůzné události, jež ji v životě potkaly. O vzhledu Hany Helerové se nejdříve dozvídáme z popisu Míry, která se zaměřuje zvláště na Hanino temné oblečení: „Seděla na židli jako černá můra a jenom zírala. Nikdy si na sebe neoblékla nic barevného. Přes černé šaty s dlouhými rukávy nosila v zimě i v létě černý svetr s kapsami, na nohou černé punčochy

¹²⁹ HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu* --: *poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. Str. 654.

¹³⁰ Tamtéž. Str. 646–648. Vztahuje se k celému odstavci.

¹³¹ Johann Kaspar Lavater byl švýcarský filozof, teolog a spisovatel. Ve své teorii fyziognomie se snažil demonstrovat přímou souvislost mezi vzhledem člověka a jeho charakterem.

¹³² RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 72. Vztahuje se k celému odstavci.

¹³³ Tamtéž. Str. 72. Vztahuje se k celému odstavci.

a kotníkové šněrovací boty. Nikdy jsem ji neviděla bez šátku, což jsem docela chápala, protože i když ještě nemohla být tak stará, všimla jsem si, že jí zpod šátku čouhají bílé vlasy.“¹³⁴

Ve svém zevrubném popisu postihuje Mira několik typických atributů Hanina vzhledu, čímž v zásadě poukazuje na zvláštnost, jinakost této literární postavy. Dozvídáme se, že Hanin zevnějšek neodpovídá jejímu skutečnému věku – ačkoliv Hana není tak stará, má bílé vlasy. Dále si všímáme oblečení, které patří dle Shlomith Rimmon-Kenan k těm částem vzhledu, jež literární postava může ovlivnit. Nedílnou součástí Hanina oblečení se stává černý šátek. Podle Miry nosí Hana šátek proto, aby zakryla bílé vlasy. Jak ale zjišťujeme v románu dál, ke svému vzhledu má Hana v době, kdy nosí šátek, již zcela apatický postoj. Funkce šátku nakonec vyplývá z akce s ním spojené – Hana si šátek uvazuje, svazuje, utahuje, což jí dodává pocit klidu a jistoty. Tento rituál tedy pro Hanu představuje bezpečí, oporu a stabilitu:

„Stáhla jsem šátek hlouběji do čekala a přinutila se k dalšímu kroku.“¹³⁵

„Bylo tak těžké vyznat se ve světě, soustředit se na to, co lidé říkají, pamatovat si, co je třeba udělat. Přitáhla jsem si šátek pevněji k hlavě, aby se mi myšlenky nerozběhly. Co se mi to zase přihodilo?“¹³⁶

Jako další výrazný rys Hanina oblečení vystupuje v Mířině popisu černá barva – Mira Hanu dokonce explicitně přirovnává k černé můře. Černá barva bývá obecně spojována spíše s negativními konotacemi, evokuje v nás temnotu, ponurost, smutek či smrt. Z událostí, kterými si Hana v románu prošla, jednoznačně vyplývá, že výběr černého oblečení není náhodný. Černá barva se pak v knize stává nejen symbolem Hanina těžkého životního příběhu, ale také jedním z důvodů, proč se lidé Haně vyhýbají – její temné vzezření a odlišnost v nich totiž vyvolává strach, úzkost, odpor i zášť:

„Já jsem se tety Hany bála. Seděla na židli jako černá můra a jenom zírala.“¹³⁷

„Jaroslav Horáček tetu Hanu kdysi znával, z doslechu věděl, že je podivínka, ale přesto se černé ženštiny, která mu přišla otevřít, doslova zděsil. (...) Řekl jí adresu. Pak seběhl po schodech dolů a zamířil do hospody. Nechtěl být u toho, až se černá Hana objeví u jejich dveří.“¹³⁸

¹³⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 18.

¹³⁵ Tamtéž. Str. 246.

¹³⁶ Tamtéž. Str. 300.

¹³⁷ Tamtéž. Str. 18.

¹³⁸ Tamtéž. Str. 63–64.

„Bylo mi nepříjemné, že se za námi lidé otáčejí, někteří se od nás dokonce znechuceně odvracejí a jiní – obzvláště děti – pokřikují hanlivé poznámky. Jí to bylo úplně jedno.“¹³⁹

Z Miřina popisu rovněž zjišťujeme, že teta Hana má na sobě bez ohledu na počasí vždy několik vrstev oblečení. Nicméně i tento charakteristický prvek Hanina vzhledu má své opodstatnění, jak totiž vysvětluje Miřina matka Rosa, Hana trpí kvůli nízké hmotnosti zimomřivostí:

„Proč si ten svetr někdy nesundá?“ ptala jsem se maminky.

„Všimla sis, jak je hubená,“ řekla mi. „A hubení lidé bývají zimomřiví.“¹⁴⁰

Výběr oblečení tudíž neodpovídá aktuálnímu počasí nebo ročnímu období, ale vychází z tělesného stavu postavy. Jedná se tak o další aspekt Hanina vzhledu, který ji ve společnosti lidí odlišuje, zviditelňuje a zároveň ve shodě s tvrzením Daniely Hodrové naznačuje její problematičnost a skrývaný příběh: „Pohledy spolucestujících mě vrátily do přítomnosti. Vlak byl plný, ale místo na dřevěné lavici vedle mě už zůstalo prázdné. Posunula jsem se blíž k oknu, abych vedle sebe udělala víc místa. Nikdo se neposadil. Lidé nechtěli sdílet blízkost vyhublé ženské v plandavých šatech a pánských kotníkových botách, která se i v teplém létě choulila v saku. Možná tušili, odkud jedu, viděli bolest, která mě obklopovala, a nechtěli se jí nakazit.“¹⁴¹

Hanu Helerovou tedy nejdříve poznáváme jako záдумčivou, podivínskou ženu, která svým zanedbaným a ponurým vzhledem vyvolává řadu otázek i emocí. V průběhu vyprávění však zjišťujeme, že za výše popsanou podobou Hany stojí až pobyt v koncentračním a vyhlazovacím táboře. Do té doby totiž Hana vystupuje jako mladá, zdravá a krásná dívka, jež se pyšní dlouhými černými vlasy a uhrančivýma tmavýma očima. Vzhled je pro Hanu v tomto období ještě důležitý, a proto svůj zevnějšek podrobuje detailnímu zkoumání, při němž uvažuje nejen nad svými přednostmi, ale i drobnými vadami na kráse: „Hana stála v ložnici před toaletním stolkem a rozčesávala si vlasy. Křídla třídlíného zrcadla nastavila tak, aby se viděla ze všech stran, a zálibně pozorovala, jak se jí černé prameny lesknou a splývají po zádech až pod pás. (...) Postavila se ke stolku bokem, narovнала se a vypjala hrud'. Byla štíhlá jako herečky ve filmech, měla úzké boky a ploché břicho, ale prsa podle jejího soudu moc velká. Nahrabila se, aby je trochu schovala. Tak to bylo lepší. Pak přistoupila k zrcadlu blíž, zkoumavě se zadívala na odraz svého obličjeje a zkusmo se usmála. Mezířka mezi zuby tam stále byla. Malá,

¹³⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 73.

¹⁴⁰ Tamtéž. Str. 18.

¹⁴¹ Tamtéž. Str. 236–237.

ale viditelná. Matka ji ujišťovala, že se škvíra věkem zmenší, ale Haně připadala čím dál širší.¹⁴²

Jak bylo řečeno výše, černé vlasy a výrazné tmavé oči představují stěžejní atributy Haniny krásy. Tyto prvky vzhledu zároveň naznačují její exotický původ, konkrétně tedy příslušnost k židovskému etniku. V období druhé světové války však vystupuje jako hlavní ukazatel židovského původu Davidova žlutá hvězda s nápisem Jude. Také Hana Helerová je nucena si na své oblečení tento symbol našít – jedná se přitom o její první vzhledovou změnu, která sice nebyla trvalá, ale zanechala v Haně řadu nepříjemných vzpomínek a emocí: „Teď ji ale více než výmoly trápily poznámky drzých výrostků. Poznamenaná žlutou hvězdou, která zářila z tmavého kabátu do tmy, se jim cítila vydaná napospas. Skupinka čtyř deseti- až dvanáctiletých kluků se na ni přilepila na mostě, táhla se za ní, pokřikovala nadávky a prozpěvovala přihlouplé popěvky. Pod náměstím se Hana rozběhla, ale kluci byli rychlejší. Před papírnictvím ji dohnali a obstoupili ji. ‚Špinavá Židovko,‘ vykřikl jeden.“¹⁴³ Naopak trvalým odkazem na tragické válečné události a novým symbolem židovského původu se i po ukončení druhé světové války stalo číslo, které bylo Haně a ostatním vězňům v Osvětimi vytetováno na předloktí.

„Co to znamená být Žid?“

Mlčky se na mě dívala, pak položila nůž, vyhrnula si rukáv a odhalila dlouhé číslo vytetované na předloktí.¹⁴⁴

Vytetovaná čísla přitom nefungovala pouze jako prostředek identifikace vězňů v táborech, ale rovněž vedla k pocitům ztráty identity a lidskosti: „Polské vězeňkyně nám všem tužkou s ostrou špičkou, kterou namáčely do barvy, vytetovaly číslo. Během několika minut se náš minulý i budoucí život rozplynul a z lidských bytostí jsme se změnily v bezvýznamná čísla na seznamu.“¹⁴⁵

Již jsme poukázali na některé aspekty Haniny vzhledové proměny, je však potřeba také nahlédnout na příčiny, okolnosti a následky daných změn. Zásadní proměnou si Hana Helerová prošla až v koncentračním a vyhlazovacím táboře. V Terezíně a Osvětimi se Hana ocitla na hranici života a smrti, prodělala těžké nemoci, předčasný porod, trpěla neustálým hladem a zažívala nekonečné pocity osamělosti, bolesti, viny, strachu a zoufalství. Byly to nakonec

¹⁴² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 121.

¹⁴³ Tamtéž. Str. 200–201.

¹⁴⁴ Tamtéž. Str. 78.

¹⁴⁵ Tamtéž. Str. 286.

právě tyto mezní situace a stavy, které způsobily výraznou proměnu Hanina zevnějšku a zanechaly stopy na její duši.

Svůj tělesný stav Hana poprvé reflektuje až téměř po roce stráveném v Terezíně: „Žila jsem v ghettu už skoro rok, a přestože jsem byla pohublá a unavená, byla jsem stále naživu a nic nenasvědčovalo tomu, že by mi hrozilo bezprostřední nebezpečí.“¹⁴⁶ Nedostatek jídla se však na Hanině zdraví podepsal natrvalo. Jak jsme popsali výše, nízká hmotnost Haně zůstala i po válce – proto byla zimomřivá a nosila několik vrstev oblečení. Její tělo už zkrátka nedokázalo snést větší množství jídla, takže Hana zůstala hubená, unavená a slabá: „Přibrála jsem sice už dvanáct kilo, ale do mé předválečné váhy mi pořád ještě scházelo dalších patnáct. V době svého návratu jsem ještě netušila, že je nikdy zpátky nepřiberu. Nemůžu za to. I kdybych měla chuť k jídlu, což nemám, můj žaludek toho moc nesnese.“¹⁴⁷

V Terezíně si Hana prošla také přechodnými změnami vzhledu, jednou z nich bylo dokonce i těhotenství: „Nevolnost, nechutenství, slabost, vypouklé břicho. Ve tmě jsem si sáhla na prsa. Byla plnější než kdykoli dřív.“¹⁴⁸ Hana si však dítě i přes všechno úsilí nemohla nechat, a tak bylo její těhotenství předčasně ukončeno. Smrt syna byla pro Hanu tragickou zkušeností, která se nakonec zásadně podepsala také na jejím duševním stavu: „Na potrat bylo opravdu pozdě, a tak řekli, že mi vyvolají předčasný porod. (...) Sestra se vrátila s prázdnýma rukama, sklonila se ke mně, pohladila mě po paži a zašeptala, že mě právě zachránili před transportem. (...) Bylo mi to jedno.“¹⁴⁹

Přechodné i trvalé změny zanechaly na těle Hany Helerové zejména nemoci, jež v koncentračním a vyhlazovacím táboře prodělala. Nejdříve Hana onemocněla v Terezíně žloutenkou, která sice její vzhled trvale neovlivnila, ale navždycky jí poškodila játra. Již v Terezíně ovšem můžeme kvůli nedostatku vitamínu u Hany pozorovat začátek procesu ztráty zubů: „Navíc mi krvácely dásně, v ústech se mi udělaly boláky a začaly se mi kývat zuby.“¹⁵⁰ Největší následky na Hanině vzhledu nicméně zanechal až pobyt v Osvětimi a tyfus, jímž na konci války onemocněla: „V táborové nemocnici spravované Sověty a Polským červeným křížem jsem ležela několik měsíců. Vyléčili mě z tyfu, vykrmili z třiceti na čtyřicet dvě kila. Holenní kosti, které mi přerazil voják strážní hlídky, když jsem se snažila dojít k drátům, mi

¹⁴⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 261.

¹⁴⁷ Tamtéž. Str. 248.

¹⁴⁸ Tamtéž. Str. 274.

¹⁴⁹ Tamtéž. Str. 275–276.

¹⁵⁰ Tamtéž. Str. 263.

srostly špatně a omrzliny na nohou se nikdy nevyléčily. Zuby mi vypadaly, a když mi znovu začaly růst vlasy, byly řídké a úplně bílé.“¹⁵¹

V té době tedy přišla Hana o všechny své zuby. Po děsivých zkušenostech z koncentračního a vyhlazovacího tábora v ní však bezzubá tvář už nevyvolává žádné emoce. Při srovnání s výše zmíněnou starostí Hany o drobnou mezířku mezi zuby si tak nelze nevšimnout, jak velký obrat v uvažování o vzhledu u Hany nastal.

Změna vzhledu, kterou Hana v koncentračním a vyhlazovacím táboře prošla, je extrémní. Vzpomínky na tragické události se podepsaly nejen na jejím těle, ale i na duši. Hana o své zkušenosti s nikým nehovořila, nedokázala sdělit nesdělitelné. Její vzhled a zvláště pak mrtvé oči však prozrazovaly, že příběh, který skrývá, je děsivý, plný bolesti a zoufalství: „To ale pan Urbánek vidět nemohl, a proto si myslím, že ho ze všeho nejvíc vyděsila bezzubá pusa, propadlé tváře a oči. Moje oči toho viděly tolik, že se schovaly hluboko, hluboko do důlku a zakryly se těžkými víčky.“¹⁵²

4.2.2 Mira

Informací o Miřině zevnějšku máme velmi málo, až do období dospívání totiž Alena Mornštajnová nevěnuje vzhledu této postavy téměř žádnou pozornost. Kategorie vzhledu tak sice není v případě Miry zásadním zdrojem charakterizace, i přesto ale přináší několik výrazných motivů ke zkoumání.

Mira vystupuje v románu *Hana* jako jeden z vypravěčů. Menší výskyt zmínek o jejím zevnějšku v dětství nás proto vede k úvaze, že se o svůj vzhled v tomto období příliš nezajímala. Miřina podoba v dětství je v knize blíže rozvedena až ve chvíli, kdy se Mira sama zamýšlí nad proměnou svého těla během dospívání: „Už jsem ničím nepřipomínala tu hubenou holku s věčně zašmodrchaným copem a strupy na kolenou a loktech. Moc jsem sice nevyrostla, ale husté vlasy jsem nosila vyčesané do dlouhého ohonu. Ofinu jsem neměla, protože nebyl nikdo, kdo by mi ji zastříhoval, a tak časem přirozenou cestou zanikla.“¹⁵³

Z výše uvedeného popisu vyplývá, že Mira začala o svůj zevnějšek více pečovat až v průběhu dospívání. Neupravený vzhled Miry v dětství zde vystupuje v přímém kontrastu s její nynější podobou. Zašmodrchaný cop a strupy na kolenou i loktech zároveň odkazují na Miřinu hravost, činorodost, ale i občasnou neposlušnost. Kategorie vzhledu je tedy v tomto případě využita také k naznačení jistých povahových rysů literární postavy.

¹⁵¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 296.

¹⁵² Tamtéž. Str. 249.

¹⁵³ Tamtéž. Str. 98.

Pro vzhled Miry Karáskové je pak určující zvláště podoba s její matkou Rosou. I sama Mira nicméně poukazuje na některé rysy, které s Rosou nesdílí, a naopak za ně vděčí svému otci: „Začínala jsem se podobat mamince, jak jsem ji znala z fotografie pořízené na procházce v parku. Jen oči jsem neměla hnědé, ale hodně tmavě modré po tatínkovi, a místo maminčiny křehkosti jsem zdělila tatínkovu podsaditost.“¹⁵⁴

Podsaditost, o níž Mira v rámci sebereflexe hovoří, souvisí s její silou a odolností. Absence křehkosti je totiž příznačná nejen pro Mířin zevnějšek, ale také pro její osobnost a jednání. I zde si tak všímáme úzkého vztahu mezi kategorií vzhledu a vlastnostmi dané literární postavy.

Na základě přirovnání ke vzhledu Rosy lze taktéž usuzovat, že je Mira se svým zevnějškem poměrně spokojená, neboť z dřívější části příběhu víme, že matčinu krásu vždy velmi obdivovala: „Když jsem byla malá, tak malá, že jsem ještě nechodila do školy a bratříček Ota se schovával mamince pod sukni, vrtalo mi hlavou, jak si moje krásná maminka mohla vzít za muže někoho tak starého (...).“¹⁵⁵

Mira vystupuje v příběhu povětšinou vyrovnaně a sebevědomě. I když často poukazuje na to, jak je její kamarádka Jarmila krásná a vlastně i krásnější než ona, nikdy se kvůli tomu nermoutí, nepropadá smutku či nejistotě, neboť si je vědomá, že zapůsobit lze i jinak než vzhledem: „(...) a já jsem pochopila, že když ne krásou, tak odvahou můžu nad Jarmilkou vyniknout.“¹⁵⁶ V knize se proto jen zřídka objevují situace, kdy o sobě Mira pochybuje nebo na sobě něco kritizuje: „Jarmila říkala, že mám obličej do srdíčka, ale já jsem k sobě byla přísnější. Připadalo mi, že mám obličej kulatý jako jablko a k němu přilepenou špičatou bradu.“¹⁵⁷

Podobu Miry Karáskové sledujeme od dětství až po období dospělosti. Vzhledové změny, kterými si Mira prochází, patří k přirozenému procesu dospívání a stárnutí člověka. Poslední vzhledovou změnou, k níž u Miry v příběhu dochází, je těhotenství: „Ještě před Gustovým odchodem na vojnu jsem zjistila, že jsem těhotná. (...) Tou dobou už jsem byla plnoletá, Gusta byl na vojně, takže se ženil v ošklivé zelené uniformě, která smrděla dezinfekcí a nepříjemně škrábala, a moje břicho se nedalo skrýt pod žádnými šaty.“¹⁵⁸ Své těhotenství již Mira dále nereflektuje, takže nám další změny vzhledu, jež u ní v tomto období nastaly, zůstávají skryty.

¹⁵⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 98.

¹⁵⁵ Tamtéž. Str. 17.

¹⁵⁶ Tamtéž. Str. 13.

¹⁵⁷ Tamtéž. Str. 98.

¹⁵⁸ Tamtéž. Str. 103.

Jak jsme uvedli výše, vnější charakteristice Míry není v knize věnován téměř žádný prostor. Kategorie vzhledu je v tomto případě specifická také tím, že informace potřebné ke zkoumání čerpáme zejména od Míry samotné, neboť objektivní vnější charakteristika této literární postavy v díle snad až na jednu výjimku (viz pasáž s Jarmilou citovaná výše) zcela absentuje. Je proto třeba vzít v potaz, že naše postřehy vycházejí ze subjektivní perspektivy a nemusí tudíž odpovídat skutečné podobě literární postavy.

4.2.3 Rosa

Kategorie vzhledu je v případě Rosy důležitým charakterizačním prostředkem. Již z popisu Míry víme, že Rosa Helerová (později Karásková) byla půvabná a křehká žena s hnědýma očima. Tyto atributy vzhledu jsou přitom pro vnější charakteristiku Rosy zcela zásadní. Krása, křehkost a oči se totiž stávají hlavním předmětem pozorování a reflexe Rosina zevnějšku nejen u Míry, ale i u dalších literárních postav v románu.

Podobu Rosy Helerové sledujeme už od narození, kdy se popisu jejího vzhledu poprvé ujímá Elsa Helerová – Rosina a Hanina matka: „Všechny děti mají prý po narození modré oči, ale tohle miminko mělo oči černé a velké a dívalo se na Elsu vyčítavým pohledem. Vidíš, říkaly jí dceřiny oči, to kvůli tobě jsem taková maličká a hubená. To kvůli tobě jsem tak slabá, že nemám sílu plakat a kňourám jako kotě. Protože ty jsi nechtěla, abych se narodila.“¹⁵⁹

Všímáme si, že při pozorování podoby své právě narozené dcery zdůrazňuje Elsa zvláště Rosiny oči a vyčítavý pohled. Jedná se o subjektivní interpretaci dané situace, jež je předně ovlivněna tím, že se Elsa snažila kvůli předchozí zkušenosti s porodem potratit a dceři tak v průběhu těhotenství ubližovala. Tento okamžik má v životě Rosy naprosto klíčovou roli, neboť je to právě provinilost, která Elsu vede k protektivnímu způsobu výchovy své dcery a v konečném důsledku ovlivňuje i jednání Rosy: „A strach o dceru pojmenovanou Rosa pronásledoval Elsu každý den. Dívka byla útlá, a tak ji Elsa nutila polykat rybí tuk. V zimě ji balila do kabátů, čepic a šál a při obyčejném kýchnutí propadala panice. Při Rosiných dětských nemocech probděla celé noci, a pokaždé když se holčička, unavená matčinou neutuchající pozorností, schovala do temného kouta, aby měla alespoň na okamžik klid, Elsa zpanikařila a přičítala podivné počínání duševní poruše, kterou dozajista způsobila svým chováním v době těhotenství.“¹⁶⁰

Jak je z obou ukázek patrné, pro popisy Rosina těla je charakteristická zejména štíhlost, s níž je zároveň implicitně uváděná také dívčina jemnost a křehkost. Zmíněné vzhledové prvky

¹⁵⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 209.

¹⁶⁰ Tamtéž. Str. 209.

Elsu ještě více utvrzují v starostlivosti a přehnané péči o Rosu, pro kterou však bývá matčina pozornost mnohdy natolik vyčerpávající, že se začíná schovávat do temných koutů a skrýší. Kategorie vzhledu se zde tak úzce propojuje nejen s povahovými rysy literární postavy, ale rovněž s jejími činy, akcemi.

Po smrti manžela přenechává Elsa starost o Rosu starší Haně, čímž svou mladší dceru paradoxně zachraňuje. Díky Haně tedy získáváme objektivnější pohled na zdravotní stav i vzhled Rosy:

„Tedy Rosa už vůbec není malá. To jenom maminka si myslí, že potřebuje neustálou péči, a opatruje ji jako skleněnou panenku. I když je Rosa dost hubená, ničím se neliší od svých vrstevnic. Ale matka ji pořád vidí pobledlou a unavenou a bojí se nechat ji chvíli samotnou.“¹⁶¹

„(...) a proto zcela jasně viděla, že Rosa je docela obyčejné děvče, které časem vyrostlo v pohlednou dívku s velikýma hnědýma očima a něžným úsměvem.“¹⁶²

Hana dává své sestře potřebný prostor, neboť si uvědomuje, že matčina přehnaná starost zcela nerefletovala aktuální zdravotní stav Rosy. V pasáži zmíněné výše Hana zároveň zdůrazňuje Rosinu krásu a vyzdvihuje přitom její velké hnědé oči a něžný úsměv. Oči představují další charakteristický prvek Rosina vzhledu, kterému je potřeba věnovat pozornost.

Při popisu Rosy se jednotlivé literární postavy zaměřují nejen na základní fyziognomické vlastnosti jejích očí (barva, velikost), ale především poukazují na skutečnost, že Rosa dokáže prostřednictvím svých očí v lidech vyvolávat nejrůznější emoce, nebo dokonce odkrývat tajemství: „A podívala se na ni velkýma hnědýma očima, které měly s Hanou tak podobné. Ale Rosiny oči vyvolávaly v člověku pocit, že mu vidí až tam, kde každý skrývá svá nejhlubší tajemství, a ten kdo, ji neznal, raději rychle odvrátil pohled a odvedl řeč jinam.“¹⁶³

Charakter jejího pohledu se tedy v příběhu vyskytuje ve variované podobě a obvykle souvisí s tím, jak se postava, na niž se Rosa v tu chvíli dívá, právě cítí nebo jedná. Uveďme si zde proto několik ilustrativních příkladů, situací, jež dokládají variaci Rosina pohledu.

(1) Pohled vyčítavý: V této situaci odkazujeme na úryvek zmíněný již výše, kdy se Elsa po porodu cítí provinile a hodnotí proto pohled Rosy jako vyčítavý. Pro zvýšení účinnosti Rosina pohledu je v tomto případě dokonce využita forma personifikace.

(2) Pohled přísný: Mira se chystá jít k řece a porušit tak zákaz, který jí matka dala. „Ale v tu chvíli se na mě její velké hnědé oči, které se mi vždycky zdály tak smutné, že jsem se do

¹⁶¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 123.

¹⁶² Tamtéž. Str. 210.

¹⁶³ Tamtéž. Str. 111–112.

nich bála podívat, upíraly podezřívavě, jako kdyby četly mé nejtajnější myšlenky.“¹⁶⁴ V důsledku dané situace tedy dochází u Rosy ke změně pohledu ze smutného na přísný, což v Miře následně vyvolává pocit viny a strachu. Intenzivnost Rosina pohledu je přitom i zde umocněna funkčním užitím personifikace.

(3) Pohled obdivný: Rosa dokázala svým obdivným pohledem naplnit Karla Karáska potřebnou jistotou a důvěrou, což byl nakonec jeden z důvodů, proč se Karel začal o Rosu více zajímat: „Jak by mohl Karel odolat hezké dívence, která se na něj tmavýma očima dívala s nezastíraným obdivem, lákala ho svojí vůní a byla na dosah?“¹⁶⁵

Všimáme si, že pohled Rosy dokázal v jistém směru reflektovat skutečné pocity postav v daném okamžiku a vyvolávat v nich výrazné projevy emocí. O pohledu Rosy pojednává jako poslední Mira, která přitom zdůrazňuje jistou netečnost v jejích očích: „Tváře jí hořely, mluvila ztěžka a jazyk měla nezvykle hnědý. (...) Hlavu měla skloněnou a v očích netečný pohled, jaký jsem vídala u tety Hany.“¹⁶⁶ Netečný pohled jako by naznačoval, že se Rosa již ocitá mimo reálný svět. Poslední popis Rosina vzhledu podpořený navíc přirovnáním k temné Haně by tedy mohl odpovídat příznaku blížící se smrti Rosy v důsledku tyfové nákazy.

Vnější charakteristice Rosy je v knize věnován poměrně velký prostor. Je proto překvapivé, že v případě popisu Rosina zevnějšku zcela absentují části týkající se sebereflexe a informace potřebné ke zkoumání kategorie vzhledu tak musíme čerpat pouze z pozorování ostatních literárních postav. Vzhledem k tomu, že nám Rosiny vlastní postoje ke svému zevnějšku zůstávají skryty, nedokážeme plně zajistit komplexnost tohoto bádání.

4.2.4 Elsa

Vnější charakteristika Elsy Helerové (dříve Weisové) se v knize objevuje vždy ve spojitosti se vzhledovou proměnou, kterou si Elsa prošla po smrti svého manžela Ervina Helera. Při zkoumání kategorie vzhledu se zde proto zaměřujeme zvláště na postihnutí hlavních rysů, okolností a příčin Elsiny vzhledové proměny, jež nakonec úzce souvisí také se změnou jejího chování a jednání.

O podobě Elsy Helerové před vzhledovou proměnou nemáme téměř žádné informace. Při konstruování jejího zevnějšku bychom sice mohli do jisté míry vycházet z Elsina židovského původu, tento přístup však není zcela exaktní, neboť nereflektuje jednotlivé

¹⁶⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 12.

¹⁶⁵ Tamtéž. Str. 225.

¹⁶⁶ Tamtéž. Str. 22–23.

individuální charakteristiky jedince, ale spíše odpovídá stereotypnímu vnímání a mimoliterární konvenci bez patřičné opory v samotném textu.

První zmínka o Elsině vzhledu je spojená s obdobím manželství: „Moje babička Elsa Helerová ovdověla po patnácti letech manželství. Tvrдила, že soužití s Ervinem Helerem, za kterého se provdala v jednadvaceti letech, bylo poklidné a šťastné, a proto jí za celou dobu manželství nepřibyla jediná vráska a nezbělal jediný vlas.“¹⁶⁷ Po dobu manželství se Elsa víceméně starala pouze o domácnost a výchovu dcer, takže vystupovala jako bezstarostná a pečující manželka a matka. Po smrti Ervina však Elsa musela převzít také veškerou zodpovědnost za rodinu a živobytí, což v konečném důsledku zcela ovlivnilo její dosavadní způsob existence. Všimáme si tak, že smrt Ervina Helera se stala nejen výrazným mezníkem pro změnu Elsině jednání, ale i samotným katalyzátorem její vzhledové proměny.

Již ve výše uvedeném úryvku jsou naznačeny některé prvky, jež hrají v rámci Elsině vzhledové proměny zásadní roli – jedná se o barvu vlasů a množství vrásek. V této pasáži tedy Míra přímo nepopisuje, jak Elsa v daném období vypadá, ale spíše upozorňuje na absenci prvků, které se teprve stanou stěžejními atributy babiččina vzhledu. Akcentování právě těchto prvků už před Elsinou proměnou není zcela jistě nahodilé, jednak se tímto způsobem seznamujeme s okolnostmi Elsině vzhledové proměny, jednak zde získáváme komplexnější představu o kontinuitě tohoto procesu.

O přítomnosti vrásek a šedin se dozvídáme již v prvním popisu Elsině vzhledové proměny: „Zatímco obě dcery rostly a dospívaly do krásy, Elsině vlasy šedivěly a do obličeje se jí vryly unavené vrásky.“¹⁶⁸ Kontrast mezi strhaným a sešlým vzhledem Elsy a podobou jejích dcer, které jsou mladé, krásné a plné života, zde nastíněnou proměnu ještě více umocňuje. Elsu však její vzhledová proměna nijak zvlášť netíží, v románu se nad svým zevnějškem zamýšlí pouze jednou, a to v souvislosti s opětovným zaměstnáním pana Urbánka: „(...) litovala, že tehdy před lety Urbánka vyhodila. Kdyby se s ním dohodla, byla by si ušetřila spoustu starostí. Možná by jí vlasy tak brzo nezešedly a ustarané vrásky u kořene nosu nebyly tak hluboké.“¹⁶⁹ Elsa si zde plně uvědomuje, že za jejím strhaným vzhledem stojí zejména starosti, a uvažuje proto nad tím, jak by vypadala, kdyby změnila některá svá rozhodnutí.

Proměnu Elsině zevnějšku pak především reflektuje její dobrá přítelkyně Ludmila Karásková: „To Ludmila Karásková byla přímou svědkyní Elsině proměny. (...) Viděla ale i vrásky vyryté kolem hnědých očí, ustarané rýhy kolem úst a věděla o šedinách na Elsiných

¹⁶⁷ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 109–110.

¹⁶⁸ Tamtéž. Str. 116.

¹⁶⁹ Tamtéž. Str. 185–186.

skráních, přestože je Elsa umně skrývala pod šátkem vzadu zavázaným do uzlu. Všimla si, že se Elsa zapomněla usmívat, koutky úst jí v hlubokých vráskách kloužou dolů a v obličejí se jí usadil přísný výraz, přesto ale věřila, že pod nánosy smutku, starostí a obav je to pořád ta Elsa, kterou poznala před lety.¹⁷⁰ Ludmila se ve svém zevrubném popisu Elsiny vzhledové proměny zaměřuje zvláště na prvky spojené s částí obličejí. Pozornost přitom primárně věnuje vráskám a šedinám, o kterých se sice dozvíme již z dřívějších pasáží v románu, ale nyní jsou informace o nich konkretizovány a zasazeny do širšího kontextu – ať už se jedná o přesné umístění vrásek, či skutečnost, že Elsa své šedivé vlasy váže do uzlu a schovává pod šátkem. Zároveň však Ludmila představuje i dosud neznámé změny Elsina zevnějšku, a sice přísný výraz a absenci úsměvu. Na tyto aspekty nakonec poukazuje i syn Ludmily Karáskové Karel, jenž Elsu na rozdíl od své matky nemá rád, takže o daných rysech smýšlí zásadně negativně: „Karel Karásek neměl Elsu Helerovou rád. Nelíbil se mu její přísný pohled, pevně sevřené rty (...).“¹⁷¹

Výše zmíněná vnější charakteristika Elsy Helerové v jistém směru připomíná podobu Hany po návratu z Terezína a Osvětími. Šátek, šedivé vlasy smotané do uzlu, strhaná tvář odrážející smutek, starost a únavu – prvky, které zde vystihují zevnějšek Elsy, se poté stávají také stěžejními atributy Hanina vzhledu po proměně. Pro obě vzhledové proměny je přitom stěžejní zejména to, že odrážejí zásadní události v životě literárních postav a zároveň jsou úzce spojeny s výraznými emocemi a stavy. Je třeba říct, že naším záměrem není tyto proměny přímo srovnávat, jsme si vědomi jejich odlišných kontextů, okolností a příčin, a proto zde spíše jen poukážeme na některé shodné prvky, jež mohou naznačovat obdobně užitý mechanismus při konstruování vzhledových proměn.

4.2.5 Ivana

Ivana Zítková (později Horáčková) vystupuje v románu jako pohledná žena i objekt touhy dvou hlavních mužských představitelů – Jaroslava Horáčka a Karla Karáska. Při zkoumání kategorie vzhledu se zde proto zaměřujeme zvláště na postihnutí takových rysů Ivanina zevnějšku, jež by prezentovaly a zároveň dokládaly její ženskost, krásu či přitažlivost.

O podobě Ivany se poprvé dozvídáme v souvislosti s Jaroslavem, který se v dané chvíli rozhoduje, zda si jako nevěstu vybrat usměvavou a přístupnou Ivanu, nebo hmotně zajištěnou Hanu: „Ivana byla hezká, i když nijak oslňujícím způsobem, ale zato se víc usmívala a byla přístupnější než Hana, která toho moc nenamluvila.“¹⁷² Z pozorování Jaroslava vyplývá, že

¹⁷⁰ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 119.

¹⁷¹ Tamtéž. Str. 120.

¹⁷² Tamtéž. Str. 129.

Ivana vypadá nejen poměrně atraktivně, ale také působí velmi přívětivým dojmem. Hodnocení Ivanina vzhledu však Jaroslav dále příliš nerozvádí, nevysvětluje. Ve výše citované pasáži se pouze konkrétně věnuje Ivanině úsměvu, čímž zároveň dává najevo, že ho právě tento aspekt jejího vzhledu nejvíce zaujal.

Ivanin vzhled se stává také předmětem sebereflexivních úvah, v nichž se Ivana zamýšlí zejména nad tím, proč si Jaroslav vybral za přítelkyni Hanu, když bylo z jejich setkávání patrné, že ho ona přitahuje více: „Ivana by přísahala, že to byla ona, kdo svými úsměvy přilákal Jaroslavovu pozornost. Že to byly její boky, které ho okouzly, a její vstřícnost, co mu dodalo odvahu ji oslovit.“¹⁷³

Z úryvku vyplývá, že si Ivana jednoznačně uvědomuje své přednosti a také jich náležitě využívá. V sebereflexi se Ivana zmiňuje o svých bocích, které hodnotí veskrze pozitivně, když vyzdvihuje jejich přitažlivost. Boky zde přitom mohou rovněž symbolizovat jistou ženskost, vzbuzovat dojem atraktivity, či dokonce poukazovat na dívčinu sexualitu.

Dále Ivana poukazuje na svou vstřícnost a úsměv. o němž nakonec smýšlel při reflexi Ivanina vzhledu i Jaroslav. V obou citovaných pasážích si všímáme, že úsměv funguje v případě Ivany nejen jako prostředek k navázání kontaktu, ale rovněž je využíván k demonstraci její otevřenosti a přístupnosti. Z obou citací pak jasně vyplývá, že úsměv vystupuje jako hlavní atribut Ivaniny krásy, čímž zároveň představuje i jeden ze zcela zásadních charakterizačních prostředků jejího zevnějšku.

Jiný pohled na Ivanin vzhled přináší do románu Karel Karásek, jenž je do Ivany platonicky zamilovaný a velmi po ní touží: „Obzvlášť se toužil dotknout rukou Ivany Zítkové. Jaké by to asi bylo klouzat dlaněmi po jejích pažích vzhůru, až k ramenům, zabořit prsty do dlouhých vlasů, sklouznout ke knoflíčkům halenky, položit hlavu na měkká ňadra a zblízka se nadechnout té sladké cukrové vůně, která Ivanu obklopovala.“¹⁷⁴

Dozvídáme se, že Karel v reflexi poukazuje na jednotlivé prvky Ivanina těla a uvažuje přitom nad tím, jaké by to bylo, kdyby se těchto částí mohl dotknout. Jeho sexuální zájem o Ivanu pak naznačuje i zmínka o měkkých ňadrech, které zjevně odkazují na tělesnou atraktivitu Ivany a představují tak vedle boků či úsměvu další atribut Ivanina zevnějšku, jenž muže v jejím okolí přitahuje a láká. Na základě zjištěných informací lze tedy obecně konstatovat, že Karel nahlíží na tělo Ivany z čistě sexuální perspektivy, na rozdíl od Jaroslava, který v Ivaně vidí potenciální partnerku a všímá si proto zcela jiných aspektů jejího vzhledu a osobnosti.

¹⁷³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 155

¹⁷⁴ Tamtéž. Str. 169.

4.2.6 Dílčí závěr

Kategorii vzhledu je u jednotlivých ženských hrdinek věnovaná různá míra pozornosti. Jako prostředek charakterizace se vzhled výrazně uplatňuje zejména v případě Hany a Rosy, menší výskyt informací týkajících se zevnějšku naopak nalezneme zvláště u Míry.

Kategorie vzhledu bývá v románu mnohdy propojena i s dalšími oblastmi charakterizace literárních postav – například s jednáním či původem. Z publikace Rimmon-Kenan dále víme, že mnozí autoři při charakterizaci stále využívají vzhledových prvků k tomu, aby naznačili možné povahové rysy literární postavy – toto tvrzení by odpovídalo výstavbě všech analyzovaných ženských hrdinek v románu *Hana*.

V románu taktéž dochází k výrazným vzhledovým proměnám různého charakteru. V případě Hany se jedná o vzhledovou proměnu vyvolanou mezními situacemi, v nichž se hrdinka ocitla během pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře. Naproti tomu vzhledové změny, kterými si v příběhu prochází Míra a Elsa, patří buďto k přirozeným biologickým procesům (Mířino dospívání a těhotenství), nebo jsou výsledkem dlouhodobého působení psychických a sociálních stresových faktorů (Elsin strhaný a sešlý vzhled).

Vnější charakteristika ženských hrdinek se zakládá především na reflexi literárních postav vyskytujících se v jejich okolí. Sebereflexe, a tudíž i vyjevení vlastních postojů literárních postav ke svému zevnějšku, se objevuje pouze v případě Hany, Míry a Ivany. Hodnocení vzhledu postav vyznívá obvykle podobně – ženské hrdinky v románu *Hana* jsou popisovány jako velmi atraktivní. Výjimku zde představují Hana a Elsa, které si v knize prošly výraznými vzhledovými proměnami.

Atraktivita ženských hrdinek nabývá v románu různých podob. U Rosy opakovaně čteme o její něžné kráse a křehkosti, v popisech Ivany zase vystupuje do popředí usměvavost, sebejistota a ženskost. Stejně sebevědomě se prezentuje také Míra, která svůj vzhled víceméně přirovnává k Rose. Je-li řeč o půvabu Hany, pak jsou vždy zmíněny černé vlasy a výrazně tmavé oči – tedy atributy odkazující na Hanin exotický původ.

V analyzovaném díle jsou rovněž výrazně tematizovány oči a typy pohledů. Kolem očí Elsy se usazují ustarané vrásky a v důsledku vzhledové proměny se její výraz stává přísným. V případě Hany jsou oči nejdříve vnímány jako symbol krásy, avšak po tragické zkušenosti z koncentračního a vyhlazovacího tábora se Haniny oči mění v „mrtvé“, čímž naznačují, že příběh, který skrývá, je děsivý a plný bolesti. Nejzřetelněji se motiv pohledu uplatňuje u Rosy. Charakter jejího pohledu se v příběhu vyskytuje ve variované podobě, která zpravidla odpovídá tomu, jak se postava, na niž se Rosa v tu chvíli dívá, právě cítí nebo jedná.

Dle Shlomith Rimmon-Kenan si dále všímáme prvků vzhledu, jež literární postava může ovlivnit. K takovým vzhledovým prvkům patří v románu *Hana* účes. Mira si začíná v období dospívání vlasy vyčesávat do dlouhého ohonu, čímž reflektuje svůj posun od zašmodrchaných copů a zároveň naznačuje, že se již o svůj zevnějšek více zajímá. Hana si zase vlasy smotává do drdolu, který zakrývá šátkem.

Další část vzhledu, kterou literární postava může ovlivnit, představuje oblečení. Popisu oblékání postav není v románu věnována téměř žádná pozornost. Dílčí zmínky se vyskytují u Elsy (šátek), ale o jeho významnější roli lze hovořit až při charakterizaci Hany. Vybrané oblečení Hanu jednak ve společnosti lidí odlišuje, zviditelňuje, jednak symbolizuje její příslušnost k jinému světu a těžký životní příběh. Množství oblečení pak zase vytváří jistý nesoulad vůči aktuálnímu počasí či ročnímu období a ve shodě s tvrzením Daniely Hodrové tak naznačuje problematičnost a skrývaný příběh této ženské hrdinky.

4.3 Jednání

Kategorie jednání představuje důležitý nástroj k poznání a charakterizaci literárních postav, jak totiž uvádí Bohumil Fořt, „umožňuje nám usuzovat na jejich morální vlastnosti, ideje, názory, postoje, city a motivace a v neposlední řadě též na jejich vztah k okolí“.¹⁷⁵

Podle Rimmon-Kenan může být povahový rys vyjádřen jednorázovým činem nebo obvyklou činností. Ačkoliv se jedná o zcela odlišné jevy, do narativu oba typy jednání přináší jistá specifika. U obvyklých činností poznáváme zvláště neměnný, statický aspekt postavy, který bývá v díle často spojen s komickým až ironickým efektem. Jednorázové činy naproti tomu odkazují spíše na dynamický aspekt postavy, a tedy neodráží na rozdíl od obvyklých činností konstantní vlastnosti literární postavy. V případě jednorázových činů je však dle Rimmon-Kenan potřeba zdůraznit jejich silný účinek, který nakonec vede k tomu, že povahové rysy, jež tento čin odhalují, lze dokonce mnohdy označit jako kvalitativně důležitější.¹⁷⁶

Pozornost věnuje Rimmon-Kenan také rozlišení činu podle toho, zda se jedná o akt uskutečněný, neuskutečněný nebo zamýšlený. Pro naše bádání je přitom důležité, že všechny tyto druhy činu literární postavu charakterizují, poukazují na její konkrétní povahové rysy nebo mívají jiný, symbolický rozměr – kupříkladu v případě, kdy se zamýšlené činy stanou obvyklými, mohou vypovídat o jisté pasivitě literární postavy.¹⁷⁷

¹⁷⁵ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 67.

¹⁷⁶ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 68. Vztahuje se k celému odstavci.

¹⁷⁷ Tamtéž. Str. 68–69. Vztahuje se k celému odstavci.

A nakonec pro naše zkoumání mohou být rovněž inspirativní otázky, které uvádí Tomáš Kubiček v souvislosti s jednáním literární postavy v díle *Naratologie*:

- „Jedná postava racionálně, nebo iracionálně?
- Jedná ve svůj prospěch, nebo v prospěch někoho jiného?
- Je v jednání aktivní, nebo pasivní?
- Je zdrojem jednání, nebo je jeho objektem?
- Ovládá postava své chování/jednání?
- Odehrává se jednání jen v mysli postavy, nebo způsobuje proměnu ve fikčním světě – a je tedy skutečnou událostí fikčního světa? (...)
- Popřípadě se můžeme ptát, zda je jednání postavy shodné s tím, co si postava myslí“.¹⁷⁸

4.3.1 Hana

Kategorie jednání vystupuje v případě Hany Helerové jako nástroj k poznání její osobnosti i dalších individuálních charakteristik. Abychom postihli hlavní rysy Hanina jednání v příběhu, analyzujeme zde několik zásadních dějových linek, v nichž vystupuje a projevuje se.

Život Hany Helerové můžeme víceméně pozorovat již od narození. Okolnosti těhotenství a porodu Hany jsou v knize dokonce detailně popsány – pro ilustraci zde uvádíme pouze stěžejní pasáže:

„Porodní bolesti se dostavily přesně po čtyřiceti týdnech těhotenství a trvaly strašlivé tři dny a noci, během nichž si Mutti Greta vyčítala, že nenechala dceru potratit (...).“¹⁷⁹

„A Else to v tu chvíli bylo úplně jedno. Ležela vyčerpaně na zakrvácené posteli, čekala, až z ní vyjde mateřské lůžko, a byla si jistá, že do rána zemře. (...) Po strastiplném těhotenství a porodu, při němž jen zázrakem nezemřela i s dítětem, se Elsa rozhodla, že Hana bude jedináček.“¹⁸⁰

Jak se z úryvků dozvídáme, Hanino narození bylo pro Elsu více než náročně. Tento akt přitom hraje v románu důležitou roli, neboť výrazně ovlivnil Elsinu jednání při dalším těhotenství a v souvislosti s tím i její způsob výchovy vůči Rose. Již zde si tedy všímáme jistého specifika spojeného s vystupováním Hany v příběhu, a sice Hanino výrazné působení na osudy ostatních literárních postav.

¹⁷⁸ KUBÍČEK, Tomáš, JIŘÍ HRABAL a PETR A. BÍLEK, 2013. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin. ISBN 978-80-7272-592-2. Str. 68. Vztahuje se k celému odstavci.

¹⁷⁹ Tamtéž. Str. 208.

¹⁸⁰ Tamtéž. Str. 208–209.

Po otcově smrti přenechala Elsa starost o domácnost a mladší Rosu čtrnáctileté Haně: „A Hana matku poslechla, protože byla zvyklá poslouchat. Časně ráno vařila a odpoledne, po návratu ze školy, pečovala o hubenou Rosu.“¹⁸¹ Hanino dospívání tedy provázely četné povinnosti a pevný řád. Z úryvku se taktéž dozvídáme o poslušnosti Hany, čemuž nakonec odpovídá i její důslednost při plnění daných úkolů.

Z vyprávění dále zjišťujeme, že typickou a oblíbenou činností Hany v průběhu dospívání bylo háčkování. „Ale ze všeho nejraději se usadila na kuchyňskou pohovku, do rukou vzala přízi a jehlicemi či háčkem z ní hbitými prsty splétala límečky, dečky, halenky a povlaky na polštáře. A nad každým očkem snila o životě, který jednou povede. O muži, kterého bude oplétat svou láskou, o dětech, jež bude vozit v háčkovaných dečkách, a o bytě s nejkrásněji háčkovanými záclonami ve městě.“¹⁸² Všimáme si, že háčkování doprovází v období dospívání také další činnost – snění, které je sice typickou součástí života téměř všech dospívajících, avšak v případě Hany je navíc podpořeno i její naivitou, která se nakonec výrazně promítá i do dalších činů a jednání této ženské hrdinky.

Háčkování provází Hanu Helerovou v průběhu celého románu – nejdříve v období dospívání, kdy začíná pracovat na své výbavě do manželství: „Hana Helerová pokračovala v práci na svojí výbavě. Ušila dvoje povlečení, olemovala ručníky a utěrky, upletla přehoz na manželské postele a na kuchyňskou pohovku.“¹⁸³, poté při povinné práci v Terezíně a v Osvětimi: „Roztřásla jsem se, ale ruce jsem tehdy měla ještě hbité. Vybavily si metry záclon a ubrusů, které jsem uháčkovala, desítky polštářů a dek, jež jsem upletla (...)“¹⁸⁴ a nakonec, když učí plést Miru, protože malý Ota potřebuje oblečení: „(...) a tak mě Mira požádala, abych ji naučila plést. Malý Otík potřebuje spoustu čepiček a svetříků.“¹⁸⁵, čímž se tedy háčkování stává také poslední Haninou činností v románu.

Z citovaných pasáží je patrné, že háčkování má v různých kontextech různou roli. Jak jsme zmínili výše, v období dospívání je háčkování spojeno se sněním, a i proto je výsledkem této činnosti výbava do manželství.

Zcela jiný význam má pak háčkování v prostoru vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde plní jednak funkci ochrany: „Zatím mi ochranu poskytovaly moje šikovné ruce. Pracovala jsem nejrychleji a kápo na dílně si uměla dobře spočítat, že čím šikovnější dělnice bude mít, tím bude

¹⁸¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 114.

¹⁸² Tamtéž. Str. 114.

¹⁸³ Tamtéž. Str. 171.

¹⁸⁴ Tamtéž. Str. 292.

¹⁸⁵ Tamtéž. Str. 303.

její místo bezpečnější.¹⁸⁶, jednak se stává důvodem, proč Hanu bloková šikanuje a ostatní vězeňkyně ji nesnáší – kvůli Haně a jejímu háčkování totiž zemrou tři ženy, a to včetně sestry blokované: „Esesák ho vzal do rukou, natáhl a položil na stůl. „, Vy špinaví Židi,‘ zařval. ‚Tahle holka je tady nová a dokáže za tak krátkou dobu uplést tolik! Takhle budete pracovat všichni. Kdo bude mít kratší kus, na denní světlo už se nedostane!‘ Vytáhl hodinky a uhodil bičikem do stolu. Oči tří žen, které nespletly tak dlouhý provaz jako já, se na mě od té doby dívají každou noc. (...) Od té chvíle jsem za všechno, co se přihodilo, mohla já. (...) Ženy toužící zalíbit se blokované mi otevřeně ubližovaly a ostatní se docela obyčejně bály, aby proti sobě blokovou nepoštvaly.“¹⁸⁷ Háčkování tedy v prostoru Osvětlení nabývá v zásadě ambivalentní charakter.

Na konci románu je pak háčkování výrazně spojeno s motivem naděje. Hana v tomto období nachází klid a předává své zkušenosti Miře. Zároveň plete oblečení pro malého Otu, který se stává dalším z důvodů, proč chce Hana žít: „Pořád mě navštěvují vzpomínky. Stále je hodně těch tíživých, ale přibývají i ty, kvůli kterým chce ještě žít.“¹⁸⁸

Hanino jednání v příběhu je především v období mládí intenzivně ovlivněno milostným vztahem s Jaroslavem, který ale v konečném důsledku zásadně ovlivňuje i osud dalších literárních postav v příběhu. Při seznámení s Hanou se Jaroslav rozhoduje, jestli si vybrat jako manželku ji, nebo usměvavou, ale hmotně nezajištěnou Ivanu. Sociální status rodiny Helerových nakonec převáží a Jaroslav se začíná scházet s Hanou. Jejich vztah se však po čase proměňuje v důsledku druhé světové války, neboť v tomto dobovém kontextu představuje Hanin židovský původ zásadní překážku v Jaroslavově budoucnosti v armádě: „Zatímco Hana po půlroční známosti věděla, že se za Jaroslava vdá, a začínala si pořizovat výbavu, večer před spaním vymýšlela střih svatebních šatů a usnout jí nedávala volba mezi saténem a krajkou, Jaroslav, v té době upřímně zamilovaný, stál před neřešitelným problémem. Hana byla Židovka. (...) Jaroslav doufal, že nenastane chvíle, kdy se bude muset rozhodnout mezi něžnou Hanou a budoucností v armádě.“¹⁸⁹

V této době se zároveň o Hanině vztahu s Jaroslavem dozvídá Elsa, která své dceři známost zakazuje a následně jí oznamuje, že napíše svému bratrovi do Anglie, aby mohly s dcerami emigrovat před hrozbami války a stupňujícími se antisemitskými náladami. A právě v této chvíli přichází zlom v dosud předvídatelném chování a jednání Hany – kvůli Jaroslavovi se Hana rozhodne matku neuposlechnout: „Byla poslušná dcera, ale tentokrát se rozhodla, že

¹⁸⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 293.

¹⁸⁷ Tamtéž. Str. 292.

¹⁸⁸ Tamtéž. Str. 304.

¹⁸⁹ Tamtéž. Str. 130.

matčino přání nesplní. Nevzdá se Jaroslava a neodjede do Anglie.¹⁹⁰ Když pak Jaroslava o nastalé situaci Hana informovala, věřila, že její přítel za matkou zajde a „řekne jí, že Hanu miluje a že nepřipustí, aby odjela.“¹⁹¹ Jenže zde se začíná výrazně projevovat Hanina naivita a nepochopení závažnosti událostí, jež se v dané době odehrály. Zatímco Hana očekávala, že se Jaroslav za jejich vztah postaví, on spíše uvažoval o své vojenské kariéře a v Hanině odjezdu tak spatřoval možnost, jak vztah ukončit. Potíž však byla v tom, že Haně explicitně neřekl o svých úmyslech a stále ji udržoval v naději: „Něco vymyslíme,“ řekl. Čas, opakoval si v duchu. Potřebuju čas (...). Do léta vztah s Hanou ukončí. Pomalu, pozvolně, bezbolestně. Bude na ni mít čím dál tím méně času a nakonec jejich známost odumře.¹⁹²

Postupem času se tedy Jaroslav začal Haně vyhýbat. I přes jisté náznaky ze strany Jaroslava však Hana pokračovala dál ve snění o jejich společné budoucnosti a jeho odtažitě chování neustále omlouvala: „Na jejich zřídkaějších schůzkách byl čím dál tím odtažitější. Hana Jaroslavovu špatnou náladu přičítala starostem. Vždyť to neměl vůbec jednoduché a mluvil jenom o tom, že ho asi brzy převedlí.“¹⁹³ Nakonec se však odhodlala a Jaroslava se napřímo zeptala, zda si ji chce skutečně vzít: „Chceš si mě vůbec vzít, nebo jsem se v tobě spletla? Maminka tvrdí, že ti jde jenom o věno. Řekni mi pravdu. Jestli mě nechceš, odjedu s našima do Anglie a budeš mít ode mě pokoj.“¹⁹⁴ Všimáme si, že Hanino jednání bylo v dané pasáži aktivní a racionální. Jaroslav měl zde tedy jednoznačně příležitost jí říct pravdu, nicméně namísto toho se vůči její otázce výrazně ohradil: „Jistěže si tě chci vzít,“ vyhrkl Jaroslav. Cožpak mohl říct ne, i když by si to přál? Vždyť mu vlastně do očí řekla, že ho podezírá ze lži. (...) Jak se opovažuje o něm pochybovat? (...) ,Teď ale není vhodná chvíle mluvit o svatbě. Nevidíš, jaká je složitá doba? Nemůžeme přece myslet jenom na sebe. Ale nemusíš se bát, postarám se o tebe – to ti slibuju.‘ A tak Hana nemohla tušit, že ještě toho dne večer (...) dospěl k rozhodnutí, že nejlepší řešení bude, když už se s Hanou nikdy neuvidí.¹⁹⁵

Tento rozhovor Hanu nakonec utvrzuje v její důvěře vůči Jaroslavovi a vede ji následně k činu, který způsobí, že se rodina Helerových nevyhne transportu do koncentračního tábora – Hana opět kvůli Jaroslavovi neposlechne matčín příkaz, nepošle Ervinův úmrtní list, a tím pádem nepřijdou Rosiny doklady včas (byla totiž nezletilá): „Jaroslava sice neviděla dlouhé tři týdny – určitě byl někde na cvičení –, ale při poslední schůzce jí přímo řekl, že to s ní myslí

¹⁹⁰ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 139.

¹⁹¹ Tamtéž. Str. 140.

¹⁹² Tamtéž. Str. 141–142.

¹⁹³ Tamtéž. Str. 148.

¹⁹⁴ Tamtéž. Str. 149.

¹⁹⁵ Tamtéž. Str. 149.

vážně a že se o ni postará. (...) Později dopis s posledním papírem potřebným k vyřízení sestřiných dokladů odešle. Po dlouhé doby se cítila skoro šťastná. Získala čas, který tolik potřebovala.¹⁹⁶ Hana si ani v této chvíli neuvědomuje, v jak nebezpečné době právě žije, a proto realizuje svůj čin i přes matčina neustálá varování o blížící se válce. Vnímáme, že tento jednorázový čin má v románu intenzivní účinek, který ještě více umocňuje charakteristické vlastnosti Hany, a sice naivitu a důvěřivost.

Jednání Hany je v tomto zcela zásadním dějovém momentu aktivní i iracionální. Sama Hana přitom o iracionalitě svého jednání v knize taktéž referuje: „Hana toho září neodcestovala a neodjela ani později. V dobách, kdy na to ještě měla sílu, pak často přemýšlela, jak jiný by byl nejen její život, ale i život sestry Rosy a maminky Elsy, kdyby tehdy prodaly dům, zabalily kufry a nasedly na vlak. Kdyby nepoznala Jaroslava, neumanula si, že ho miluje, a zachovala se, jak se zachovat měla.“¹⁹⁷

Když Hana neuposlechla matčin příkaz a neposlala onen dopis, jednala v zásadě ve svůj prospěch. Situace se však změnila poté, co prezident Beneš vyhlásil všeobecnou mobilizaci a Hana pochopila, že se již válka neodvratně blíží. Aby Rosa a matka stihly odjet, než válka skutečně propukne, rozhodla se Hana dopis urychleně poslat, čímž naopak v dané chvíli upřednostnila zájmy své rodiny: „Snad ještě není pozdě, říkala si, snad Rosa s maminkou stačí dojet.“¹⁹⁸

Jak již bylo v této práci několikrát naznačeno, pro charakteristiku Hany Helerové je zcela určující prostředí koncentračního a vyhlazovacího tábora. V rámci kategorie jednání se proto ukazuje jako nutné blíže prozkoumat také mezní situace a stavy, jimiž si Hana v Terezíně a Osvětimi prošla a o kterých víme, že způsobily nejen její vzhledovou a osobnostní proměnu, ale rovněž měly vliv na další Hanino jednání v příběhu.

Do Terezína se Hana dostala v září roku 1942. Zpočátku je v knize věnován prostor především popisu každodenního života v koncentračním táboře. Zjišťujeme, že Hana začala už druhý den pracovat v šicí dílně: „Většinu dne jsem trávila v šicí dílně, navlečená do všeho teplého oblečení, které jsem s sebou měla.“¹⁹⁹ Zároveň nám hned od začátku svého pobytu v Terezíně Hana vyjevuje své úvahy a pocity: „Tehdy se se mnou přistěhoval i můj nový druh – neustálý strach. Strach z transportů, trestů, hladu, nemocí a osamění. (...) Hlad jsem měla skoro pořád. (...) Víc než hlad mě ale trápily smutek a samota.“²⁰⁰

¹⁹⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 149.

¹⁹⁷ Tamtéž. Str. 161.

¹⁹⁸ Tamtéž. Str. 164.

¹⁹⁹ Tamtéž. Str. 250.

²⁰⁰ Tamtéž. Str. 251.

Pro přežití a fungování Hany v prostoru koncentračního tábora bylo přitom důležité zejména její seznámení s Jarkou, jež nad ní držela ochrannou ruku a pomohla jí se zorientovat v psaných i nepsaných pravidlech terezínského ghetta.

„Máš tady někoho?“

(...) „Já tady mám chlapce. Dělá na samosprávě v kanceláři, na technickém, takže kdybys něco potřebovala...“

Neřikala jsem nic, protože jsem v té době netušila, jak důležitá je v Terezíně známost jakéhokoli druhu. Díky známostem bylo možné dostat lepší ubytování, lehčí práci nebo sehnat jídlo navíc. Protekce někdy dokázala ochránit i před transportem.

„Taky by sis měla sehnat nějakou známost,“ řekla Jarka.²⁰¹

Jarka zachránila Hanu před transportem, pomáhala jí, když byla nemocná, a v neposlední řadě se stala také její důvěrníci. Na radu Jarky si tedy Hana záhy našla známost: „Leo pracoval v kuchyni a říkal, že si mě vyhlédl, když jsem si chodila s ménažkou pro jídlo. Pokaždé se přitočil k výdeji, nalil mi slušnou porci omáčky a prohodil se mnou pár slov.“²⁰² Než se však Hana stihla s Leem intimně sblížit, onemocněla žloutenkou, a tudíž nějakou dobu strávila v nemocnici, kde bylo zároveň zjištěno, že na jejím zdravotním stavu se podepsal rovněž nedostatek vitamínů. Vzhledem k tomu, že se Leo toužil s Hanou více sblížit, posílal jí po Jarce množství jídla, čímž do značné míry riskoval svůj vlastní život. Po nemoci se proto Hana vydala Leovi poděkovat, ale sama tušila, jak dané poděkování bude reálně probíhat: „V Terezíně platila jiná pravidla než ta, na která jsem byla zvyklá. (...) Dovolit někomu, aby na mě sahal, protože mi nalil větší porci polévky a občas podstrčil řepu nebo bramboru? Ano, to byl v Terezíně pádný důvod.“²⁰³

V koncentračním táboře se tak Hana poprvé intimně sblíží s mužem, přičemž jejich vztah má zpočátku především pudový charakter – ostatně v prostoru koncentračního tábora se jednání všech vězňů vázalo k pudovým potřebám. Jednání Hany je tedy v dané situaci zásadně ovlivněno potřebou jídla a ochrany, zatímco Leo zase uspokojuje svou sexuální nutkavost: „Leo se žádným vysvětlováním nezdržoval. Stáhl mě v nízkém chlívku na podlahu z udusané hlíny, přitiskl se na mě a rukou mi vyhrnoval sukni. (...) Byla jsem vyděšená, protože jsem se v takové situaci ještě nikdy neocitla, a i když jsem chápala, že jde do jisté míry o obchod, přece jenom jsem si svoje poprvé představovala dost jinak.“²⁰⁴

²⁰¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 252.

²⁰² Tamtéž. Str. 262.

²⁰³ Tamtéž. Str. 264.

²⁰⁴ Tamtéž. Str. 265.

Vztah s Leem se pak stává také jedním z důvodů, proč Hana nechce odjet s Jarkou a dětským transportem do Švýcarska: „A nechtěla jsem odjet ani od Lea. I když naše schůzky byly jen krátké a převažovalo na nich to, co Jarka označila tak hrozným výrazem, já jsem našim setkáním v duchu říkala milování a už se mi to i líbilo. A taky jsme si někdy povídali. (...) Věděla jsem, že jsou to jen sny, ale Leovy sliby mi pomáhaly žít.“²⁰⁵ Terezín však byl pro Hanu především trestem za to, že ohrozila život celé své rodiny. „To kvůli mně se maminka ocitla kdesi daleko na východě a Rosa, žije-li vůbec, se schovává u cizích lidí. Obětovala jsem je milostnému poblouznění k člověku, jehož obličej jsem si už nedokázala vybavit.“²⁰⁶ Pocity viny a lítosti prožívala hrdinka tedy natolik intenzivně, že pro ni byla jakákoliv možnost záchranu zcela nemyslitelná.

I když Jarka nedokázala Hanino pasivní jednání pochopit, přistoupila na kamarádčino řešení, protože o ni nechtěla přijít. Tato skutečnost však Hanu vyděsila, neboť více než čehokoliv se obávala právě toho, že by ovlivnila osud dalšího blízkého člověka, a proto Jarce řekla, ať jede i bez ní: „Polekala jsem se. Změnila bych osud dalšího člověka, a to jsem si nemohla vzít na svědomí.“²⁰⁷ V dané chvíli se Hana snažila chovat racionálně a jednat ve prospěch své nejlepší kamarádky, nicméně v Osvětimi nakonec zjistila, že dětský transport i s Jarkou skončil bez jakékoliv selekce v osvětimských plynových komorách. I zde tak můžeme vidět, jak Hana do jisté míry nevědomě ovlivnila osud další literární postavy: „Můj popel by se usadil na střechách baráků, utopil by se v blátivých cestách a možná by ho vítr odnesl za plot tábora, jako to, co zbylo z Jarky, která uvěřila, že polské děti odjedou do Švýcarska.“²⁰⁸

V Terezíně a Osvětimi se Hana několikrát ocitla na hranici života a smrti, prodělala těžké nemoci, trpěla hladem, bolestí a neustále zažívala pocity viny, strachu a zoufalství. Snad největší stopy na její duši však zanechala smrt jejího syna a přítele Lea. Poté, co Hana v Terezíně zjistila, že je těhotná, snažila se svůj stav zatajit, neboť tušila, k čemu by nejspíše došlo, kdyby se o těhotenství dozvěděl kdokoliv z vyšších pozic v táboře: „Podle denního rozkazu, který vydal v létě čtyřicet tři velitel tábora, muselo být každé těhotenství nahlášeno pod hrozbou nejpřísnějšího trestu. Pak následoval potrat. (...) Terezín sice nebyl na narození to nejlepší místo, ale přece tady nebudeme věčně. Třeba je něco pravdy na tom, že Němci prohrávají.“²⁰⁹ Hana se tehdy upínala k možnosti, že válka skončí dříve, než porodí. Po dvou

²⁰⁵ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 270.

²⁰⁶ Tamtéž. Str. 270–271.

²⁰⁷ Tamtéž. Str. 271.

²⁰⁸ Tamtéž. Str. 284.

²⁰⁹ Tamtéž. Str. 284.

měsících se však na její těhotenství stejně přišlo, a jelikož bylo už na potrat pozdě, musela Hana podstoupit předčasný porod: „Když se můj chlapeček narodil, byl tak malý, že by se vešel do mých spojených dlaní. Nikdy v nich ale neležel, zahlédla jsem ho jen, když ho sestra odnášela pryč. Neplakal, nehýbal se, ale vím, že ještě žil. Sestra se vrátila s prázdnýma rukama, sklonila se ke mně, pohladila mě po paži a zašeptala, že mě právě zachránili před transportem. (...) Bylo mi to jedno.“²¹⁰

Ztráta syna byla pro Hanu zdrcujícím okamžikem. V té době navíc přišla také o svého přítele Lea a spolu s ním i o pocit bezpečí, jistoty a možné budoucnosti. Osud Lea je přitom ovlivněn činem samotné Hany, která jej jmenuje jako otce svého dítěte a zcela neúmyslně mu tímto zajišťuje předvolání k transportu do Osvětimi, kde pak Leo umírá v plynové komoře: „Veselý Leo, který přežil v Terezíně celé tři roky, musel umřít jenom proto, že jsem v nemocnici zoufale vykřikovala jeho jméno a tvrdila, že se o mě a naše dítě postará.“²¹¹

Je však třeba zdůraznit, že se tak děje v emočně napjatém okamžiku, kdy se Hana bojí ztráty svého syna a snaží se jej jakýmkoliv způsobem zachránit. Nelze s jistotou říct, zda Hana v dané chvíli neovládala své chování nebo se zde opět projevila její důvěřivost. Jak je ale patrné z následujícího úryvku, ztráta syna i přítele Lea zlomila Haninu duši: „Někdy si duši představuju jako homolí, bílou homolí, z jaké se odsekává cukr. (...) Moje duše už byla tou dobou hodně otlučená, ale stále ještě držela pohromadě. Toho dne, kdy se narodil můj syn, kterému jsem chtěla dát jméno Leo, se z homole ulomil tak velký kus, že se rozlomila ve dvě. A jedna půlka spadla z výšky a rozdrtila se na tisíce úlomků, když jsem zjistila, že zatímco jsem se v nemocnici zotavovala z porodu, dostal Leo Gross předvolání do prvního podzimního transportu a odjel na východ.“²¹²

Záhy po porodu se Hana dostala do Osvětimi, kde hned po příjezdu prošla selekcí jakožto mladá a práce schopná žena. Jak bylo naznačeno již výše, v Osvětimi Hana prožila celou řadu mezních situací a stavů, prošla si šikanou, vážnými nemocemi i výraznou vzhledovou proměnou. Především však na tomto místě ztratila veškerou naději, zájem a vůli žít. Charakter Hany se po pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře změnil. Její vzhledová a osobnostní proměna přitom byla natolik extrémní, že ji dokonce nepoznávali ani někteří známí. Její zanedbaný a ponurý vzhled v lidech vyvolával strach, odpor i zděšení. Ve společnosti byla Hana primárně vnímána jako podivínka, přičemž tuto pověst vyvolal nejen její vzhled, ale také Hanino zvláštní a odtažitě chování vůči lidem ve svém okolí.

²¹⁰ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 275–276.

²¹¹ Tamtéž. Str. 284.

²¹² Tamtéž. Str. 276.

Hanino jednání po pobytu v Terezíně a Osvětimi bylo statické, neboť veškeré její činy vycházely z pevně zažitého řádu, který jí dodával pocit klidu a jistoty: „Brzy jsem vyzorovala, že tetiny dny mají zaběhnutý řád.“²¹³ Hana měla tedy v životě jasně dané rituály, jež se však zároveň staly dalším symbolem její jinakosti. O některých z nich nyní referujeme prostřednictvím citovaných ukázek.

- (1) Ranní rutina – vstávání v sedm ráno, obléknutí, snídane, umytí nádobí, utření stolu, zametání podlahy a ustlání postele: „(...) vstala moje teta Hana Helerová v sedm hodin, oblékla se, uvařila si hrnek bílé kávy a snědla krajíc chleba. (...) Pečlivě po sobě umyla nádobí, utřela stůl, zametla podlahu (...). Pak šla do ložnice zavřít okno a ustlat provětrané peřiny.“²¹⁴
- (2) Kupování chleba v pondělí v jedné a té samé pekárně: „Bylo pondělí, a v pondělí chodívala kupovat čerstvý chléb do pekárny ve vedlejší domě a pár dalších potřebných věcí do krámku pod náměstím. Nikam jinam nechodila.“²¹⁵
- (3) Pravidelné ujíždání malých kousků chleba: „Když pocítím slabost, strčím si do pusy kousek chleba, převaluju ho na jazyku a pomalu polykám. Pomáhá mi to a taky mě to uklidňuje.“²¹⁶
- (4) Vázání šátku (zmíněno již výše u vzhledové charakteristiky Hany).

Posledním významným činem Hany, který negativním způsobem ovlivní život jejích příbuzných, je koupení žloutkových věnečku, v nichž se skrývají zárodky tyfové nákazy. Opět se tak jedná o neúmýslný, jednorázový čin, jehož důsledky jsou však zcela tragické. Na tyfus totiž umírá celá rodina Karáskových kromě Míry. Svě jednání v závěru knihy reflektuje sama Hana – uvádíme zde rozsáhlejší pasáž, abychom poukázali na to, jak intenzivně Hana danou skutečnost prožívala: „Tedy, v únoru padesátého čtvrtého roku, kdy zima končila, jsem z toho, jak Rosa o svých třicátých narozeninách pořád mluvila, pochopila, že jsou pro ni důležité. A že bych jedinému člověku, kterému na mně záleží, měla ukázat, že mně záleží na něm. (...) Druhého dne jsem je darovala Rose. Žloutkové věnečky s cukrovou polevou, žloutkové věnečky, ve kterých se skrývala smrt. Nemohla jsem Míře říct, že jsem jí zabila rodinu. Že jsem přežila peklo jenom proto, abych dál roznášela smrt.“²¹⁷

²¹³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 75.

²¹⁴ Tamtéž. Str. 49.

²¹⁵ Tamtéž. Str. 49.

²¹⁶ Tamtéž. Str. 248.

²¹⁷ Tamtéž. Str. 301–302.

Jak je z výše uvedeného úryvku patrné, Hana koupila věnečky v dobré víře – chtěla jimi prokázat Rose svou vděčnost. Hana samozřejmě nemohla tušit, že žlutkové věnečky skrývají tyfovou nákazu, i přesto si ale smrt rodiny Karáskových dává za vinu. Tento pocit je však dán již předešlými událostmi v knize. Připomeňme zde kupříkladu neodeslání dopisu či označení Lea jako otce dítěte – oba tyto činy vedly nakonec k smrti jejich nejbližších.

Po smrti své sestry se Hana cítí Rose stále zavázána, a proto se ujímá péče o Miru. Tento čin hraje přitom v románu zcela zásadní roli, neboť ukazuje, jak silná Hana ve skutečnosti musela být. Když vezmeme v potaz, v jakém duševním a tělesném rozpoložení Hana byla, naplno si uvědomíme význam daného činu. Zároveň nesmíme zapomínat, že se zajisté jednalo o výrazný zásah i do jejích rutin a zvyků, které jí dodávaly pocit jistoty a bezpečí. Příchodem Miry do Hanina života se ovšem vše mění k lepšímu – díky Míře a později i její nové rodině totiž Hana získává důvod, proč žít.

4.3.2 Mira

Na svůj nejvýraznější čin v příběhu Mira upozorňuje hned v úvodu románu: „Nikdy jsem nepochopila, proč dospělí dětem tvrdí, že se vyplácí být hodný a poslušný. Kdybych byla vzorná dcera, bylo by dnes moje jméno vytesané na náhrobním kameni jako jména mamčiných rodičů (...).“²¹⁸ Jak dále zjišťujeme, tato výpověď se váže k situaci, kdy Mira porušila matčin zákaz chodit k řece, i když Rose slíbila, že jde s kamarádkou Jarmilou pouze sáňkovat. Rosa však záhy poté, co se Mira vrací domů celá mokrá a prochládlá, neboť do řeky spadla, neposlušnost své dcery odhalí a za trest jí během narozeninové oslavy odepře žlutkový věneček (viz výše – zdroj tyfové nákazy), díky čemuž pak v konečném důsledku Mira jako jediná z rodiny neonemocní tyfem.

Všímáme si, že se jedná o jednorázový čin, jenž má však v románu výrazně intenzivní účinek. Zároveň nám tento čin odhaluje několik důležitých povahových rysů Miry – svéhlavost, hravost, činorodost, ale v jistém směru také neposlušnost. Iracionálnost činu pak nakonec může souviset také s dětskou neuvážeností.

Po smrti své rodiny se Mira trápí, často brečí a je osamělá: „Bylo mi necelých devět let a zůstala jsem úplně sama. Můj život se zastavil stejně jako hodiny na stěnách tatínkova krámku. Vnímala jsem jenom stesk, strach z budoucnosti a nekonečnou samotu.“²¹⁹ Miry se v této době ujímá rodina Horáčkových, ale poté, co se od babičky vrátí Ida s Gustou, se situace zde dramatizuje. Ida se chce totiž za každou cenu Miry zbavit, takže se jí neustále snaží nějakým

²¹⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 9.

²¹⁹ Tamtéž. Str. 37.

způsobem ublížit. Jednání Miry vůči těmto činům je víceméně pasivní – i když už Mira začne Idu po čase nesnášet, nijak se jí nesnaží její činy oplatit nebo na ni žalovat.

Jaroslav Horáček se nakonec rozhodne vyhocenou situaci vyřešit tím, že kontaktuje jedinou příbuznou Miry – tetu Hanu. Jak ale víme již z dřívějších částí našeho zkoumání, Mira má z tety Hany strach a myslí si o ní, že je zvláštní a odtažitá. Trvá proto nějaký čas, než si Mira zvykne na všechny charakteristické prvky Hanina života – její nedostatečné projevy emocí, pasivní jednání i jinakost.

Z vyprávění je patrné, že obě hrdinky byly zpočátku z nové situace vyděšené a zmatené, Hana se snažila, co mohla, aby Miře vytvořila nový domov, což si Mira v dětství ještě plně neuvědomovala, neboť pravděpodobně netušila, čím vším si Hana během druhé světové války prošla.

V období dětství Miře chyběly zvláště projevy emocí, zájmu – často proto měla pocit, že kdyby zmizela, Hana by si toho ani nevšimla. Jako výrazný moment v knize v této souvislosti vystupují zejména Miřiny třinácté narozeniny: „Přestože jsem o svých narozeninách mluvila týdnů dopředu a neustále jsem zdůrazňovala, jaké dárečky dostali moji kamarádi, teta mi ani nepopřála. V den mých třináctých narozenin mě tetina lhostejnost rozlítostnila natolik, že jsem se uchýlila na půdu našeho starého domu, rozhodnutá se k tetě nikdy dobrovolně nevrátit.“²²⁰

Mira se tehdy k Haně vrátila až v brzkých ranních hodinách. Nemohla si přitom nevšimnout, že na ni vystrašená Hana celou noc čekala: „Teta Hana nespala. Dokonce se ani nepřevlékla do noční košile. Seděla za kuchyňským stolem, a i když neřekla ani slovo, věděla jsem, že na mě čekala. A že se o mě bála.“²²¹ Význam této chvíle pak spočívá především v tom, že zde Hana poprvé projevila, jak moc má Miru ráda a záleží jí na ní: „Teta neřekla vůbec nic. Pak zvedla ruku a pohládila mě po hlavě. Zнала jsem její děs z doteků a věděla jsem, že je to nejvyšší projev přízně, jakého se mi od ní může dostat. Toho rána po svých třináctých narozeninách jsem pochopila, že mě přece jenom má někdo rád.“²²²

Výše popsany jednorázový čin poukazuje na obdobné povahové rysy jako v případě prvního projevu neposlušnosti Miry – jedná se o svéhlavost, aktivnost a neposlušnost. Zároveň lze o daném činu hovořit v souvislosti s iracionálností, která je zde jednak výrazně motivována emocemi, jednak je do jisté míry ovlivněna také již zmíněnou dětskou neuváživostí. Pro tento čin nicméně zůstává zásadní zvláště to, že se jím Mira snažila demonstrovat své pocity a potřeby, což vypovídá o její rozhodnosti, síle i absenci emočního uspokojení.

²²⁰ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 86.

²²¹ Tamtéž. Str. 87.

²²² Tamtéž. Str. 87.

Jak se z románu dále dozvídáme, Mira trávila většinu času s Hanou tím, že jí vášnivě vyprávěla, co zažila, nebo jí četla z knih. I když Hana téměř nikdy na Mířino jednání nereagovala, každý den se právě na tyto chvíle s ní těšila. „Celých devět let jsem čekávala, až Mira přijde ze školy, vychrlí na mě tisíce historek, které se jí a jejím přátelům přihodily během jediného dne, a pak se s učebnicí nebo románem posadí na okno nebo na své oblíbené místo na pohovce a občas mi přeříká matematickou poučku nebo něco přečte.“²²³

Během dospívání chodila Mira také velmi často na půdu domu, v němž kdysi žila se svou rodinou. Zjišťujeme, že se zde Mira věnuje zvláště čtení knih a snění o práci spisovatelky. Později půdu navštěvuje i se svým přítelem Gustou – pozorujeme je přitom nejen při společném sdílení svých snů, pocitů, úvah a názorů, ale i v intimnějších chvílích. Gusta dodává Míře přesně to, co potřebuje, a sice lásku, pocit jistoty a blízkosti: „Chtěla jsem mít blízkého člověka, někoho, koho můžu mít naplno ráda a on mi bude lásku oplácet.“²²⁴

V dospělosti sledujeme již zcela jinou Miru – pečující, vyzrálou a starostlivou. Z vyprávění víme, že se vdala za Gustu a porodila syna, jehož pojmenovala po svém bratrovi Otovi. Teta Hana přitom hraje v jejím životě stále významnou roli a možná i ještě větší, neboť teď si již Mira plně uvědomuje, čím si Hana během války prošla, a je jí proto vděčná za to, jaký domov jí i přesto vytvořila: „Dělala jsem, co bylo v mých silách, ale víc jsem nedokázala, a cítila jsem radost, že to Mira pochopila. Věděl to i její manžel, protože když už Mira mířila ke dveřím, naklonil se ke mně a zašeptal. ‚Mira vás moc potřebuje, zůstaňte s ní.‘ Potřebuje. To slovo mi uvízlo v hlavě.“²²⁵

4.3.3 Rosa

Stejně jako v případě Hany můžeme sledovat život Rosy Helerové víceméně již od narození. Okolnosti těhotenství a porodu Rosy jsou v knize taktéž detailně popsány (viz v kapitole vzhled Rosy), nicméně podléhají subjektivní interpretaci Elsy – z vyprávění totiž víme, že se Elsa snažila jakýmkoliv způsobem těhotenství předčasně ukončit, takže je její vnímání zde v zásadě ovlivněno pocitem viny. Podstatné přitom je to, co už jsme zjistili v dřívějších částech práce – tento okamžik má při charakterizaci Rosy klíčovou roli, neboť nám v příběhu objasňuje některé specifické prvky jejího jednání v dětství a dospívání.

Jak se dozvídáme již z výše uvedených kapitol, pro život Rosy je určující zejména matčina protektivní výchova. Všimáme si přitom, že Elsiná přehnaná starostlivost bývá pro

²²³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 301.

²²⁴ Tamtéž. Str. 100.

²²⁵ Tamtéž. Str. 303.

Rosu mnohdy velmi vyčerpávající, a proto Rosa častokrát využívá temných koutů a skrýší ke schovávání: „Hrála si potichu jako myška, ale zrovna tak tiše se uměla vypařit a schovat do temného kouta, kde snila o slunci, květinách a dalekých zemích, a bylo těžké ji vypátrat. Postupem času rodina odhalila její skrýše, ale občas se Rose povedlo najít nový úkryt, a to potom matka podléhala panice, otevírala všechny skříně a prohledávala je v obavách, že se Rosa v některé ze svých dokonalých skrýší udusila.“²²⁶

Ve zmíněném úryvku můžeme pozorovat, že schovávání se stává typickou a oblíbenou činností Rosy. Pravidelnost a státnost tohoto jednání nás přitom vede k úvahám o možných konstantních povahových rysech této ženské hrdinky – Rosa zde vystupuje spíše jako introvertní postava, která vyhledává samotu a únik z reality prostřednictvím snění: „V prvních letech života si vytvořila vlastní svět ticha a představ, ve kterém nebyly nemoci, pilulky na posílení, ozdravní procházky.“²²⁷ Jak si můžeme v románu všimnout, schovávání bývá zpravidla spojeno právě se sněním a fantazírováním. Je zřejmé, že fantazie, představy a sny Rose jednak suplují zkušenosti a zážitky, jež nemůže v reálném životě zažít, jednak jí poskytují již výše popsanou možnost uniknout z reality.

Z předcházejících částí práce rovněž víme, že po smrti manžela přenechává Elsa starost o Rosu starší Haně, která s matčinou přehnanou starostí výrazně nesouhlasí, a tak Rose dává potřebný prostor a klid. Je patrné, že schovávání zde tudíž ztrácí svou funkci a podstatu, takže z hlediska Rosy není nutné v této činnosti nadále pokračovat. Informace o jednání Rosy v daném období však v příběhu zcela absentují, čímž se dostáváme k poznání, že v případě této ženské hrdinky jsou při charakterizaci jednání určující zvláště činy již výše popsané, které jsou přitom zásadně propojeny také s dalšími kategoriemi zkoumání.

Motiv Rosina schovávání je pak v knize tematizován ještě v období druhé světové války, avšak tentokrát se jedná o schovávání nedobrovolné, vynucené:

„Maminko...“ Rosa se rozbřečela a chytila se matky pevně za ruku. „Já chci jet s vámi, nenechávej mě tady.“

Elsa ji setřásla. „Zůstaneš tady, však my se vrátíme.“²²⁸

I za tímto typem schovávání tedy stojí Elsa, která ukryje svou mladší dceru do domu Karáskových, aby ji zachránila před transportem do koncentračního tábora a možnou smrtí. Uvědomujeme si přitom, že Elsa zde v jistém směru dává přednost Rose před Hanou. Její

²²⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 115.

²²⁷ Tamtéž. Str. 114.

²²⁸ Tamtéž. Str. 211.

motivace je pak víceméně odhalena v následující pasáži: „Celých osmnáct let se Elsa o svoji mladší dceru bála, pečovala o ni jako o nejcennější poklad, a proto ve chvíli, kdy Helerovi a spolu s nimi všichni obyvatelé židovského původu, kteří v té době pobývali v Meziříčí, dostali příkaz, aby čtrnáctého září nastoupili do transportu, byla rozhodnutá, že Rosa nikam nepojede, a měla už i plán.“²²⁹ Jak se tedy z daného úryvku dozvídáme, opět zde sehraji roli především Elsiny výčitky z období těhotenství.

Je zřejmé, že v daném kontextu má Rosino schovávání zcela jinou podobu, kterou je potřeba si více přiblížit, objasnit. Hovořili jsme již o nedobrovolnosti a vynucenosti tohoto jednání, neméně důležitou roli však zde hrají také Rosiny emoce: „Rosa strávila na půdě dva měsíce. První dny se lekala každého bouchnutí dveří a zaskřípání schodů, čekala, kdy si pro ni přijde gestapo a muži v uniformách ji stáhnout ze schodů dolů za vlasy, jak to viděla, když zatýkali Evu Fuchsovou.“²³⁰ Jak tedy můžeme pozorovat, Rosu během schovávání na půdě domu Karáskových provází především strach, a to nejen o sebe, ale i o Karla a jeho matku Ludmilu. Rosa si uvědomuje, že je svým jednáním ohrožuje, a trápí ji to, ale vlastně nemá příliš možností na výběr.

Čas na půdě si Rosa krátí čtením časopisů, milostných románů a pletením ponožek, kterými chtěla překvapit Ludmilu, Karla a jak doufala, tak i svou vlastní rodinu. Součástí schovávání se i v tomto případě stávají další doprovodné činnosti. Zároveň můžeme říct, že také převážná část těchto činností vychází ze snění, nicméně nyní Rosinu mysl nepoutají možná dobrodružství, ale spíše úvahy o životě po válce a naděje v návrat jejich blízkých.

Během schovávání v domě Karáskových si Rosa vytvořila pevné vztahy s Ludmilou i Karlem. Ještě v době, kdy u Karáskových pracovala posluhovačka Zítková (Ivanina matka) a Rosa se během jejich návštěv musela schovávat na půdě, těšila se Ludmila, až mladá Rosa přijde a bude jí předčítat romány a povídat si s ní. Rosa se o Ludmilu starala ráda a na rozdíl od své sestry Hany si ji oblíbila: „Neobtěžoval ji zápach, který se kolem nemocné přes veškerou péči šířil, nebylo jí zatěžko mluvit na ni a luštit nesrozumitelné odpovědi, předčítat jí románky o chudých dívkách a bohatých ženiších, krmit ji, převlékat, umývat, podkládat polštáři, aby se paní Ludmile neudělaly proleženiny, a když se jí na kůži přece jenom objevily červené fleky, opatrně mazat a masírovat.“²³¹ Způsob, jakým se Rosa o Ludmilu starala, nás pak opět vede k úvahám nad jejími dalšími povahovými rysy – výše popsané činy v nás přitom jednoznačně evokují představu Rosy jako ženy pečující, vlídné a empatické.

²²⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 210.

²³⁰ Tamtéž. Str. 219.

²³¹ Tamtéž. Str. 220.

První zmínka o vztahu mezi Rosou a Karlem pochází z roku 1943: „Ponožky, které Rosa pletla za dlouhých dnů na chladné půdě a po odchodu paní Zítkové po večerech v kuchyni, ani na Vánoce roku tisíc devět set čtyřicet tři neudělaly radost těm, kterým byly určeny. Putovaly do spodní zásuvky ve skříni v manželské ložnici, kterou už tou dobou sdílela Rosa s Karlem Karáskem. Jak paní Ludmila ve dnech, kdy ještě byla schopná plánovat a vidět v životě jakýsi smysl, předpokládala, dva mladí lidé žijící blízko sebe odříznutí od okolního světa se dříve nebo později sblíží, nebo se začnou nenávidět. V případě Rosy a Karla se našťástí stalo to první.“²³² Z vyprávění se dozvídáme, že si Rosa s Karlem dokonale rozumí, doplňují se a jejich vztah je tedy v naprosté většině popisován jako harmonický.

O prvním intimním sblížení Rosy s Karlem sice není v knize blíže pojednáno, nicméně po smrti Ludmily se o tomto jednání v příběhu explicitně referuje. Důležitým činem je pak v této souvislosti početí jejich prvního dítěte – Miry: „Před Vánocemi roku tisíc devět set čtyřicet čtyři držela Rosa v rukou znovu jehlice, ale tentokrát nepletla ponožky. Těch měla plnou zásuvku, nejrůznějších barev a velikostí, a jen velice těžce se držela naděje, že ti, jimž byly určeny, je někdy obléknou. Teď pletla svetříky, čepičky a bačkůrky na dítě, které se podle jejich propočtů mělo narodit v polovině příštího roku.“²³³ Všimáme si, že k oznámení o těhotenství Rosy je opět využit odkaz na upletené ponožky – nejdříve pozorujeme Rosu při pletení ponožek pro její rodinu, následně se o těchto ponožkách dozvídáme v souvislosti se sblížením Rosy s Karlem a nakonec se v příběhu znovu objevují při informování o Rosině těhotenství. Pletené ponožky jako by rámovaly jednotlivé fáze schovávání a bydlení Rosy v domě Karáskových a zároveň mapovaly její proměnu, kdy se z introvertní, nevyzrálé a zasněné dívky stala odvážná, silná a zkušená žena, manželka a matka.

Po skončení války se Rosa za Karla vdala a krátce nato se jim narodila Mira. Také víme, že během dalších let se Karáskovým narodila ještě dcera Dagmar a syn Oto. Kromě péče o děti a Karla se však Rosa musela starat také o Hanu, která se nedokázala po pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře ve světě zorientovat: „Rosa se dlouho snažila vytrhnout mě z prázdnoty. Nechácala, že se jí to nemůže podařit, protože ze mě zbyla jen slupka. (...) Rosa pochopila, že už nikdy nebudu starší sestrou, ale spíše dalším dítětem, které potřebuje lásku.“²³⁴ Jejich role se tedy po válce vyměnily a Rosa tak převzala za Hanu veškerou zodpovědnost, stále ji navštěvovala a zahrnovala potřebnou láskou, i když jí Hana nedokázala tento cit oplátit.

²³² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 224–225.

²³³ Tamtéž. Str. 229.

²³⁴ Tamtéž. Str. 278.

Po válce Rosa rovněž s dětmi pravidelně navštěvovala hřbitov, kde si se svými blízkými zesnulými povídala. Její jednání zde popisuje v úvodu knihy Mira, která si všimá, že za těmito pravidelnými návštěvami stojí nejen Rosina uctivost a vděčnost vůči rodině, ale i stesk a zármutek: „Když na náhrobcích přibyla další jména, a to mamincino bylo mezi nimi, vzpomněla jsem si, jak u hrobů každou neděli postávala a mluvila na své blízké. Utěšovalo mě, že je s těmi, po kterých se jí tak stýskalo.“²³⁵

Rosa je v románu vyobrazena jako pečující, starostlivá a milující matka. Nicméně stejně jako Elsa i ona je nakonec paradoxně vůči své dceři až přehnaně ochranná. Tento aspekt výchovy Mira nakonec dokumentuje zvláště při popisu řady matčiných zákazů: „Nesměla jsem chodit na půdu, abych nezakopla o nějaké krámy nebo nevypadla z okna. Nesměla jsem chodit do sklepa, abych nesklouzla ze schodů. Nesměla jsem vycházet na lodžii, protože bych mohla chatrnou konstrukcí propadnout na vydlážděný dvorek.“²³⁶ Když pak Mira jeden ze zákazů poruší (jde k řece v zimě), dokonce od Rosy i poprvé dostává na zadek. Jako trest pak Rosa odepře dceři také žlutkový věneček, o němž už víme, že je zdrojem tyfové nákazy.

Jak víme již z dřívějších částí práce, Rosa kvůli tyfu nakonec ve svých třiceti letech umírá. Do poslední chvíle přitom myslela na své blízké, starala se o ně a jednala v jejich prospěch. O smrti Rosy se dozvídáme společně s Mirou z rozhlasu: „Zemřela,“ řekl hlas a víc už jsem neslyšela, protože jsem se hrozně rozbřečela.“²³⁷ Jedná se o důležitý moment v knize, který je navíc umocněn napětím mezi strohým oznámením smrti z rozhlasu a intenzivními popisy emocí Miry, která ztrácí svou milovanou a obdivovanou matku.

4.3.4 Elsa

Život Elsy Helerové je v knize výrazněji mapován až v souvislosti se vzhledovou a osobnostní proměnou, kterou si Elsa prošla po smrti svého manžela Ervina Helera. Abychom postihli hlavní rysy Elsinu jednání v příběhu, analyzujeme zde proto právě takové činy, v nichž lze identifikovat hlavní principy změny jejího jednání a chování. Neopomeneme však ani další důležité dějové linky, jež by mohly být potřebné pro vytvoření uceleného a komplexního obrazu zkoumané kategorie.

Jak již víme z dřívějších částí práce, po dobu manželství se Elsa starala pouze o domácnost a výchovu dcer. Můžeme zde tedy obecně konstatovat, že se její jednání soustředilo především okolo péče o své blízké, a proto v daném období o Else smýšlíme jako

²³⁵ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 10.

²³⁶ Tamtéž. Str. 11–12.

²³⁷ Tamtéž. Str. 36.

o víceméně bezstarostné, milující a pečující matce a manželce. Smrt Ervina tak Elsu zastihuje poměrně nepřipravenou a v mnoha směrech také nezkušenou a naivní: „Po manželově smrti zůstala Elsa bezradná. V kuchyni byla královnou, dečky na naleštěných stolcích a skříňkách mívala dotuha naškrobené a dcerky vychované k úctě k dospělým, ale praktické záležitosti spojené s nákupem uhlí, vyřizováním na úřadech či vedením papírnictví pro ni byly děsivou neznámou.“²³⁸ Bezradná Elsa si uvědomuje, že nyní veškerá zodpovědnost o rodinu, dům a živobytí přechází na ni, ale nehroučí se ani se neuzavírá do sebe – namísto toho vykonává svůj první výrazný čin, respektive rozhodnutí:

„Občanský pohřeb,“ řekl švagr a Elsina matka zaúpěla.

Matčino zaúpění, znějící jako nářek rodičky, si Elsa dokázala vybavit i po letech, protože úzkostný výkřik byl okamžikem, ve kterém se z něžné a bezstarostné Elsy přerodila v rozhodnou a samostatnou osobu.

„Dobrá,“ řekla.“²³⁹

Elsa Helerová se tedy v dané chvíli rozhoduje, že její manžel Ervin, který se odklonil od víry, bude pohřben bez náboženského obřadu. Jak můžeme vidět ve výše zmíněném úryvku, význam tohoto okamžiku je v knize explicitně vyjádřen. V rámci našeho zkoumání je přitom zásadní především naznačení transformace Elsina jednání z pasivního na aktivní a zároveň zdůraznění změny jejích typických vlastností – něžnost a bezstarostnost se zde mění v rozhodnost a samostatnost.

Po smrti Ervina pak Elsa činí sérii rozhodnutí, kterými chce zajistit dobré životní podmínky svým dcerám i širší rodině. Elsa se ujímá práce v papírnictví, kontroluje veškeré finance rodiny, šetří svým dcerám na věno a kvůli nedostatku času nakonec přenechává starost o Rosu starší Haně (blíže popsáno v kapitolách výše). Jednání Elsy je v románu zásadně orientováno ve prospěch Hany a Rosy a naopak postrádá jakékoliv prosazování vlastních zájmů a potřeb: „Žila teď jen pro své dcery, na ně myslela, když vstávala, s myšlenkou na jejich budoucnost večer uléhala. Škudlila každou korunu a snila o tom, že z jejich dcer budou krásné nevěsty s velkým věnem a budou žít po boku hodného a zajištěného muže.“²⁴⁰ Zároveň však víme, že již před zmíněnou proměnou byla Elsina výchova vůči Rose výrazně protektivní, takže například přehnanou starostlivost můžeme pozorovat i v dřívějším jednání Elsy (před změnou).

²³⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 110.

²³⁹ Tamtéž. Str. 112.

²⁴⁰ Tamtéž. Str. 116.

Některé rysy jednání se zase po Elsině proměně umocňují – kupříkladu šetřivost je pro Elsu příznačná už za Ervinova života, ale po jeho smrti se tato vlastnost ještě více prohlubuje.

O Elsině změně jednání v románu referuje především její věrná přítelkyně Ludmila Karásková: „Den za dnem, měsíc za měsícem sledoval, jak se z její mladé přítelkyně – zprvu tak nejisté a bezradné – stává samostatná, rázná a předvídavá žena, odhodlaná postavit se všem potížím.“²⁴¹ Ludmila ve svém popisu zachycuje základní rysy Elsině chování a jednání, které nabývají na významu zejména v dobovém kontextu, neboť právě díky těmto schopnostem dokáže Elsa například zachránit Rosu před transportem či zajistit, aby měla rodina příjmy z papírnictví i po nařízení, jež zakazovalo Židům vlastnit jakékoliv provozovny. Předvídavost Elsy můžeme vnímat i v situaci, kdy Haně zakazuje odjet transportem na východ: „Proč mi tedy zakázala, abych o zařazení do transportu požádala i já? Proč mi neustále opakovala, abych se v Terezíně snažila vydržet co nejdéle?“²⁴² nebo v případě Hanina vztahu s Jaroslavem, od kterého se svou dceru snaží celou dobu odradit.

Z příběhu tedy jednoznačně vyplývá, že Elsa věděla, jaký osud ji v Osvětimi čeká. I přesto ale se svými rodiči na východ odjela, neboť nedokázala nemocnou matku a zesláblého otce opustit. Z Hanina vyprávění se nakonec dozvídáme, že Elsa a její rodiče v Osvětimi zemřeli.

Popsali jsme zde řadu Elsiných správných rozhodnutí, v románu však nalezneme také jeden příklad činu, kterého Elsa lituje – jedná se o vyhození manželova zaměstnance Urbánka, o němž jsme se zmínili již při zkoumání kategorie vzhledu. Víme přitom, že o Urbánkovi Elsa smýšlela jako o povaleči, nicméně později, když ho přijala nazpět, pochopila, jak moc se v něm mýlila. Urbánek se totiž nakonec stává nejen kvalitním zaměstnancem, ale také osobou, na niž se Elsa může spolehnout do takové míry, že na ni přepíše i rodinné papírnictví.

4.3.5 Ivana

Jednání Ivany Horáckové (dříve Zítkové) se v knize soustředí zvláště okolo rodiny a vztahů s muži. Realizaci jednotlivých činů přitom Ivana odhaluje především své úvahy, myšlenky, názory a vlastnosti.

Pro Ivanino jednání v mládí je určující zejména sociální postavení její rodiny. Připomeňme, že Ivana pocházela z chudých poměrů, což se negativně odráželo v jejím životě, jednání i uvažování. Jak víme již z předchozích částí práce, Ivana často podléhala frustraci, sebelítosti a žárlivosti. Jako hlavní objekt Ivaniny žárlivosti přitom vystupovala především

²⁴¹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 119.

²⁴² Tamtéž. Str. 243.

Hana, jež naopak pocházela z velmi dobře situované rodiny a jejíž život byl tak v mnoha směrech jednodušší než ten Ivanin (zde se jedná ještě o období, kdy Hanin původ nepředstavoval ve společnosti zásadní překážku). Ivanu trápí, že zatímco Hana studuje na učitelském ústavě a neustále na toto studium nařiká, ona sama se musela vysněného studia vzdát a jít pracovat do lahůdkářství. Nejvíce ji však zraňuje situace okolo Jaroslava Horáčka, který si místo ní vybírá Hanu právě na základě jejího dobrého finančního zázemí. Z hlediska zkoumání kategorie jednání je pak podstatné zejména to, že Ivana nikdy Hanu se svými názory nekonfrontuje, její jednání vůči ní je v zásadě pasivní a nerealizované: „Při té myšlence se Ivana sevřela ústa hořkostí a na jazyku se jí nahromadila nepřejícnost, která jí bránila polknout. V tu chvíli by nejraději stiskla Hanin štíhlý krk a držela, dokud by... Ne, to ne.“²⁴³

Dichotomie mezi aktivitou a pasivitou, realizací a nerealizací se nicméně v případě Ivanina jednání objevuje na více místech. Při zkoumání činů této ženské hrdinky tak vnímáme intenzivní napětí mezi tím, co se odehrává v její mysli a co se skutečně v daném okamžiku děje.

„To známe, pomyslela si Ivana. Víš, že dnes moc lidí nepřijde, a tak si jdeš dát dvacet. Inu paní majitelka si to může dovolit. „Ano, paní šéfová.“ Vytáhla koutky k úsměvu.“²⁴⁴

„,Opravdu?“ Ivana nadzvedla obočí v předstíraném údivu. Ve skutečnosti moc dobře věděla, kde Jaroslav bydlí (...).“²⁴⁵

I přes sociální status své rodiny ale Ivana nakonec získává to, po čem nejvíce touží – Jaroslava a dobré společenské postavení. Hanu však o vztahu s Jaroslavem sama neinformuje a nijak jí okolnosti jejich sblížení ani neobjasňuje, takže Hana na Jaroslava stále čeká a koná ona důležitá rozhodnutí ve prospěch jejich vztahu. Pasivitu vůči Haně zde Ivana dovršuje tím, že jí informaci o vztahu předává prostřednictvím Karla Karáska, tedy neosobně a bez jakékoliv omluvy.

Všimáme si, že aktivní jednání Ivany se v románu projevuje především při navazování vztahu s mužským protějškem. Prostřednictvím úsměvů, přívětivosti a uvolněných rozhovorů láká Ivana mladého vojáka Jaroslava, s nímž poté dokonce uzavírá vysněný sňatek a zakládá rodinu. Již jako vdaná paní pak svádí Ivana také hodináře Karla Karáska, o němž přitom ví, že ji vždy tajně obdivoval. V jeho případě zase Ivana využívá své ženskosti a sexuality, aby si vynahradila nenaplněné představy o manželství. Jejich intimní sblížení je v knize realizováno

²⁴³ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 156.

²⁴⁴ Tamtéž. Str. 156.

²⁴⁵ Tamtéž. Str. 157.

pouze jednou, význam tohoto činu je ale zásadní už jen z toho důvodu, že vytváří spekulaci ohledně otcovství Idy.

Jiný pohled na Ivanino jednání v díle nabízí Mira, které se Ivana na chvíli ujímá po smrti jejích rodičů. Mira v románu popisuje, s jakou vlídností se o ni Ivana stará a poskytuje jí potřebnou lásku, pochopení i nový domov: „Teta Ivana mě přestěhovala z kumbálu do pokoje svých dětí. Uložila mě do postele staršího Gustava, seděla na pelesti a držela mě za ruku tak dlouho, dokud jsem neusnula. Byla tam ráno, když jsem se probudila, utírala mi slzy, které jsem nedokázala zastavit, mluvila na mě, kdykoliv se jí zdálo, že se poddávám zoufalství.“²⁴⁶ Toto Ivanino aktivní jednání zdůrazňuje zvláště její kladné povahové rysy – empatii, vstřícnost i ochotu pomáhat.

Problém nastává ve chvíli, kdy se domů vrací Ida, která na Ivanu vyvíjí tlak, aby se Miry zbavila. Je patrné, že Ivana se cítí v úzkých, neboť ví, že jednání její dcery je v dané chvíli špatné, ale zároveň nechce svým dětem upírat žádné citové potřeby. „(...) Mami, mami, dej ji do ústavu.“ Rozbrečela se nahlas, a i když ji teta Ivana popadla za ruku, vyvlekla do dětského pokoje a zabouchla za jejími vzlyky dveře, viděla jsem, že má v očích slzy, a pomyslela jsem si, že i ji na okamžik napadlo, že by to tak možná bylo pro všechny lepší.“²⁴⁷

Když si pak k Horáčkovým pro Miru přichází Hana, sledujeme, jak se Ivana snaží Haně omluvit za to, jakým způsobem se k ní před válkou v situaci s Jaroslavem zachovala: „Haničko, je mi líto, co se stalo...“ (...) ‘Kdybych mohla...‘²⁴⁸ Hana však ani Ivaně, ani Jaroslavovi jejich zradu už nikdy nedokáže odpustit: „Jaroslav ani Ivana nevyvolali válku, která zničila mou rodinu, ale byly to jejich lži, kvůli kterým jsme zavčas neodjeli do Anglie. To kvůli nic živořím v mlze a mrtví na mě křičí své výčitky.“²⁴⁹ Nicméně jak zde můžeme vidět, Ivana v průběhu vyprávění dospěla, stala se uvědomělejší, vlídnější a empatictější. Podstatné je tedy především to, že některých svých předchozích činů a rozhodnutí lituje, čímž nám odhaluje i jiné stránky své osobnosti i jednání.

4.3.6 Dílčí závěr

Ve shodě s pojednáním Bohumila Fořta vystupuje kategorie jednání u všech analyzovaných ženských hrdinek jako dominantní charakterizační prostředek a tedy i nástroj k poznání jejich vlastností, názorů, postojů a emocí. Prostřednictvím činů se tak dozvídáme

²⁴⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 37.

²⁴⁷ Tamtéž. Str. 44.

²⁴⁸ Tamtéž. Str. 65.

²⁴⁹ Tamtéž. Str. 299.

o Hanině naivitě, Elsině rozhodnosti či Idině manipulativnosti a zároveň můžeme sledovat také Miřiny intenzivní pocity osamělosti nebo Ivanin nepřátelský postoj vůči Haně.

Obecně můžeme říct, že ženské hrdinky v románu *Hana* jednají různými způsoby aktivně i pasivně. Jak si ale můžeme všimnout při bližším zkoumání, u většiny z nich obvykle převažuje pouze jeden ze způsobů projevů – např. pro Elsu, která v příběhu vystupuje jako rozhodná a rázná žena, jsou charakteristické aktivní a uvážlivé činy.

Kategorie jednání bývá v románu taktéž propojena s dalšími oblastmi charakterizace literárních postav. U Idy sledujeme těsnou vazbu mezi jednáním a jménem. V případě Elsy a Hany zase jednání úzce souvisí se vzhledem. Ivanino jednání je pak v příběhu zásadně formováno jejím rodinným zázemím. A nakonec charakteristika Míry a Rosy odkazuje ve všech analyzovaných kategoriích na obdobné prvky.

Téměř u všech ženských hrdinek jsou v románu zachyceny proměny jednání, takže můžeme pozorovat nejen okolnosti a průběh daných změn, ale rovněž jejich důsledky. Získáváme tak kupříkladu informace o Elsině rozhodnosti a ustaranosti po smrti manžela či Hanině pasivitě a odevzdanosti po pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře.

V rámci našeho zkoumání jsme rovněž zjistili, že ženské hrdinky ovlivňují nebo se různým způsobem snaží ovlivnit jednání ostatních postav v příběhu. Tento aspekt vystupuje do popředí především v případě Hany, která svými činy několikrát zasáhne do osudu své rodiny i blízkých přátel.

Dle Shlomith Rimmon-Kenan si dále všímáme jednorázových činů a obvyklých činností. Jednorázové činy mívají v románu důležitou roli, jednak zpravidla výrazným způsobem zasahují do osudu jednotlivých postav v příběhu, jednak odhalují povahové rysy, které bývají v rámci charakteristiky daných ženských hrdinek stěžejní. Hovoříme zde například o naivitě Hany, když se rozhodla kvůli Jaroslavovi neposlat dopis potřebný k odjezdu rodiny do Anglie, nebo třeba neposlušnosti Míry, která se rozhodne porušit matčin zákaz i přes četná varování. Obvyklé činnosti (Rosino schovávání, Miřino povídání a čtení, Haniny rituály atd.) pak ve shodě s tvrzením Shlomith Rimmon-Kenan ukazují zvláště statický, neměnný aspekt postavy. Naopak komický efekt těchto činností, o němž Shlomith Rimmon-Kenan rovněž pojednává, není v románu nikterak využit.

Jednání jednotlivých ženských hrdinek lze podle Rimmon-Kenan popsat také podle toho, zda se jedná o činy uskutečněné, neuskutečněné nebo zamýšlené. Z našeho zkoumání vyplývá, že v románu figurují především činy uskutečněné. O neuskutečněném činu můžeme například hovořit v případě Ivany, která Hanu nikdy nekonfrontovala s pravdou o Jaroslavovi. Zamýšlené činy se pak u ženských hrdinek objevují zvláště v období dětství a dospívání – např.

Mira uvažuje nad tím, jak Hanu navždy opustí, protože nepociťuje z její strany dostatek lásky.

Pro období dětství a dospívání je rovněž charakteristické to, že se zde nejčastěji setkáváme s iracionálním jednáním, neboť činy ženských hrdinek jsou v této době v zásadě ovlivněny emocemi a nevyzrálostí. Naproti tomu racionální jednání je příznačné především pro starší Elsu, které realizuje své činy vždy uvědoměle a s ohledem na možné důsledky.

Zjistili jsme také, že analyzované ženské hrdinky v románu jednají nejen ve svůj prospěch, ale také ve prospěch ostatních literárních postav. V díle se však objevují i situace, kdy mají činy ve prospěch jiných postav závažné důsledky – připomeňme na tomto místě zvláště jednání Hany (darování žlutkových věnečků Rose) nebo protektivní výchovu Elsy vůči Rose.

4.4 Promluvy

Promluvy postav jsou významnou součástí charakteristiky literární postavy. Jak uvádí Rimmon-Kenan: „Řeč postavy, ať už v konverzaci, ať už jako tichý proud myšlenek, může být příznačná pro určitý povahový rys postavy svým obsahem i formou.“²⁵⁰ Dle Rimmon-Kenan tak forma či styl řeči představují zcela běžný způsob nepřímé charakterizace, který může v narativu odkazovat nejen k individuálním vlastnostem a rysům literární postavy, ale i k jejímu společenskému zařazení, původu apod.²⁵¹

Alena Macurová se ve své monografii *Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta* zaměřuje zvláště na komunikační složku prozaických děl. Pro naše bádání je přitom podstatné, že se při zkoumání literárních postav Macurová nesoustředí pouze na jejich verbální komunikaci, ale akcentuje též komunikaci neverbální, čímž poukazuje na zásadní význam obou typů sdělení. Z hlediska jazykových projevů uměleckého stylu je však nutné zde upozornit také na jistý paradox, ke kterému při neverbální komunikaci literárních postav dochází – jde o zastoupení, respektive nahrazení neverbální komunikace komunikací verbální.²⁵² Můžeme tedy říct, že veškeré paralingvální a extralingvální prostředky komunikace se v uměleckých textech uplatňují, ale mají zde specifickou, verbalizovanou podobu.

²⁵⁰ RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x. Str. 70.

²⁵¹ Tamtéž. Str. 71.

²⁵² MACUROVÁ, Alena, 1981. *Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta*. Praha: Academia. Studie ČSAV. ISBN neuvedeno. Vztahuje se k celému odstavci.

Podle Aleny Macurové se na charakterizaci literární postavy podílejí v různé míře řeči produktora (vypravěče) a řeči jiných postav.²⁵³ Obdobný přístup nalezneme rovněž u Daniely Hodrové, Miroslava Červenky, Shlomith Rimmon-Kenan, Tomáše Kubíčka nebo třeba Karla Hausenblase, který svá tvrzení dokládá na příkladu zkoumání výstavby vojáka Švejka (viz výše). Z výše uvedeného přístupu k analýze promluv literárních postav pak nakonec vycházíme také v naší práci o ženských hrdinkách v románu Aleny Mornštajnové *Hana*.

Macurová se taktéž zabývá vztahem mezi řečí a jednáním literární postavy. V této souvislosti dále vymezuje dva významové kontexty – kontext řeči a kontext činu a zároveň vyslovuje tezi, že pro literární postavu je vždy právě jeden z těchto kontextů v daném okamžiku rozhodující, určující.²⁵⁴ Vztahu mezi řečí a jednáním literární postavy věnuje pozornost i Bohumil Fořt v díle *Literární postava*. V jeho pojetí jsou jednak promluvy v zásadě neoddělitelné od děje, akce či interakce, jednak se jejich prostřednictvím literární postavy významně podílí na utváření „světa“²⁵⁵, v němž vystupují.²⁵⁶ Fořt tak na rozdíl od Macurové neuvažuje o možné dominanci jedné z kategorií, ale spíše poukazuje na jejich vzájemnou podmíněnost a propojenost.

S kategorií promluv úzce souvisí nejen jednání literárních postav, ale i jejich vnitřní svět. Promluvy mají v tomto ohledu dokonce zásadní roli – stávají se totiž prostředkem k prezentaci myšlení a uvažování literárních postav. Na tento aspekt naráží ve své studii také Jana Hoffmanová, která si všímá, že myšlenky literárních postav bývají v narativu ztvárněny zvláště vnitřním nebo vyprávěným monologem.²⁵⁷ A nakonec i Josef Hrbáček objasňuje v díle *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny* vnitřní monolog (vnitřní řeč) jako promluvu myšlenou, nepronosenou, zobrazující myšlenkový chod literární postavy či vypravěče.²⁵⁸

Podle Roberta Adama hrají při analýze promluv klíčovou roli tři charakteristiky, jež se však vzájemně nepodmiňují. Jedná se o:

- (1) povahu řeči,
- (2) formu podání řeči,

²⁵³ MACUROVÁ, Alena, 1981. *Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta*. Praha: Academia. Studie ČSAV. ISBN neuvedeno. Str. 17.

²⁵⁴ Tamtéž. Str. 18. Vztahuje se k celému odstavci.

²⁵⁵ V úvodkách uvádí Bohumil Fořt.

²⁵⁶ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8. Str. 68.

²⁵⁷ HOFFMANOVÁ, Jana. Vnitřní monology a vnitřní dialogy, ich-forma, du-forma a er-forma (ve vztahu k teorii subjektů a perspektivizačních center Aleny Macurové. *Studie z aplikované lingvistiky*, 2017, roč. 8, č. 1, s. 21–31. ISSN neuvedeno.

²⁵⁸ HRBÁČEK, Josef, [1994?]. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia. Jazykové příručky (Trizonia). ISBN 80-85573-51-2.

(3) míru doslovnosti řeči.²⁵⁹

Povaha řeči může být v uměleckých jazykových projevech podle Roberta Adama „různě dlouhá – od jediné výpovědi až po mnohastránková sekundární vyprávění (...). Může být **monologická i dialogická, mluvená i psaná, vnější** (skutečně artikulovaná) **i vnitřní** (myšlená). Podávat lze i řeč **hypotetickou, nerealizovanou** (...), řeč neverbální, nerealizovatelnou (...), i **řeč typizovanou**, tj. zastupující množství podobných řečí pronesených v podobných situacích“^{260 261}

Jako formy podání řeči literárních postav uvádí Robert Adam přímou řeč, zprávu o řeči, polopřímou řeč, nepřímou řeč a podání řeči pomocí částice *prý*. Tyto formy jsou v textu popsány a specifikovány následujícím způsobem:

- kromě nepřímé řeči a zprávě o řeči mají všechny výše zmíněné formy status výpovědi;
- přímá řeč se neobejde bez rámcové (uvozovací) věty a jazykové prostředky v ní užitá se vždy vztahují k mluvčí postavě či k situaci sekundární komunikace;
- při zprávě o řeči se o realizovaném aktu řeči pouze dozvídáme od vypravěče, takže je tato forma často využívána ve chvílích, kdy na přesném obsahu řeči příliš nezáleží;
- u polopřímé a nepřímé řeči dochází ke změnám v gramatických kategoriích sloves (osoba, způsob, čas);
- nepřímá řeč je zpravidla vyjádřena vedlejší větou předmětnou;
- a nakonec u formy podání řeči pomocí částice *prý* nemůžeme explicitně identifikovat mluvčího, a proto se tato forma realizuje zvláště, když nám na identitě mluvčího a okolnostech řeči nezáleží, ale chceme na daný akt řeči literární postavy upozornit.²⁶²

Míru doslovnosti sleduje Robert Adam především na formách přímé a nepřímé řeči. Přímá řeč má ze všech forem největší dispozice k tomu, aby podávanou řeč vyjádřila přesně. Jak ale Robert Adam upozorňuje, tato skutečnost není vždy jednoznačná – doslovnost přímé řeči totiž může být narušena subjektem vypravěče. Také nepřímá řeč bývá realizována s různou

²⁵⁹ ADAM, Robert. Řeč postav ve vyprávění. *Český jazyk a literatura* [online]. 2006-2007, 57(4), 174–180 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/robert-adam-rec-postav-ve-vypraveni-2/>. Vztahuje se k celému odstavci.

²⁶⁰ Slova tučně zvýrazněná vycházejí přímo z citace.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² ADAM, Robert. Řeč postav ve vyprávění. *Český jazyk a literatura* [online]. 2006-2007, 57(4), 174–180 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/robert-adam-rec-postav-ve-vypraveni-2/>. Vztahuje se k celému odstavci.

mírou doslovnosti. Můžeme si zde představit situace, kdy se nepřímá řeč drží pouze základního obsahu, kostry řeči, a stejně tak lze uvažovat nad případy, kdy je nepřímá řeč schopná zachytit všechna slova přesně tak, jak je daná literární postava pronesla.²⁶³

4.4.1 Hana

V období dospívání se promluvy Hany soustředí zvláště okolo jejího vztahu s Jaroslavem. Kategorie řeči nám v tomto případě vyjevuje nejen dívčiny emoce a myšlenky, ale také některé z jejích výrazných charakterových vlastností. Zjišťujeme přitom, že Haniny promluvy se v zásadě liší podle toho, s kým zrovna svůj milostný vztah řeší.

O situaci s Jaroslavem se Hana upřímně svěřovala především Ivaně, kterou tehdy považovala za svou přítelkyni. S touto skutečností jsme nakonec seznámeni mimo jiné i prostřednictvím nepřímé řeči: „Hana tvrdila, že i když ji matka nutí, aby odjela s rodinou do Anglie, nikam nepojede, protože chce zůstat s Jaroslavem. Ale taky se zmínila, že se s Jaroslavem poslední dobou moc nevidají, protože je se svým útvarem někde na cvičení a určitě se nevrátí dřív než příští měsíc.“²⁶⁴ Jak ale víme z předchozích částí práce, Ivana nakonec Haninu důvěru navždy ztratila právě kvůli tomu, že ona sama jí pravdu o Jaroslavovi nikdy neřekla.

Aby předešla možným zákazům a příkazům z matčiny strany, rozhodla se Hana při promluvách s Elsou svůj vztah s Jaroslavem nejdříve skrývat: „Řekla mamince, že jde s Ivanou Zítkovou, bývalou spolužačkou z měšťanky. Kdyby věděla, že ji do kina pozval Jaroslav, určitě by nikam nesměla, nebo by s sebou musela vzít Rosu.“²⁶⁵ Její řeč se pak zásadně proměňuje poté, co se Elsa o Jaroslavovi dozví a vztah jí následně zakáže – v daném období tak pozorujeme především takové promluvy, v nichž se Hana snaží matku přemluvit, aby svolila ke sňatku.

„Do žádné Anglie nepojedu.“

„Pojedeš.“ Elsa už zvýšila hlas. „Co bys tady bez nás dělala?“

„Vdala se.“

„Už ti to ten tvůj vojáček nabídl?“ Odmlčela se. „Nenabídl a ani nenabídne.“²⁶⁶

„Hana si představovala, jak se bude Jaroslav tvářit, až mu řekne, že maminka s jejich známostí souhlasí.“²⁶⁷

²⁶³ ADAM, Robert. Řeč postav ve vyprávění. *Český jazyk a literatura* [online]. 2006-2007, 57(4), 174–180 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/robert-adam-rec-postav-ve-vypraveni-2/>. Vztahuje se k celému odstavci.

²⁶⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 157

²⁶⁵ Tamtéž. Str. 123.

²⁶⁶ Tamtéž. Str. 143.

²⁶⁷ Tamtéž. Str. 178.

A nakonec při rozhovorech s Jaroslavem můžeme sledovat zejména emocionální stránku analyzované ženské hrdinky. V promluvách Hany je totiž obzvlášť patrné, že se snaží vztah s Jaroslavem zachránit a přitom vůči němu vystupuje zranitelně a odevzdaně:

„Hned na příští schůzce vylíčila Jaroslavovi závažnost situace.

„Maminka nás chce odvézt,“ stěžovala si (...).

„Co budeme dělat?“ zopakovala otázku. (...)

„Něco vymyslíme,“ řekl. (...)

„Co vymyslíme?“ zeptala se. (...)²⁶⁸

Při interakci s Jaroslavem se pak především ukazuje to, jak důvěřivá a naivní Hana je – nevšímá si ani jeho neustálých výmluv, ani odměřeného chování. K tomu, aby prověřila, zda vztah s ní myslí opravdu vážně, se Hana odhodlá pouze jednou: „Chceš si mě vůbec vzít, nebo jsem se v tobě spletla? Maminka tvrdí, že ti jde jenom o moje věno. Řekni mi pravdu. Jestli mě nechceš, odjedu s našima do Anglie a budeš mít ode mě pokoj.“²⁶⁹ Víme však, že v daném okamžiku jí Jaroslav nakonec zalže, čímž zásadně ovlivní sled dalších událostí v příběhu.

Během pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře lze obecně říct, že Haniny promluvy zde jsou obvykle vnitřní, myšlené, nepronosené, zobrazující její emoce, úvahy i psychický stav:

„Jaká odpověď je asi správná? Proletělo mi hlavou. Kdybych řekla, že jsem právě porodila, možná by mě poslali na lehčí práci. Okolo mě se ozývalo volání a zoufalý pláč. Proč rozdělují rodiny?“²⁷⁰

„Mě nezastřelí, řekla jsem si. Hlava mi třeštila a břicho se svíralo v bolestivých křečích. Dnes večer se dotknu drátů a rozletím se k obloze.“²⁷¹

Po tragické zkušenosti z pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře nevystupuje Hana Helerová aktivně ani při realizaci činů, ani v rámci promluv. Na její nemluvnost upozorňuje Mira v románu hned několikrát, takže si můžeme všimnout, že ji nedostatek komunikační interakce ve vztahu s Hanou trápí. Jak ale můžeme vidět v níže uvedených ukázkách, Mira si postupem času na tetinu nemluvnost zvyká a dokonce ji nahrazuje svou vlastní výřečností: „Začínala jsem si zvykat, že si s tetou Hanou moc nepopovídám. Ale po čase

²⁶⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 283.

²⁶⁹ Tamtéž. Str. 140–141.

²⁷⁰ Tamtéž. Str. 73.

²⁷¹ Tamtéž. Str. 294.

mi přestalo být divné, že mi neodpovídá. Posadila jsem se proti ní a povykládala jsem jí všechno, co se událo ve škole, kdo co řekl (...).²⁷²

Tím, že Hana již v této době s lidmi ve svém okolí příliš nekomunikuje, vystupují do popředí právě takové scény, v níž něco řekne nebo se alespoň o promluvu pokouší. Všimáme si přitom, že řeč Hany se objevuje zvláště v situacích, které jsou určitým způsobem spojeny s její minulostí (interakce s Jaroslavem a Ivanou) či s prostředím koncentračního a vyhlazovacího tábora. Jako ilustrační příklady zde uvádíme následující pasáže:

- (1) Jaroslav přišel Haně oznámit, aby si odvedla Míru k sobě: „Co ty tady chceš?‘ Lomcoval mnou vztek. Skrz hučení rozbouřeného moře v uších jsem slyšela štekavý hlas. Nabíral na výšce a hlasitosti, točil se ve vzduchu a dopadal na má ramena. Mám si odvést Míru, říkal. Rosinu Míru? Je u Horáčků. Proč mi to nikdo neřekl? Proč za mnou dávno nepřišla?²⁷³
- (2) Hana se po letech setkává s Ivanou, která se jí snaží omluvit za své dřívější jednání: „,Mohla jsi,‘ křičel mamčin hlas z Haniných úst. ‚Mohla!²⁷⁴
- (3) Hana spálila Míře pruhované pyžamo: „Hana nakrčila čelo a pomalu otevřela pus, aby odpověděla, ale nepodařilo se jí vydat ani hlásku. Několikrát naprázdno otevřela bezzubá ústa a vypadala přitom jako kapr na suchu. Mrtvé oči jí začaly podivně plavat a tehdy to nebyla ona, kdo utekl z kuchyně, ale já. Z výrazu jejího obličej, jsem poznala, že teta je v právu a já jsem ta zlá, a cítila jsem se provinile.²⁷⁵

Zvláštní postavení pak v tomto období zaujímá zvláště promluva, v níž Hana do jisté míry odhaluje své trápení i novou vůli k životu: „Teta chvíli mlčela a potom řekla: ‚Protože teď už nemůžu umřít.²⁷⁶ O to důležitější je pak pro Hanu vyjádření Gusty, který ji žádá, aby v životě Míry zůstala i po jejím odstěhování: „,Míra vás moc potřebuje, zůstaňte s ní.‘ Potřebuje. To slovo mi uvízlo v hlavě.²⁷⁷, neboť tímto způsobem Hana zjišťuje, že hraje v Mířině životě i nadále významnou roli:

Již v předchozích částech práce (zvláště kapitola vzhled) jsme referovali o tom, jak je Hana Helerová charakterizovaná lidmi ve svém okolí. Z promluv většiny postav vyplývá, že Hana má pověst podivínky, sešlé a bláznivé ženy. „,Maminka tvrdí, že tvoje teta je bláznivá

²⁷² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 71.

²⁷³ Tamtéž. Str. 210.

²⁷⁴ Tamtéž. Str. 65.

²⁷⁵ Tamtéž. Str. 85.

²⁷⁶ Tamtéž. Str. 70.

²⁷⁷ Tamtéž. Str. 303.

a že bysme se neměli s takovými lidmi ukazovat.²⁷⁸ Na tomto obrazu se přitom podílí nejen Hanin zevnějšek, ale také její činy a již zmíněná nemluvnost.

Při zkoumání kategorie promluv narážíme v případě Hany zpravidla na přímou a nepřímou řeč. Zároveň si všímáme, že při její charakterizaci se zásadně uplatňuje především dialogická, monologická a vnitřní povaha řeči. Ze stylistického hlediska promluvy Hany ničím nevybočují, jedná se o neutrální a spisovné jazykové projevy. Neverbální komunikace je u Hany popsána spíše až v období nemluvnosti – z výše uvedených ukázek přitom vyplývá, že se dotýká zvláště mimiky a výrazu očí.

4.4.2 Mira

Kategorie promluv je u Míry stejně jako v případě Hany úzce propojena s kategorií jednání – zjišťujeme tedy, že Mira vystupuje aktivně nejen v kontextu činů, ale také při produkci řeči. V rámci zkoumání Miřiných výrazných promluv přitom rovněž získáváme informace o důležitých rysech jejího chování, prožívání i uvažování.

V období dětství je pásmo Miřiných promluv tvořeno zvláště všetečnými a výstředními otázkami, které vycházejí z dívčiny zvědavosti i nezkušenosti. V následující ukázce si přitom všímáme, že Mira často pokládá otázku „proč“, a to bez jakýchkoliv zábran či ohleduplnosti. Jedná se však o charakteristiku příznačnou pro dětský věk, takže ji dále v románu u Míry nepozorujeme.

„Proč si ten svetr někdy nesundá?‘ ptala jsem se maminky. (...)

„To je pořád samé proč. Co je ti do toho? Říká ti snad teta Hana, co máš dělat, a co ne?‘²⁷⁹

Z analýzy předchozích charakterizačních kategorií již víme, že se Mira v dětství projevuje v několika scénách neposlušně a svéhlavě. Promluvy, jež se vážou právě na takové situace, jsou pak obvykle spojeny s lhaním, skrýváním či příznakem drzosti.

„To není pravda! Já jsem u řeky nebyla. Byla jsem sáňkovat s Jarmilkou. Ten sníh je hrozně mokrá, proto jsem celá zmáčená.²⁸⁰

„Nebreč, nebo odepnu řemen. I tak jsi z toho vyvázla lacino.‘

„Tak teda dobrou chuť,‘ řekla jsem, odstrčila židli, až se skoro převrátila, a utekla jsem.

„A ještě ke všemu je drzá,‘ slyšela jsem tatínkův hlas.²⁸¹

²⁷⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 77.

²⁷⁹ Tamtéž. Str. 18.

²⁸⁰ Tamtéž. Str. 16.

²⁸¹ Tamtéž. Str. 20.

Život Míry se zásadně proměňuje po smrti jejích rodičů a sourozenců. V tomto období je pro nás důležitá zvláště vnitřní řeč hrdinky, který odkrývá její psychické a emocionální rozpoložení: „I když jsem si myslela, že nemůžu zažít větší žal a bezmoc, než na mě osud matčinou smrtí naložil, pletla jsem se. Během týdne zemřela Dagmarka, pak Otík a nakonec i tatínek. Bylo mi necelých devět let a zůstala jsem úplně sama. Můj život se zastavil stejně jako hodiny na stěnách tatínkova krámku. Vnímala jsem jenom stesk, strach z budoucnosti a nekonečnou samotu.“²⁸²

Soužití s Hanou bylo pro Miru především zpočátku těžké, musela si totiž zvyknout na tetinu nemluvnost, podivínství i odsuzování ze stran jejího okolí. O této skutečnosti se nakonec dozvídáme také prostřednictvím řady Miřiných promluv, které nám vyjevují nejen dívčiny názory a úvahy týkající se Hany, ale také zachycují její emocionální vnímání situace:

„Trápilo mě, jak hrozně jí na sobě samé nezáleží. (...) Bylo mi nepříjemné, že se za námi lidé otáčejí, někteří se od nás dokonce znechuceně odvracejí (...).“²⁸³

„Její stavy mlčenlivé otupělosti mě už neděsily, ale moc mě zlobily. Cožpak se nedokáže ovládnout jako jiní lidé? říkala jsem si. Je tak zbabělá, nebo pohodlná?“²⁸⁴

Víme však, že Míra dokázala tuto Haninu pasivnost a jinakost překonat svou činnostností, sebejistotou a upovídáností: „Byla jsem zvyklá říkat jí všechno, nebo skoro všechno, co mě během dne potkalo, a zrovna tak jsem byla zvyklá, že teta nedala nijak najevo, že mě vnímá.“²⁸⁵

Při zkoumání Miřiných promluv se stejně jako v případě Hany setkáváme především s formou přímé a nepřímé řeči. Na základě analýzy vybraných pasáží z knihy rovněž zjišťujeme, že na charakterizaci postavy Míry se podílí zvláště dialogická, monologická a vnitřní povaha řeči, zatímco o neverbální komunikaci hrdinky se v díle nedozvídáme téměř žádné informace. Pokud jde o jazykovou stránku řeči, hrdinka se zpravidla vyjadřuje spisovně a bezpříznakově.

4.4.3 Rosa

Také v případě Rosy můžeme hovořit o podmíněnosti a propojenosti obou významových kontextů – kontextu řeči a kontextu činu. Z analýzy kategorie jednání přitom vyplývá, že typickou činností této ženské hrdinky je schovávání, které zpravidla doprovází

²⁸² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 37.

²⁸³ Tamtéž. Str. 73.

²⁸⁴ Tamtéž. Str. 76.

²⁸⁵ Tamtéž. Str. 99.

snění, fantazírování a nakonec i absence promluv: „Hrála si potichu jako myška, ale zrovna tak tiše se uměla vypařit a schovat do temného kouta, kde snila o slunci, květinách a dalekých zemích (...).“²⁸⁶ Rosa si tak zejména v období dětství vytváří vlastní svět ticha, jež se jí stává únikem před každodenní realitou.

Na základě analýzy pásma Rosiných promluv můžeme dále obecně konstatovat, že řeč nepředstavuje dominantní prostředek její charakterizace. K tomuto tvrzení nás přitom vede jednak zdůraznění ostatních charakterizačních kategorií při popisech dané ženské hrdinky, jednak menší výskyt Rosiných promluv napříč celým románem. Zároveň je však potřeba si uvědomit, že absence promluv souvisí s tím, jak je hrdinka v knize popisována (viz výše).

Z předchozích částí práce již víme, že při charakterizaci Rosy hraje důležitou roli zejména motiv matčiny protektivní výchovy. Tuto skutečnost nakonec můžeme sledovat i při zkoumání Rosiných promluv, konkrétně tedy dialogů s Elsou:

„A neposlouchej, co si říkají dospělí. Jestli jsi umyla to nádobí, jdi k babičce předčítat. Slíbila jsi jí to přece.“

„Maminko, já už přece dospělá jsem. Bude mi osmnáct.“

Elsa jen nadzvedla obočí, přísně se na Rosu podívala a ta s povzdechem zmizela v pokoji prarodičů.

„Opravdu už není dítě,“ řekla Hana. „Měla by vědět, co se děje.“

„Nechci ji vystavovat zbytečným starostem, když je taková křehká.“²⁸⁷

V dialogu mezi Rosou a Elsou můžeme pozorovat jednak dívčinu snahu se prosadit, jednak její následný projev frustrace z toho, že s ní matka stále jedná jako s dítětem. Elsa tedy i v dospělosti nadále rozhoduje o jednání a osudu své dcery, což nakonec vygraduje ve scéně, kdy Rosu ukryje před transportem u Ludmily: „Maminko...“ Rosa se rozbrečela a chytila se matky pevně za ruku. „Já chci jet s vámi, nenechávej mě tady.“²⁸⁸ Z citované pasáže přitom vnímáme, jak citově založená Rosa intenzivně prožívá nucené odloučení od zbytku rodiny.

Neméně podstatnou roli hraje v případě charakterizace Rosy také její interpretace promluvy Ludmily Karáskové v situaci, kdy se Karel staví proti tomu, aby u nich doma Rosa zůstala schovaná:

„No a co?“ řekla pomalu Ludmila Karásková.

²⁸⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 114.

²⁸⁷ Tamtéž. Str. 204.

²⁸⁸ Tamtéž. Str. 211.

Ani Karel, ani Rosa na ta slova do smrti nezapomněli, přestože si je každý vyložil po svém. Já jsem nemocná, pochopil matčina slova Karel, stejně brzy umřu a ty jsi k ničemu. Proč se bojíš o život, když žádný nemáš? Možná jsem nemocná, slyšela Rosa, ale nikdo mi nebude diktovat, jak mám žít a s kým se smím spřátelit.²⁸⁹

V Rosině intepretaci nacházíme zvláště odraz dívčiny vlastní zkušenosti – víme totiž, že Elsa na Rosu již od dětství nahlížela jako na nemocnou a kvůli tomu také direktivně řídila a formovala celý její život. Pokud tedy vezmeme v úvahu výchozí situaci analyzované ženské hrdinky, zcela jednoznačně chápeme, proč na ni zrovna tato strohá slova tolik zapůsobila.

Výraznější roli mají Rosiny promluvy zvláště v době, kdy vystupuje jako pečující a starostlivá matka. V interakci s Mírou se ukazuje, že Rosa se stejně jako dříve její matka chová k Míře přehnaně ochranně. Její promluvy se tak v daném období soustředí zvláště okolo zákazů a slova „nesmíš“:

„Maminka se na mě podezíravě zadívala. ‚Míro, ne aby tě napadlo chodit k řece.‘

(...) Ale věci, které jsem nesměla, abych nepřišla k úrazů, bylo tolik! (...) Není divu, že člověk nebere slovo ‚nesmíš‘ vážně, když ho slyší v každé větě.²⁹⁰

Poslední promluva Rosy souvisí opět s jejím jednáním – z níže uvedené ukázky je přitom patrné, že Rosa se i přes evidentně špatný zdravotní stav snažila do poslední chvíle o Míru postarat: „Běž k tetě Haně,“ řekla mi maminka. Tváře jí hořely, mluvila ztěžka a jazyk měla nezvykle hnědý. „Nezapomeň zamknout. A ne abys zase něco vyvedla.“ Pohládila mě po tváři a nechala se odvést do sanitky.²⁹¹ Opět zde tak narážíme na Rosinu starostlivost, empatii a mateřskou.

Při zkoumání Rosiných promluv se setkáváme zpravidla s přímou řečí a dialogickou povahou řeči. Z analýzy jednotlivých úryvků promluv dále zjišťujeme, že se ze stylistického hlediska ničím neliší od promluv jiných postav – jedná se tedy povětšinou o neutrální a spisovné jazykové projevy. V případě Rosy pak hraje důležitou roli také neverbální komunikace, o níž jsme referovali již v kapitole vzhled – považujeme ovšem za nadbytečné zde opakovat již dříve zmíněné poznatky, a proto pouze v této souvislosti odkazujeme na naše pojednání týkající se Rosina pohledu a výrazu očí.

²⁸⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4 Tamtéž. Str. 211.

²⁹⁰ Tamtéž. Str. 11–12.

²⁹¹ Tamtéž. Str. 22–23.

4.4.4 Elsa

Některých Elsiných promluv jsme se víceméně dotkli již při analýze řeči Hany a Rosy, a proto zde tyto informace nebudeme znovu blíže rozvádět, ale pouze ve stručnosti připomeneme jádrový obsah daných promluv – v případě Hany se jedná o vztah s Jaroslavem, u Rosy se zase promluvy stávají odrazem Elsiny protektivní výchovy.

Pro kategorii promluv je v případě Elsy dále charakteristické zejména těsné sepjetí s kategorií jednání – jak se totiž z románu dozvídáme, Elsa činí po smrti svého manžela řadu rozhodnutí, která zpravidla realizuje prostřednictvím řeči:

„Dobrá,“ řekla. (...) „Švagře, budu vám vděčná, když zařídíte všechno potřebné. Výlohy zaplatím.“²⁹²

„Napíšu strýci do Anglie a poprosím ho, aby pro nás našel bydlení,“ řekla místo odpovědi. (...) „Ty a Rosa dokončíte školní rok, já se pokusím pronajmout dům. Až dostaneme víza, odjedeme. To je moje poslední slovo, můžeš to vyřídit tomu svému ctiteli.“²⁹³

Elsiny promluvy týkající se rozhodnutí o odjezdu do Anglie hrají při její charakterizaci důležitou roli. O významu těchto promluv nakonec svědčí již výše uvedený úryvek, v němž nám analyzovaná ženská hrdinka vyjevuje nejen své charakterové vlastnosti (ráznost, samostatnost apod.), ale také zde do jisté míry upozorňuje na hodnoty, které považuje v životě za důležité (vzdělání, dům, rodina).

Stejně tak důležitá je ovšem i další Elsina promluva k tomuto tématu, neboť se v ní dozvídáme jednak o motivaci hrdinky k danému rozhodnutí, jednak přitom také odhalujeme její vnímání a prožívání dobové situace: „Protože se bojím. Bojím se, že přijde Hitler a vezme nám obchod, jako ho vzal strýci Rudolfovi. Co když nás někdo zbije na ulici jenom proto, že jsme Židovky, jako se to stalo jemu?“²⁹⁴. Elsiny obavy pak můžeme sledovat také v psaném projevu, konkrétně tedy v dopisu bratrovi: „*Vypadá to, psala, že se budu muset zařídit podle Tvoji rady a odejít z republiky. Už se tady necítíme bezpečně. Pomůžeš nám drahý bratře, najít bydlení? Srdečné pozdravy švagrové a dětem. Tvoje sestra Elsa Helerová.*“²⁹⁵

Jak ale víme z předchozích částí práce, rodina Helerových nakonec do Anglie neodjela, protože se Hana rozhodla kvůli Jaroslavovi neposlat Rosinu žádost o pas. Z románu však zjišťujeme, že na nerealizaci daného činu měla v jistém směru vliv také promluva Elsy:

²⁹² MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 112.

²⁹³ Tamtéž. Str. 137–138.

²⁹⁴ Tamtéž. Str. 137.

²⁹⁵ Tamtéž. Str. 139.

„,Tam to nedávej. Vezmi si kabelku. Ještě to ztratíš a nepojedeme nikam.‘

Kdyby Elsa Helerová ta slova nevyřkla, Hanu by nikdy nenapadlo udělat to, co udělala.“²⁹⁶

Po vyhlášení protektorátu a zavedení norimberských zákonů můžeme v Elsiných promluvách pozorovat zvláště zlobu, úzkost a strach: „,Já moc dobře vím, že jsem Židovka, k tomu žádné přípisy nepotřebuju,‘ komentovala na návštěvě u paní Karáskové zavedení zákonů Elsa.“²⁹⁷ V této době si Elsa také poprvé naplno uvědomí, že její postavení ve společnosti se razantně změnilo, přesto se však nadále obává především toho, jak se nová situace odrazí v životě jejích dcer: „,Najednou to pochopila. Včera se z ní stal člověk druhé kategorie. Napadla ji hrozná myšlenka. Budou se k ní a jejím dcerám teď takhle chovat všichni?“²⁹⁸

Na Elsinu poslední promluvu v knize narážíme ve scéně, kdy se hrdinka chystá odjet z Terezína transportem na východ. V citované pasáži si přitom můžeme všimnout, že jindy upřímné Else činí v dané chvíli problém říct své dceři krutou pravdu, a proto dává v okamžiku loučení přednost milosrdné lži:

„,Až bude po všem, sejdeme se zase doma.‘

To byla poslední věta, kterou mi maminka řekla. Moje maminka vždycky říkala pravdu, i když ta pravda byla někdy nepříjemná. Ale tehdy v Terezíně lhala. A věděly jsme to obě.“²⁹⁹

Dominantní formu podání řeči představuje v případě Elsy řeč přímá. Z analýzy jednotlivých úryvků dále zjišťujeme, že se v pásmu Elsiných promluv vyskytuje zvláště dialogická, monologická a vnitřní povaha řeči. Její jazykový projev je pak zpravidla neutrální, bezpříznakový a spisovný. A nakonec se na Elsině charakterizaci zásadně podílí také neverbální komunikace – hovoříme zde o ustaraném a přísném výrazu jejího obličej (viz kapitola vzhled).

4.4.5 Ivana

Na rozdíl od výše analyzovaných ženských hrdinek se u Ivany v průběhu vyprávění několikrát setkáváme se situacemi, v nichž u ní převládá kontext řeči nad kontextem činu. Hovoříme zde zvláště o scénách s Hanou, ve kterých Ivana vystupuje aktivně v rámci vnitřní řeči, ale její jednání zde je zcela pasivní, neboť svou (bývalou) kamarádku nikdy nekonfrontuje s tím, co si o ní ve skutečnosti myslí, a pouze ji netečně poslouchá: „,Spravedlivé by bylo, kdyby

²⁹⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 160.

²⁹⁷ Tamtéž. Str. 191.

²⁹⁸ Tamtéž. Str. 181.

²⁹⁹ Tamtéž. Str. 244.

na jejím místě stála Hana Helerová. Ta přece studovat nechtěla, vždycky říkala, že ji škola nebaví, ale její paní matinka si přála, aby dcera měla vzdělání. (...) Jejich přátelství dostalo krutý zásah v okamžiku, kdy Ivana musela skončit se školou, a úplně umřelo, když Jaroslav Horáček pozval Hanu na první schůzku. (...) Při té myšlence se Ivaně sevřela ústa hořkostí a na jazyku se jí nahromadila nepřejícnost, která jí bránila polknout.³⁰⁰

Na výše zmíněnou tezi o vztahu mezi kontextem řeči a kontextem jednání úzce navazuje také další podstatný znak Ivaniných promluv, a sice nesoulad mezi tím, co si hrdinka v dané chvíli myslí a co doopravdy říká či dělá. O této skutečnosti se nakonec dozvídáme především prostřednictvím vnitřní řeči, která zároveň tvoří hlavní část Ivaniných promluv v románu: „To známe, pomyslela si Ivana. Víš, že dnes moc lidí nepřijde, a tak si jdeš dát dvacet. Inu paní majitelka si to může dovolit. „Ano, paní šéfová.“ Vytáhla koutky k úsměvu. „Spolehněte se.“³⁰¹ Z daného úryvku je patrné, že se Ivana často před lidmi ve svém okolí přetvařuje – tedy snaží se působit vždy mile a přívětivě, i když se cítí frustrovaně, žárlí nebo si v duchu stěžuje na nespravedlnost života: „Ne, život není spravedlivý. Kdyby rozdával podle zásluh, nestála by celé dny v přípravě a nechystala šunkové chlebíčky ozdobené vajíčkem a plátkem okurky paničkám, které si na nich můžou pochutnat jenom proto, že se uměl narodit.“³⁰²

Při zkoumání kategorie promluv si všímáme, že vnitřní řeč Ivany nám v románu odhaluje nejen její postoje a názory, ale také pocity a nálady (viz výše). Specifické místo v tomto kontextu pak zaujímá zvláště realizovaná forma podání řeči pomocí částice *prý*: „Prý má být ráda, že dostala tak dobré místo! Opravdu si někdo myslí, že může být šťastná, že smí obsluhovat zákaznice, které se považují za lepší jenom proto, že mají naditější peněženku?“³⁰³ Vidíme, že Ivany se daný akt řeči zvláště dotýká, neboť své nižší společenské postavení a nemožnost studovat nese velmi těžce, což je nakonec umocněno i využitím právě zmíněné formy podání řeči pomocí částice *prý*.

Jiný pohled na Ivaniny promluvy v díle nabízí Míra, která v interakci s analyzovanou hrdinkou vyzdvihuje zvláště její upřímnost a otevřenost: „To se mi na tetě Ivaně líbilo – odpovídala na moje otázky.“³⁰⁴ V této době je však již Ivana starší, vyzrálější a uvědomělejší, takže se zásadně mění její promluvy i jednání. Tuto skutečnost můžeme nakonec pozorovat i ve scéně, kdy se Ivana snaží Haně omluvit (viz výše kategorie jednání).

³⁰⁰MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4. Str. 156.

³⁰¹ Tamtéž. Str. 156.

³⁰² Tamtéž. Str. 154.

³⁰³ Tamtéž. Str. 154.

³⁰⁴ Tamtéž. Str. 41.

Při zkoumání Ivaniných promluv se setkáváme především s vnitřní řečí a monology. Její jazykový projev odpovídá zpravidla spisovné a hovorové češtině. Všimáme si přitom, že analyzovaná hrdinka využívá i slov příznakových, a to zejména ve chvílích, kdy vyjadřuje negativní postoj k dané skutečnosti (např. výraz „matinka“ uvedený v ukázce výše). Neverbální komunikace Ivany se pak dotýká zvláště mimiky – blíže o usměvavosti v kapitole vzhled.

4.4.6 Dílčí závěr

Prostřednictvím kategorie promluv zjišťujeme řadu informací o vlastnostech, myšlenkách, postojích i emocích analyzovaných ženských hrdinek – například promluvy odkazující na Miřinu svéhlavost, Elsinu ráznost či Ivaninu žárlivost. Je přitom podstatné, že se na jejich charakterizaci podílí jak složka verbální, tak složka neverbální – zde hovoříme zvláště o mimických projevech postav.

Jednotlivé ženské hrdinky bývají v románu charakterizovány vypravěčem i řečí jiných postav. O duševním stavu a uvažování literárních postav se pak dozvídáme především z jejich vnitřního monologu, což odpovídá výše uvedeným tvrzením Jany Hoffmanové a Josefa Hrbáčka.

V rámci našeho zkoumání jsme se rovněž zabývali vztahem mezi řečí a jednáním literární postavy. Zjistili jsme, že se tyto kategorie téměř u všech analyzovaných ženských hrdinek vzájemně podmiňují a ovlivňují tak, jak o tom hovoří ve své publikaci Bohumil Fořt. Výjimku zde však představuje postava Ivany, u které v některých scénách zcela jednoznačně dominuje kontext řeči nad kontextem činu. Tento poznatek by pak tedy spíše odpovídal výše zmíněnému pojednání Aleny Macurové.

U některých ženských hrdinek narážíme také na jistý nesoulad mezi tím, co si v dané chvíli myslí a co ve skutečnosti říkají nebo dělají. Takto popsany nesoulad je příznačný především pro postavu Ivany, která Hanu nikdy nekonfrontuje se svými názory a pocity. Naopak v případě Elsy můžeme o nesouladu mezi myšlenkami a realizovanou řečí hovořit pouze jednou, a to ve chvíli, kdy se Elsa snaží svou dceru uklidnit milosrdnou lží.

Z naší analýzy dále vyplývá, že kategorie promluv je u jednotlivých hrdinek zpravidla tvořena formou přímé a nepřímé řeči. Z hlediska povahy řeči se pak v zásadě uplatňuje zejména monologická, dialogická a mluvená řeč. Jazykové projevy ženských hrdinek jsou obvykle neutrální, spisovné, bezpříznakové. Více příznakových slov se objevuje pouze v případě Ivaniny řeči, která tímto způsobem většinou projevuje svůj negativní postoj k určité skutečnosti.

5 Shrnutí analýzy ženských hrdinek v románu Hana

V předchozí části práce jsme se věnovali jednotlivým postavám vždy se zohledněním jedné charakterizační kategorie. Následující kapitola proto shrnuje dosavadní poznání o výstavbě ženských hrdinek v románu *Hana* tak, aby byl vytvořen celistvý obraz způsobu charakterizace každé z nich.

5.1 Hana

Hana Helerová vystupuje v knize nejen jako hlavní postava, ale také coby jedna z vypravěček příběhu. Podstatné přitom je, že její působení v díle se v průběhu vyprávění zásadně mění, a to nejen v rámci vnější charakteristiky hrdinky, ale také z hlediska jednání, promluv či vlastností.

Na charakterizaci Hany Helerové se výrazně podílí především její židovský původ, který se jistým způsobem dotýká všech analyzovaných kategorií – ať už se jedná o výběr hebrejského křestního jména, exotický vzhled (černé vlasy, výrazné oči), či motiv, jenž ovlivňuje Hanin život, jednání a promluvy.

Kvůli svému původu se Hana nakonec ocitne i v koncentračním a vyhlazovacím táboře. Víme přitom, že právě prostředí Terezína a Osvětimi je pro její postavu zcela určující – Hana si zde prochází mezními situacemi a stavy, které následně způsobí také její výraznou vzhledovou a osobnostní proměnu. Od této doby již nepozorujeme dívčinu exotickou krásu či lehkomyšlnost a naopak v kontrastu s tím vnímáme především její podivínství, ponurost a zanedbaný vzhled. Tragické zkušenosti z pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře se však podepisují nejen na Hanině psychickém stavu, zdraví či vzhledu, ale také se výrazně odráží v jejím jednání a komunikaci. Po druhé světové válce tak Hana nevystupuje aktivně ani v kontextu řeči, ani v kontextu činu, čímž se stává spíše pasivní a statickou hrdinkou. Z prostoru koncentračního a vyhlazovacího tábora si pak Hana odnáší rovněž to, že její jednání zpravidla vychází z pevně zažitého řádu a rituálů, které v tomto případě fungují i jako prostředek k nabytí klidu a jistoty.

V případě charakterizace Hany se zásadně uplatňuje zvláště rys jinakosti, jež v románu nabývá dvojí podoby. Zatímco v období dospívání se jinakost projevuje zejména v dívčině exotickém vzhledu – viz typicky židovské vzhledové aspekty (výrazné tmavé oči, černé vlasy), po skončení druhé světové války získává tento rys jednoznačně negativní konotaci, neboť zde odkazuje především na již zmíněné podivínské chování Hany a její ponurý, sešlý vzhled (vrstvy černého oblečení, šátek, bílé vlasy, mrtvé oči, bezzubá ústa aj.).

Hana Helerová pocházela z dobře situované rodiny. Její otec Ervin a matka Elsa vlastnili na náměstí dům, jehož součástí bylo jediné papírnictví ve městě. Tento aspekt sehrál důležitou roli zvláště při jejím seznámení s Jaroslavem, který si potřeboval najít hmotně zajištěnou partnerku. Po vyhlášení protektorátu však sociální status rodiny Helerových kvůli židovskému původu klesá a Jaroslav proto dívku opouští. Nízké společenské postavení je pak pro Hanu charakteristické zejména v období po válce, kdy má ve městě pověst podivínky a bláznivé ženy.

K hlavním rysům Hanina charakteru patří především naivita a lehkomyšlnost. Obojí se projevuje primárně při interakci s Jaroslavem, jemuž Hana věří do poslední možné chvíle. Důležité je, že vztah s ním je pro Hanu v období dospívání zcela zásadní. Jak vyplývá z našeho bádání, většina jejích promluv se v tomto období soustředí právě okolo vztahu s Jaroslavem. Především však se Hana kvůli Jaroslavovi rozhodne neposlat Rosinu žádost o pas, což v konečném důsledku způsobí, že namísto emigrace do Anglie čeká rodinu Helerových transport do koncentračního tábora. Nejedná se přitom o jediný příklad toho, kdy Hana svým činem formovala život jiných lidí vystupujících v románu. Zjistili jsme, že tato hrdinka ovlivnila svým aktivním i pasivním jednáním osud většiny postav, které jsou jí určitým způsobem blízké – hovoříme zde například o situaci, kdy Hana chtěla udělat své sestře na narozeniny radost a darovala jí krabici žlutkových věnečků, jež byly nakaženy tyfem. A právě proto si Hana od svých blízkých drží odstup – bojí se totiž především toho, že by jim svým jednáním mohla ublížit. Jak ovšem víme, to vše se změní v době, kdy Haně do života vstoupí Mira, díky níž Hana znovu získává domov i důvod, proč žít.

5.2 Mira

Stejně jako Hana vystupuje i Mira v knize jako hlavní hrdinka a vypravěčka zároveň. V případě její charakterizace přitom hraje stěžejní roli zejména to, že se v průběhu celého vyprávění projevuje zpravidla aktivně, činorodě, a to jak v kontextu činu, tak v kontextu řeči.

V období dětství se charakterizace Miry soustředí zvláště okolo její svéhlavosti, zvědavosti a energičnosti. Tyto Miřiny vlastnosti se pak promítají především do oblasti jejího jednání, kde se i proto mnohdy setkáváme se situacemi, v nichž je Mira neposlušná, porušuje zákazy nebo nevnímá důsledky svých činů. Hovoříme zde přitom zejména o dvou scénách v románu, které zároveň představují důležité mezníky v životě dané hrdinky – (1) Miřino porušení matčina zákazu chodit v zimě k řece, jež vede v konečném důsledku k tomu, že se Mira stane sirotkem, (2) Miřin pokus o útěk z domova u Hany, díky němuž dívka konečně pochopí, že ji má její teta ráda a záleží jí na ní.

K naznačení výše zmíněných rysů jsou však v románu užity i další kategorie zkoumání – vzhled, promluvy a křestní jméno. Pro podobu Miry v dětství je totiž charakteristický zejména neupravený vzhled, zašmodrchaný cop a strupy na kolenou i loktech – tedy znaky, které jednoznačně odkazují na Miřinu hravost, činorodost, ale i občasnou neposlušnost. Pásmo jejích promluv je pak primárně tvořeno jednak všetečnými a výstředními otázkami, jež vycházejí z dívčiny zvědavosti a nezkušenosti, jednak jsou spojeny ve chvílích neposlušnosti také s lhaním, skrýváním nebo příznakem drzosti. A nakonec při vyložení významu křestního jména „Mira“ v příběhu upozorňuje sama hrdinka na skutečnost, že „mírná“ tedy opravdu není.

Život Miry se zásadně proměňuje po smrti jejích rodičů a sourozenců – nejen, že se Mira často cítí osaměle a opuštěně, ale navíc si musí zvyknout i na život s podivínskou tetou. V tomto období se tedy na charakterizaci hrdinky výrazně podílí především vnitřní řeč, která čtenáři umožňuje získat vhled do dívčina psychického a emocionálního stavu.

V období dospívání lze v oblasti Miřiny charakterizace dále pozorovat také některé dílčí změny týkající se jejího zevnějšku a jednání. Z dívčiny sebereflexe vzhledu vyplývá zvláště to, že se začala o svůj vzhled více zajímat a její zevnějšek do značné míry odpovídal podobě Rosy. Při zkoumání jednání hrdinky zase narážíme na dominantní postavení nových aktivit – čtení knih, snění, povídání si s tetou Hanou a trávení času s přítelem Gustou. Většina těchto činností je přitom spojena s prostorem půdy, který se stává dívčím útočištěm, skrýší i únikem před realitou.

V dospělosti sledujeme již zcela odlišnou Miru – klidnou, vyzrálou a starostlivou. Tato proměna je přitom dána především tím, že se hrdinka stává manželkou a matkou. Naopak jako neměnný aspekt jejího života vystupuje teta Hana, jež díky Miře nachází nový smysl života. Jedná se tak pravděpodobně o další zázrak, který se hrdince podaří naplnit – jak totiž upozorňuje sama Mira, její jméno na zázračnost odkazuje a ji samotnou zázraky provázejí celý život (např. narození na konci války, přežití tyfové epidemie).

V případě charakterizace Miry Karáskové nehraje na rozdíl od ostatních analyzovaných postav důležitou roli její původ či sociální status. Po matce Mira sice zdědila židovský původ, ale vzhledem k jinému dobovému kontextu nebyla kvůli této skutečnosti ve společnosti nijak perzekuována. Ani sociální status nebyl v rámci výstavby její postavy zvlášť tematizován. Víme, že sociální status rodiny Karáskových nebyl nikterak prestižní a ničím nevynikal – Miřin otec pracoval v hodinářství a matka se starala zvláště o domácnost. Nic se na situaci nakonec nezměnilo ani ve chvíli, kdy se péče o Miru ujala Hana, která pobírala malý důchod.

5.3 Rosa

Rosa Helerová (později Karásková) představuje jednu z vedlejších postav v románu. Jako důležité charakterizační prostředky vystupují v jejím případě zvláště některé vzhledové prvky a typy činností, které se promítají i do dalších zkoumaných kategorií. Především však je postava Rosy podmíněna a ovlivněna protektivní výchovou své matky Elsy.

Oblast rodinného zázemí, sociálního postavení a etnického původu se u Rosy shoduje s výše zmíněnými charakteristikami Hany a Miry, a proto se v naší syntéze zaměříme spíše na další Rosiny individuální rysy.

Rosa je v knize prezentovaná coby atraktivní, křehká a něžná hrdinka, čemuž nakonec odpovídá i význam jejího křestního jména. Při popisech Rosina těla je pak kladen důraz zejména na její štíhlost, jež Elsu ještě více utvrzuje v přesvědčení, že o dceru musí důsledně pečovat. Jenže je to právě tento způsob výchovy, který vede Rosu k tomu, že se v dětství pravidelně schovává do temných koutů a skrýší, kde sní o možných dobrodružstvích a životě bez léků a přehnané pozornosti.

V období války se pak s Rosiným schováváním setkáváme znovu, tentokrát ho však v díle provází nepříjemné zkušenosti a pocity – i zde je přitom jednání dívky spojeno s Elsinou výchovou, neboť o uschování Rosy v domě Karáskových rozhodla právě ona.

Ani pásmo Rosiných promluv není výjimkou, takže se ho předně dotýká zvláště Elsinu protektivní jednání. V dialogu mezi Rosou a Elsou proto můžeme obvykle pozorovat dívčinu snahu se prosadit a v návaznosti na to také projevy frustrace kvůli tomu, že s ní matka stále jedná jako s dítětem. Obecně lze však říct, že Rosiny promluvy jsou v knize spíše omezeny, neboť dívka vystupuje po většinu času tiše a introvertně.

V průběhu druhé světové války se Rosa intimně sblíží s Karlem Karáskem, s nímž nakonec uzavírá i manželství a zakládá rodinu. Po válce se tedy Rosa stará o své tři děti – Miru, Dagmar, Otu – manžela i sestru Hanu, která se nedokáže po pobytu v koncentračním a vyhlazovacím táboře vrátit do „normálního“ života. V roli matky přitom vystupuje Rosa stejně jako dříve Elsa až přehnaně ochranně, a proto se kategorie promluv v interakci s Mirou soustředí zvláště okolo zákazů a slova „nesmíš“. Nicméně i tak je z hlediska kontextu řeči pro Rosu příznačná především neverbální komunikace, konkrétně tedy pohled očí, kterým Rosa dokáže v lidech vyvolávat nejrůznější emoce i odkrývat tajemství. Charakter jejího pohledu se přitom v příběhu vyskytuje ve variované podobě, neboť odpovídá tomu, jak se postava, na niž se Rosa v tu chvíli dívá, právě cítí nebo jedná (pohled vyčítavý, přísný, obdivný aj.)

Rosa Karásková nakonec v románu umírá v důsledku tyfové nákazy ze žloutkových věnečků, které jí k narozeninám darovala Hana. Její život tak kromě matky ovlivňovala do jisté míry i starší sestra, ať už vezmeme v potaz situaci okolo věnečku, či zdržování odjezdu do Anglie.

5.4 Elsa

Elsa vystupuje v díle jako další vedlejší ženská hrdinka a představitelka rodiny Helerových. Jako signifikantní se v případě její charakterizace ukázala zvláště vzhledová a osobnostní proměna, která víceméně postihla téměř všechny zkoumané kategorie.

Oblast rodinného zázemí, sociálního postavení a etnického původu se u Elsy shoduje s výše zmíněnými charakteristikami Hany a Rosy, a proto zde pouze shrneme informace, jež se vztahují k Elsiným rodičům a jsou přitom důležité z hlediska její výstavby. Zjistili jsme, že Elsa byla vychovávána v hluboce věřící rodině, neboť Bruno i Greta uctívali pouze hodnoty a zvyklosti vycházející z judaismu. Na spojení Elsy s židovskou vírou pak odkazuje také samotné křestní jméno hrdinky, které pochází z hebrejštiny a svým významem souvisí s náboženskou věrností. Nicméně tyto prvky nakonec v knize nevystupují ve funkci charakterizační, ale naopak upozorňují na patrný rozpor ve výstavbě postavy, protože Elsin vztah k víře je zvláště po sňatku s Ervinem v příběhu popisován jako chladný, odměřený.

Výrazným mezníkem pro změnu Elsinu jednání a promluv se stává smrt manžela Ervina. Po této události přebírá hrdinka veškerou zodpovědnost za svou rodinu a živobytí, čímž v románu dochází k transformaci jejích činů a řeči z pasivního módu na aktivní. Sledujeme tedy Elsu, jak činí sérii rozhodnutí, ujímá se práce v papírnictví, kontroluje veškeré finance rodiny, a dokonce řeší i problémy vyplývající z dobového kontextu. Z tohoto důvodu však u ní dochází také k výrazné vzhledové a osobnostní proměně – z něžné, naivní a bezstarostné Elsy se stává rázná, rozhodná, samostatná hrdinka s přísným výrazem na tváři a strhaným, sešlým zevnějškem.

Jednání Elsy je v románu zásadně orientováno ve prospěch Hany a Rosy. Specifické postavení má přitom v tomto případě Rosa, o kterou Elsa přehnaně pečuje již od jejího narození, neboť stále cítí vinu za to, že se při těhotenství s ní snažila potratit. Také promluvy, které se svými dcerami Elsa vede, usilují vždy o to, aby se obě hrdinky měly v životě co nejlépe. V případě Hany se jedná o zakázání vztahu s vojákem Jaroslavem, u Rosy se promluvy opět stávají odrazem Elsinu protektivní výchovy.

Pro postavu Elsy bývá rovněž charakteristická předvídavost, jež nabyla na významu zvláště v dobovém kontextu. Elsa vnímala stoupající nebezpečí ještě před tím, než byl vyhlášen

protektorát, a chtěla proto s dcerami emigrovat do Anglie. Díky své předvídavosti pak dokázala zachránit Rosu před transportem nebo třeba zajistit, aby měla rodina příjmy z papírnictví i po nařízení, jež zakazovalo Židům vlastnit jakékoliv provozovny. A když se nakonec rozhodla odjet s rodiči do tábora na východ, odmítla, aby Hana odjela s nimi a naopak jí důrazně doporučila, ať se v Terezíně snaží udržet co nejdéle.

5.5 Ivana

Ivana Zítková prezentuje v naší práci poslední analyzovanou vedlejší hrdinku a zároveň jedinou postavu nežidovského původu. Obecně přitom můžeme říct, že v případě její charakterizace hraje stěžejní roli především determinace rodinným prostředím – Ivanino jednání, uvažování a promluvy byly totiž v zásadě ovlivněny právě tím, že pocházela z chudých poměrů.

Jak vyplývá z našeho zkoumání, Ivana podléhala často frustraci a sebelítosti, protože lidem ve svém okolí (zvláště Haně) záviděla jednodušší život a možnost výběru. Nejvíce ji však zraňovala situace okolo Jaroslava, který s ní zprvu nenavázal vztah právě kvůli jejímu špatnému finančnímu zázemí.

Z hlediska analýzy kategorie jednání je podstatné, že Ivana lidí ve svém okolí se svými názory nekonfrontuje, a tak jsou nám její postoje zprostředkovány pouze v rámci vnitřní řeči, v níž přitom hrdinka využívá také slov příznakových. Pro Ivaniny promluvy a jednání se tedy ukazuje jako signifikantní nesoulad mezi tím, co si hrdinka v dané chvíli myslí a co skutečně říká či dělá. Tento aspekt pak nabývá na významu především při interakci s Hanou, které Ivana jednak nikdy neřekne, co si o ní myslí, jednak ji neinformuje o vztahu s Jaroslavem, čímž v zásadě ovlivňuje Hanino jednání.

Aktivně naopak Ivana vystupuje při navazování vztahu s muži, kdy využívá svého zevnějšku, usměvavosti a přívětivosti k tomu, aby si získala oba hrdiny, kteří představují objekt jejího zájmu – manžela Jaroslava a milence Karla. Sama Ivana je přitom v románu popisovaná jako atraktivní a přitažlivá žena.

K jistým proměnám v charakterizaci u Ivany dochází po sňatku s Jaroslavem a narození jejich dětí – kromě zlepšení sociálního postavení zde hovoříme také o proměnách Ivanina jednání a řeči směrem k aktivitě. V době, kdy se ujímá Míry, můžeme pozorovat zvláště to, jak uvědoměle, empaticky a otevřeně se hrdinka chová ke svému okolí. Proměna, kterou si Ivana v románu prošla, je pak znatelná především v okamžiku, kdy se po letech znovu setkává s Hanou a snaží se jí upřímně omluvit za své předchozí jednání.

Závěr

Hlavním cílem diplomové práce byla analýza vybraných ženských postav, které v díle *Hana* vystupují.

V první kapitole jsme prostřednictvím četných rozhovorů a recenzí představili osobnost a dílo Aleny Mornštajnové. Zaměřili jsme se přitom zvláště na typické znaky a rysy její románové tvorby.

V druhé kapitole jsme objasnili teoretické vymezení kategorie literární postavy. Na základě komparace jednotlivých přístupů jsme pak v závěru kapitoly stanovili postup, kterým jsme zkoumali výstavbu vybraných ženských hrdinek v další části práce. Naše analýza vycházela z množiny současných mimetických teorií, akcentovala pragmatickou stránku procesu konstruování literární postavy a soustředila se na komplexní charakterizaci ženských hrdinek prostřednictvím kategorií jména, původu, vzhledu, jednání a promluv.

V druhé části práce jsme se věnovali již samotnému románu *Hana*. Nejprve jsme nastínili okolnosti jeho vzniku a literárně kritické přijetí. Poté jsme přistoupili k analýze vybraných ženských hrdinek, kdy jsme vždy nejdříve blíže vymezili jednotlivé kategorie zkoumání, následně jsme se zabývali charakterizováním ženských hrdinek v dané oblasti a nakonec shrnuli poznatky našeho zkoumání do dílčích závěrů. Zjistili jsme tedy, jakým způsobem autorka s charakterizačními kategoriemi u ženských hrdinek pracuje a zároveň jsme přitom poukázali na to, že se její postup v naprosté většině případů shoduje s tezemi odborných prací. Výsledky našeho zkoumání jsme nakonec shrnuli ještě do další syntetizující kapitoly tak, abychom vytvořili celistvý obraz způsobu charakterizace všech analyzovaných ženských hrdinek.

Zkoumání ženských hrdinek v románu *Hana* ukázalo, že autorka při jejich charakterizaci zpravidla vychází z činů a několika základních vlastností, které se pak výrazně promítají i do dalších kategorií výstavby. Z naší analýzy taktéž vyplývá, že se Mornštajnová v díle hojně zaměřuje zvláště na proměnu literárních postav, při níž vychází jednak z časového hlediska, jednak z dějinných či rodinných událostí. V neposlední řadě pak můžeme u všech analyzovaných ženských hrdinek pozorovat i významné propojení a vzájemné ovlivňování jejich životních osudů.

Román *Hana* prezentuje silné příběhy všech analyzovaných ženských hrdinek. Usilovali jsme proto zejména o to, abychom dané literární postavy analyzovali co nejkomplexněji a nejuceleněji. Domníváme se, že cíl stanovený v úvodu diplomové práce se nám nakonec podařilo naplnit.

Použitá literatura a zdroje

Primární literatura:

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7491-940-4.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hotýlek*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-496-6.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Listopád*. Brno: Host, 2021. ISBN 978-80-275-0593-7.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Slepá mapa*. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-887-1.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Tiché roky*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-911-3.

Sekundární literatura:

ARISTOTELÉS. *Poetika*. Vyd. v Antické knihovně 1., celkem 8. Praha: Svoboda, 1996. Antická knihovna. ISBN 80-205-0295-5.

BAUEROVÁ, Anna. *Tisíc jmen v kalendáři*. Praha: Šulc, 1992. ISBN 80-901204-3-1.

ČERVENKA, Miroslav. *Významová výstavba literárního díla*. Praha: Karolinum, 1992. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 0567-8269.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8.

HAUSENBLAS, Karel. *Od tvaru k smyslu textu: stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. ISBN 80-85899-14-0. ISBN 80-85899-14-0.

HAUSENBLAS, Karel. K výstavbě postavy v prozaickém textu. In *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. ISSN neuvedeno.

HODROVÁ, Daniela. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

HOFFMANOVÁ, Jana. Vnitřní monology a vnitřní dialogy, ich-forma, du-forma a er-forma (ve vztahu k teorii subjektů a perspektivizačních center Aleny Macurové. *Studie z aplikované lingvistiky*, 2017, roč. 8, č. 1, s. 21–31. ISSN neuvedeno.

HRBÁČEK, Josef. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1994. Jazykové příručky (Trizonia). ISBN 80-85573-51-2.

JANOUSEK, Pavel. Alena Mornštajnová: Slepá mapa. *Tvar*, 2013, roč. 24, č. 16, s. 2. ISSN 0862-657 X.

KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. 2., přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0016-x.

KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK, 2013. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin. ISBN 978-80-7272-592-2.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

LODGE, David, 1992. *The Art of Fiction*. London: Penguin Books. ISBN 0-436-25671-1.

MACUROVÁ, Alena, 1981. *Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta*. Praha: Academia. Studie ČSAV. ISBN neuvedeno.

NAGY, Petr. Psáním si třídím vlastní myšlenky. *Literární noviny*, 2018, roč. 29, č. 10, s. 4–5. ISSN 1210-0021.

O'NEILL, Patrick. *Fictions of Discourse: Reading Narrative Theory*. 1994. University of Toronto Press. ISBN 9780802079480.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-x.

PORTL, Pavel. Rychlý běh dvacátým stoletím. *Host*, 2013, roč. 29, č. 9, s. 64–65. ISSN 1211-9938.

PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 2. Přeložil Miroslav ČERVENKA, přeložil Marcela PITTERMANNOVÁ, přeložil Hana ŠMAHELOVÁ. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-085-9.

RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přeložil Vanda PICKETTOVÁ. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x.

TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Přeložil Jiří PELÁN, přeložil Libuše VALENTOVÁ. Praha: Triáda, 2000. Paprsek. ISBN 80-86138-27-5.

TRÁVNÍČEK, Jiří. Jak odvyprávět utrpení. *Host*, 2017, roč. 33, č. 8, s. 66–67. ISSN 1211-9938.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. rozš. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-062-77.

ZELINKOVÁ, Lucie. Mornštajnová zpracovává českou minulost. *Právo*. 17. 5. 2017, s. 8. ISSN neuvedeno.

Elektronické zdroje:

ADAM, Robert. Řeč postav ve vyprávění. *Český jazyk a literatura* [online]. 2006–2007, **57**(4), 174 – 180 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/robert-adam-rec-postav-ve-vypraveni-2/>

Alena Mornštajnová – knihy. Databázeknih.cz [online]. [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/alena-mornstajnova-54811>

BALAŠTÍK, Miroslav. Můj život bude takový, jaký si ho udělám. *Kavárna nakladatelství Host* [online]. 2017 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://kavarna.hostbrno.cz/clanky/muj-zivot-bude-takovy-jaky-si-ho-udelam>

BLAŽEJOVSKÁ, Alena. Příběh dívky s nenaplněnými představami o životě. To je Hana Aleny Mornštajnové. *Český rozhlas* [online]. 2018 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://brno.rozhlas.cz/pribeh-divky-s-nenaplnenyymi-predstavami-o-zivote-je-hana-aleny-mornstajнове-6945986>

JANDOVÁ, Lucie. Alena Mornštajnová: Slovo je silná zbraň, dá se jím velmi ublížit i pomoci. In: *Novinky* [online]. 28. 7. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/alena-mornstajnova-slovo-je-silna-zbran-da-se-jim-velmi-ublizit-i-pomoci-40291325>

HLOUŠKOVÁ, Lenka. Alena Mornštajnová: Najít příběh pro mě není složité. In: *Novinky* [online]. 8. 4. 2018 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/alena-mornstajnova-najit-pribeh-pro-me-neni-slozite-9843>

HORKÝ, Petr. Fenomén Mornštajnová. In: *Respekt* [online]. 23. 2. 2020 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.respekt.cz/tydenik/2020/9/fenomen-mornstajnova?_fid=152t.

KOPÁČ, Radim. RECENZE: Jiná Alena Mornštajnová. Tichá, citlivá, skvělá. *Mladá fronta DNES* [online]. 30. 5. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/alena-mornstajnova-recenze-tiche-roky.A190529_150350_literatura_ts

LOLLOK, Marek. Mornštajnová Alena: Hotýlek. *iLiteratura.cz* [online]. 26. 8. 2015 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/35201/mornstajnova-alena-hotylek>

LOLLOK, Marek. Némé barikády rodiny Žákových. In: *iLiteratura* [online]. 5. 6. 2019 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/41693/mornstajnova-alena-tiche-roky>.

PEARSON, Gemma. Books – Hana by Alena Mornštajnová. Wales arts review [online]. 4. 9. 2020 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.walesartsreview.org/books-hana-by-alena-mornstajnova/>

ŠKRLANTOVÁ, Alice. Mornštajnová Alena: Listopád. *iLiteratura.cz* [online]. 8. 9. 2021 [cit. 20. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/Clanek/44689/mornstajnova-alena-listopad>

Anotace

Jméno a příjmení:	Klaudie Křoková
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jana Sladová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Ženské hrdinky v románu Aleny Mornštajnové Hana
Název práce v angličtině:	Female heroines in Alena Mornštajnová's novel Hana
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá výstavbou vybraných ženských hrdinek v románu Aleny Mornštajnové Hana. Cílem práce je představit biografii a bibliografii Aleny Mornštajnové, uvést možné způsoby zkoumání literární postavy a analyzovat ženské hrdinky v románu Hana dle vymezených kategorií charakterizace.
Klíčová slova:	Alena Mornštajnová, román Hana, postava, ženské hrdinky, analýza, charakterizace
Anotace v angličtině:	The diploma thesis deals with the building of selected female heroines in Alena Mornštajnová's novel Hana. The aim of this thesis is to present the biography and bibliography of Alena Mornštajnová, to state possible ways of examining the literary character and to analyze the female heroines in the novel Hana, according to the defined categories of characterization.
Klíčová slova v angličtině:	Alena Mornštajnová, novel Hana, character, female heroines, analysis, characterization
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	97 stran
Jazyk práce:	čeština